ALİ ŞERİATİ

02 · BÜTÜN ESERLERİ

Kendini Devrimci Yetiştirmek

FECR

Fecr Yayınları 104
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 02

Kendini Devrimci Yetiştirmek

Eserin Orijinal Adı
Hûdsâzî İnkılâbî

Tercüme
Prof. Dr. Ejder Okumuş

Editörler
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç
Prof. Dr. Derya Örs

Tashih ve Redakte
Dr. Enver Arpa
Dr. Murat Demirkol
Cahit Ezerbolatoğlu

ISBN 978-975-6004-58-6

4. Baskı: Ağustos 2012

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 3419234 İskitler/Ank.

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel: 0312. 3100860
Faks: 0312. 3114789
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Kendini Devrimci Yetiştirmek

İÇİNDEKİLER

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp, başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak Türk okuruna sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yöneltti̇ği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul

edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün yüce Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (s.a) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar, hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu herşeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin Türk okuruna çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır. İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevi-

miz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercimlerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Allah ölümsüzdür ve insan, O'nunla sözleşme yapan, O'nun ruhunu taşıyan, risaletine sahip olan ve nihayet gücünün, bilgelik ve güzelliğinin aynası olan bu anlamlı ve kutsal doğada O'na halifelik eden bir varlıktır. Bu doğa, Allah'ın sünnetleri çerçevesinde yeşeren, yetiştiren, eğiten, doğan ve doğuran diri ve bilinçli bir surettir. Onun kara toprağındaki her zerrenin kalbinde bir güneş parlar; her çakıl taşının diline, her yaprağının, suyunun, toprağının ve gülünün nutkuna aşk sözü ve ilahî şiir akar. Doğa ne ruhsuz ve bilinçsiz bir leş, ne de bâtıl ve abes öğelerden oluşmuş anlamsız, hedefsiz, sert, soğuk ve kara bir yığındır. Uçsuz bucaksız okyanusların derinliklerinden ve hakikatin sonsuzluğundan kopup gelen çeşitli ve sayısız dalgalar, hayatı doğuran bir kaynak olarak bir ruh, bir bilinç ve bir varlığın âyetlerinden temiz ve vefalı bir aynadır. Hareket, güzellik, bilgi, değer, yetkinlik... ve dünyaya ruh, varoluşa anlam, insana değer, yaşama sorumluluk ve harekete yön veren şeylerin tamamı... Öyle bir Allah ile böyle bir evrende! Bütün melekler, özgür, bilinçli ve yaratıcı olan bu Tanrı benzeri insan önünde secdeye kapanmışlardır. Yer, gök ve bu ikisi arasındaki her şey onun emri altındadır. İnsan, gerçek güzellik ve hayrı, bilgi, sanat ve ahlâkın gücüyle elde eder. Azameti över, değerlere tapar, özgürlüğün peşinden koşar. Dünyayı tanıyıp bilmekten kendini tanıyıp bilmeye, ondan da Allah'ı tanıyıp bilmeye erişir. O zaman ölüm gününden ebediyete, çokluktan birliğe, görünüşlerden oluşa, dünyanın alçaklık ve zelilliğine yönelmekten (bakma, görme, düşünme, seçme, gitme, yürüme, yaşama ve

var olmada) âhiret yüceliğine yönelmeye, dünyadan âhirete ve şirkten tevhide... erişir.

İsrâ ilerleyişi içerisinde dünyanın Mescid-i Aksâ'sına, Miraç tekâmülü içerisinde yaklaşmanın Sidretül-Müntehâsına; Allah'a iki fersah kalıncaya kadar, hatta ondan daha yakına gider. Allah'ın ruhuyla nefes alır. İlâhî fıtrata sahip olarak maruf ve münker karşısında aşk ve kinle dolar, meftun olur. Kendini bilme ve bilinçlilik, onu yabancılığa ve yalnızlığa sürükler. O, bu dünyayı gurbet olarak görür; kendi ilahî özünü bu dünyada sürgün olarak bulur. O zaman gayb kaygısı, aslı arayış, kavuşma arzusu, mevcut olduğu şekliyle kalmaktan bıkma ve kaçışın yorgunluğu ve burada olmadığı gibi nerede olduğunu da bilmediği varlığa iştiyak kendisini gösterir. O, kendi olmaktan bezmiş, dar bir gömlek, dar bir ayakkabıdır. Evrenden öte bir yeşeriştir. Olduğu durumdan kaçmaktan yorulmuş... Öyle ki artık var olduğu gibi olmak, var olduğu yerde kalmak, var olduğu şekliyle yaşamak, onun için alçaltıcı ve ızdırap vericidir. O, evrenden daha ileri gider ve akıldan daha öteye uçar. İlahî bir sanat ve mucizevî bir iksir elde eder. Kendi yokluğunda ölümsüzlüğe, kendini inkarda ispâta, ölümünde insan hayatı için şehâdete, kullukta özgürlüğe ve itaatta isyana erişmeyi öğrenir. Bütün ömrü boyunca, gece gündüz, hakkın saltanat davulunu arş damında çaldığı her beş vakitte ve her tekbirde, bütün alçak saltanatları aşağılar. Hepsi vesvâsın şerri ve hannâsın hilekâr vesvesesi olan, bütün boş haşmet ve büyüklükleri, yalan gürültüleri, rablıkları, sultanlıkları ve ilahlıkları kulak ardı ederek unutturur. Sadece güzelliğe ve hakka tapan her kalbin övdüğü ve taptığı yüce varlık karşısında ayakta durarak, ömrünü yıllara, yılları aylara, ayları günlere böler. Fakat müşrikler ve kâfirler, bütünüyle bir kemiğin peşinde köpek gibi dolaşmak, efendilerin hizmetinde uşaklık, bir mabudun huzurunda kulluk, övülen bir varlığın yanı başında dalkavukluk ve İkbal'in deyimiyle, bir köpeğin önündeki bir başka köpek gibi kulluk başını eğmekle; güce, paraya ve kadına tapmakla; dünyanın merha-

metsiz efendi ve patronlarının kapısında zelilce oturmakla, kendi şereflerini satma pahasına efendilerden yardım ve lütuf dilenmekle ömür geçirirler.

Evet, o, her sabah uyandığında, öğleyin işten ayrıldığında, ikindileyin işbaşı yaptığında, akşam işten döndüğünde ve geceleyin uyumak için yatağa girdiğinde -her defasında kesinlikle- "O"na hitap ederek, tâğûtların tamamına ilan ve kendisine ilka ederek şunu tekrar eder:

"Hamd ve sena -alçak ve zorba efendilere, patronlara ve rablere değil- Rahman ve Rahîm olan Rabb'e özgüdür. Melik ve Mâlik, tam manasıyla O'dur.

Biz sadece ve sadece O'nun karşısında kulluk için baş eğeriz ve sadece ve sadece O'ndan yardım dileriz. O da, değersiz yardımlar, bencilce ve alçakça istekler için değil, bilakis hidayet bulmak amacıyla doğru ve hak yolda ilâhî nimetlere mazhar olmuş halis insanların yolunda gitmek için; kirli kötü düşüncelilerin ve beyinsiz sapıkların yolunda değil..."[1]

Nihayet insan aşkta erir; Allah'a biat eder; tevhit kalesine sığınıp takva elbisesini giyinir. İnsan irfanla görür; hikmetle anlar; dua ile ister ve ibadetten rubûbiyyet cevherine erişir[2]. Kendi emir, nehiy, hicret ve cihadında, insanları ve dünyayı bambaşka yapar.

1 Hamd veya Fâtihatu'l-Kitâb Suresi'nin tercümesidir. Bu sure, Kur'an'ın ve namazın anahtarıdır. Her namazın sabit ve değişmez suresidir.

2 İbadet, hakikati rubûbiyyet olan cevherdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NASIL KALMALI?

a- Meselenin Ortaya Konuluşu

Örnek kişiler; hayatları, varlıkları ve oluşları ile ideolojiyi gösterirler. Bu işin inanç için değeri ise bin kitap, bin konuşma, bin vaaz, bin hutbe ve bin ilmî keşiften daha fazladır. Örnek oluşturmanın rolünü, diğer bütün dinî fırkalardan daha çok Şia'da görürüz. İmam ve imametle ilgili inancımız bu temel üzeredir. Örnek oluşturmanın bugün de var olduğunu görmekteyiz.

Var olan diğer bir ümit de şudur: İslam, insan yetiştirme, örnek oluşturma ve kendi ideal insanını yaratmanın cevher, güç ve istidadını, insana egemen olan en kötü şartlarda ve atmosferde bile korumuştur. Ne mutlu ki gün geçtikçe sayıları artan bu tip örnek insanlardan daha ilgi çekici ve güzel olanı da örnek evin oluşmasıdır. Herkesin zihninde az çok şu düşünce vardır: İslam bugün yenidir, yeniden doğmuştur. Şimdi de sosyal ve güncel bir vakıamız olmuştur. İslam, düşmanın bile inkâr edemediği şekilde öyle bir gelişme göstermiştir ki şu anda bizim tam ve gerçek "İslâmî Şiî Ev" örneklerimiz vardır. Bu durum, zirvenin ve kemalin son noktasıdır. Gerçekten bu aşamaya erişmiş ve Allah'ın yardımıyla kendileri için böyle bir mutluluğu sağlamış olan kimseler, sadece büyük bir insanî başarı elde etmekle kalmamış, ayrıca büyük bir sosyal sorumluluğu da üzerlerine almışlardır. Bu atmosfer bizim için oldukça ilginç, öğretici ve harekete geçiricidir.

İkinci mesele şudur: Burada bulunan arkadaşlar, yeni sorunlara, ızdıraplara, değerlere, yönlere ve yönelişlere aşina kimselerdir. İlerleyen genç İslam, onlarla temas halindedir. Bu aşinalık, daha genel, daha önemli, daha kapsamlı ve daha hayatî meseleler ortaya koymayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü buraya teşrif eden kimseler, bu düşünce tarzının ve zamanın İslâmî Şiî düşünce hareketinin içerisinde yer alan kimselerdir. Dolayısıyla oturup önceden yapılmış bu programı icra etmektense, daha özgür, daha rahat ve daha ciddî konuşmamız daha iyi olacaktır. Böyle bir konuşma fırsatı hepimiz için az çok doğduğundan, bu birliktelikten, yüz yüzelikten, bu ortamdan daha çok faydalanmak, İslam ve bu düşünce tarzı adına, özellikle de bu fikrî ha-

rekete bağlı nesil için söz konusu olan en temel hayatî meseleleri ortaya koymak gerekmektedir. Aynı şekilde hem faydalanmamız, bir şeyler öğrenmemiz için aramızdaki beylerin görüş ve düşüncelerini belirtmelerini hem de sizin içinizde var olan şeyleri dışarıya çıkarmanızı; ızdırap duyduğunuz, hissettiğiniz, tahmin ettiğiniz şeylerin tamamını, düşündüğünüz meseleleri, zıtlıkları, engelleri; her halükârda düşünülmesini zaruri, hayatî ve acil bulduğunuz her şeyi söylemenizi teklif ediyorum. Söyleyiniz ki kendimizi öğrenelim. Zira sürekli olarak kitap, düşünce ve benzeri şeylerle bağlantı halinde olan kimseler, kuşaklarının, zamanlarının ve toplumlarının gerçeklerinden yavaş yavaş uzaklaşma, kopma, soyutlanma ve yalnızca kitaplardaki kelimeler ve hayallerle haşir neşir olma durumuna düşeceklerinden yavaş yavaş dillerinden, hislerinden, düşüncelerinden, dertlerinden, görüş ve görgülerinden ve çevrelerinde olup biten şeylerden uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır. Bu yüzden düşünülen şeyleri ortaya koymak, konuşmak bir öğretim ve öğreticiliktir. Elbette bu meseleler, gündeme getirilmesi ve konuşulması zor olan siyasî vb. meseleler değildir. Bunlar İslam'la, inançlarımızla, düşüncelerimizle ve ideolojimizle ilgili meselelerdir. Zaman, dünya, fikrî akımlar, aldatmalar ve bunun gibi şeylerle irtibatı olan meselelerdir. Bu sorunların, yüzde yüz inanç ve düşünceyle ilgili yönleri vardır.

Bana göre şu anda meşgul olduğumuz kesin ve acil bir şekilde ortaya çıkan mesele, yeni bir dalga ve neredeyse yeni bir sapma eğilimidir. Şöyle ki hepimiz, az çok böylesi bir İslâmî düşüncenin zarar vericiliğini algılamışız ve algılamaktayız. Gerek sosyal çevrelerinde, evrensel veya sosyal herhangi bir zamana ait veya güncel sorunlarla ilgi ve ilişkisi olanlar, gerekse bu sorunlarla ilgi ve ilişkisi olmayanlar ailelerinin ve çocuklarının yanında en azından o sorunları tanırlar. Yani hiç kimse bu gerçekten kaçamaz ve gaflet ederek kendisini ondan soyutlayamaz. Bu gerçek her halükârda herkesin peşinden gelmiştir, gelmektedir ve gelecektir. Özel itikadî ve düşünsel bir mesele olmayan, ancak sosyal bir mesele olan bu gerçek şudur: İslam, -bütün diğer inanç-

lar gibi- geleneksel katı kalıplar içerisinde ve bireysel sorumluluktan yoksun oldukça, Allah ile birey arasındaki ilişki, bireyle yaşam arasındaki ilişki noktasında ele alındığı sürece ve zaman içerisinde bir güce ulaşmadıkça, düşmanı olmaz. Böyle bir İslam'ın önü açıktır ve hiç kimsenin onunla alıp veremediği yoktur. Tıpkı petrolü olmayan, altını olmayan, kauçuğu olmayan ve dolayısıyla düşmanın şerrinden emin olan bir ülke gibi, kokusu ve bir özelliği olmayan İslam da düşmanın şerrine karşı rahattır. Dünya onun için güvenli ve huzurludur. Kim gelse, ne şekilde olsa, kimin elinin etrafına düşse böyle bir İslam'a saygı gösterir. Niçin acaba? Çünkü mevcut her güç için kesinlikle zararı olmayan, aksine yüzde doksan yararı olan bir güçtür bu İslam. En azından halk yığınlarını meşguliyete boğup oyalamada işe yarıyor. Bu rol öyle bir roldür ki her ne şekilde olursa olsun, hangi ideoloji ile olursa olsun, iş başındaki güç için faydalıdır. Fakat İslam, Orta Çağ'ın geleneksel ve donuk kabuğundan dışarı çıkmak; ferdî ilişkisinden, ahlâkî, ruhî, bireysel ve içsel çerçevesinden kurtulmak; bir dalga, bir davet, bir sorumluluk misyonu, insan yetiştirme ve yeni nesli cezbetme faktörü olarak ortaya çıkmak istediği, yer ve zaman düzleminde ortaya konulduğu zaman, artık tehlikeli hale gelir.

"Vasat ümmet" (2/Bakara Suresi, 143), zamanın savaş meydanının ortasında zuhur eden insan topluluğu demektir. Bu ümmet geometrik ve mekanik anlamda bir orta ümmet değildir ki her iki yer arasındaki mesafe birbirine eşit ve o ümmet de ikisinin ortasında bulunsun. Neyin ortası? "Vasat/orta" şu demektir: Bu ümmet, zamanın ve toplumun içerisinde, fikri ve sosyal mücadele meydanlarında, güçlerin ve tarafların meydanında ortaya çıkmıştır. Mihrabının, okulunun, hücresinin köşesinden sokaklara ve caddelere gelmiş; düşünceler içerisinde, zamanın vicdanında, mücadele ve kapışma meydanlarında kendini göstermiş ve mecburen cephe almıştır. Mecburen, düşmanını ve dostunu tanımaktadır. Nerede olduğunu, kimin ne olduğunu bilmektedir. O halde, zorunlu olarak belli bir yönü vardır. Yönü olduğunda ise eğiliminin hangi tarafa, zıtlığının hangi tarafa olduğu

bellidir. Onun açısından bütün dünya kuzeye, güneye, doğuya ve batıya sahiptir. Sersem, şaşkın, aptal, dilsiz ve bütün olaylarla ilişkisini koparmış değildir. Mesele, bu haliyle bir hareket olarak söz konusu edildiğinde kıyam etmekte, direnmekte; kendi kendine yeni imkânlar elde ettiği, mevcut zamanda bulunduğu ve zengin olduğu ölçüde güçlenmekte, gelişmekte, canlanmakta ve o ölçüde de felâketi kabul edici olmaktadır. O ölçüde tehlikeye düşmekte; bütün tehlikeler çevresinden hücum kokusu getirmektedir. Kendisinin de o ölçüde kendisini korumak, konumunu tanımak, bu tehlikeler karşısında tam ve doğru bir yön tutmak için hassas, uyanık, zeki ve bilinçli olması gerekmektedir.

Şu anda İslam böyle şartlar altındadır. Bizim birtakım örneklerimiz vardır ki İslam'ın başlangıcının; o köklü ve ilk İslâmî dalgalar döneminin dışında, o örneklerin emsallerine sahip olmamışız. Bu, harekete geçirici, yapıcı ve yaratıcı bir ümmî, itikadî, insanî İslam'ın ortaya çıkışının başlangıcıdır. Bu İslam ki insan yetiştiren, toplum yetiştiren ve mevcut bağları, sistemi, ortamı ve çevreyi değiştiren sosyal ve devrimci bir ideoloji şeklinde ortaya çıkmış ve çıkmaktadır. Bu kendisi bizzat eşsiz bir başarıdır. Belki de asırlar boyu böyle bir başarıya sahip olmadık. Kültür ve medeniyetinin doruk noktaya ulaştığı İslam'ın üçüncü, dördüncü ve beşinci çağlarında bile böyle bir başarımız olmadı. Çünkü bu dönemlerde gündemde olan şey, doruk noktasına erişmiş olan bilimsel ve sosyal medeniyetle, sosyal ve medenî kültürdür. Fakat, zikredilen bu çağlarda İslâmî ruh ve ideolojinin en alt seviyeye kadar inmiş olduğu görülmektedir.

Ama şimdi kendisini gösteren ve söz konusu olan şey; bir medeniyet, siyasî bir güç ve ilmî bir kültür vb. değildir. Aksine, insanların gönlünden ve vicdanların derinliklerinden kopup gelen insanî bir tahrik, silkiniş, heyecan, yeni bir bi'set ve hareket olarak ortaya çıkmış, ruhsal ve düşünsel bir devrim ve her şeyi değiştiren, viran eden ve yeniden yapacak olan bir harekettir. Hem düşmanı olan, hem de her yerde, hatta süper güçler nezdinde tehlike olarak görülen bir harekettir.

Şu anda İslam, öyle şiddetli sıkıntılarla yüz yüze gelmiştir ki her iki yönden belki de bilinçli bir şekilde bombardımana tabi tutulmaktadır. İslam'ın -bu şekliyle- bir tezat oluşturduğu malumdur. Ama neyle? Hem çıkarlar, güçler ve dünyayı yiyip bitiren açgözlülüklerle hem de insanı kendilerine çağıran ve kurtarma iddiasında olan ekoller, ideolojiler, düşünceler, inançlar ve dinlerle. Yani İslam, bir kuma ortaya çıkarıyor, bir de "düşman". Bir "rakip" buluyor, bir de "hasım".

Düşmanın bir hakikat veya bir güçle mücadele ve savaşımı, metodolojik ve temel bir mücadele ve savaşımdır. Yani ihtilaf ve tezat, hedeflerde, birtakım ilke, esas ve amaçlardadır. İslam'ın, sömürü karşısında, evrensel emperyalizm karşısında böyle bir bağı ve ilişkisi vardır. Yani karşı karşıya gelişi vardır. Bu onun var olmamasını isterken, o da bunun var olmamasını, kökünün kazınmasını ve yok olmasını istemektedir. Çünkü usulde, yöntemde, ülkü ve hedeflerde birbiriyle çelişmektedirler. O, kurtuluş ve özgürlüğü insanın olgunluğu, barış, eşitlik ve adaletini düşünmekte; bu, halkları ve ulusları sömürmek, hakkı ve insanı yok etmek, insanı tüketici bir domuza çevirmek veya sömürülen bir işçi veya siyasî bir köle haline getirmek gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla bu ikisinin karşı karşıya oluşu köklü bir durumdur.

Diğer taraftan bugünün toplumu ve nesli içerisinde fikrî bir davet olan, genç ve aydın nesli cezbeden İslam, söz konusu hedefleri kendisine şiar edinmiş ve adı geçen ideallere sahip olduğunu iddia eden diğer ideoloji ile çelişiyor. Bu çelişki, iki rakibin çelişkisidir, iki hasmın değil. Bunlar öyle iki rakiptir ki ideallerde ve şiarlarda ortak olmakla birlikte, davet şeklinde, sorunları gündeme getirme ve ele almada birbirlerini yanlış görmekte ve batıl telakki etmektedirler. Bu kavgada, bu rekabet ve karşılaşmada, şiarlarının, doğruluk ve değer ölçülerinin gerçekleşmesi için her birinin sadakati ve liyakati belirgin hale gelecek ve gerçekten zaman içerisinde bu iş için gereken yetenekleri belirecektir.

Bundan dolayı İslam, şu anda iki cephede tehlikeyle karşı karşıyadır. Biri, insanlık dışı güçler cephesi, diğeri ise insana, insa-

nın kurtuluşuna ve özgürlüğüne dayanan, bunları şiar edinen, kendisini sömürünün ve insanlık dışı güçlerin karşısında bir çağrı, hareket ve çıkış olarak tanıtan ideolojiler cephesi.

Şimdi İslam esasına, Şia'ya, İslam'ın o ilk ruhuna ve doğruların o hakikî ve gerçek devrimine dayanan hareketi başlatarak iddialı bir şekilde meydana çıkmış olan genç neslimiz, kendisini bu iki tehlike karşısında yalnız hissetmektedir. Çünkü bütün siyasî ve fikrî üsler, tüm ekonomik, siyasî, toplumsal, partisel ve fikrî güçler; her şey, şiir, sanat, düşünce ve felsefeden tutun da para, güç, silah ve komplolara kadar dünyada maddî ve manevî ne varsa tamamı bu güçlerin elinde ve iradesi altındadır. Dünyanın her yanında ve her işinde eli olan süper güçlerin iradesi altındadır. Dolayısıyla bütün silahı kendi bilinci olan, bütün ayakta kalış sermayesi ferdî sorumluluk hissi olan; bütün dünyada yalnızca düşmanı ve rakibi değil, ayrıca zahiren hemfikir olduğu, aynı din ve inancı paylaştığı, kendi ulus ve ırkından olan kimselerin de idrak etmediği, anlamadığı, yalnız bıraktığı, hatta arkadan hançerlediği genç nesil, bunca sürekli, bilinçli, bilimsel, sanatsal, güçlü, kökten kazıyıcı hamle karşısında o ölçüde yalnız kalmaktadır ki doğal olarak felaket, tehlike ve korku duygusuna kapılmaktadır. Öte yandan öyle ideolojiler vardır ki Moskova'dan Washington'a kadar onlar için fikrî gıda hazırlanmakta, büyük felsefî, sanatsal, edebî, tarihî ve bilimsel yetenekler bu ideolojinin hizmetine girmekte, bunun aksi olanlar her yerde yasaklanmaktadır. Binlerce yerden onlar için gıda ve azık hazırlanmakta ve kendilerine ulaştırılmaktadır. Diğer tarafta ise imanlarına bağlanarak kendi ayakları üzerinde yalnız bir şekilde duran küçük bir grupla daha da yalnız, imkânsız, parasız, güçsüz, yersiz, yurtsuz ve makamsız birkaç yazar, konuşmacı veya düşünür yer almaktadır. Söz konusu kişilerin bütün varlıkları, onun bunun evinin bir köşesidir. Bütün servetleri, dört tane kalemden ibarettir. Evet, gerçekten bu nesil ve bu hareket için fikir üretmesi gereken kimselerin bütün varlıkları bundan ibarettir. Bunlar kolay ve basit bir şekilde susturulabilir, kalemleri kolayca kırılabilir, sesleri kesilebilir. Bu neslin fikrî beslenme kaynağını kurutmak mümkündür. Böyle bir zamanda tırmanışa geçen bu İslâmî, in-

sanî, fikrî grubun, kendisini yalnız, felâket getirici geleceğini korku dolu hissetmesi doğaldır. Eğer böyle hissetmezse, bilinci az, görüşü zayıf demektir.

Özetle böylesi şartlar içerisindeyiz. Acaba şimdi gündemde olan mesele nedir? Bizim dünyada ne gücümüz ne yerimiz ne de üssümüz, sığmağımız ve sermayemiz var. Bize ne bir kimse ne de bir dost yardım ediyor. Dostumuz ve dert ortağımız yok. Hatta bizimle aynı din, mezhep, görüş ve düşünceyi paylaşan kimseler bile elimizi tutmadıkları, sözde dert ortaklığını bile esirgedikleri gibi, o rakipten ve düşmandan daha da ileri giderek, ayağımızın altına karpuz kabuğu koymakta, töhmet, iftira, nefret, kin, fitnecilik, şüphecilik ve zehirleme selini bu küçük nesle, gruba ve ümmete doğru akıtmaktadırlar. Tabiatıyla burada şu sorun ortaya çıkıyor: Bu nesle bağlı bir genç olarak ben ne yapayım? Aynı şekilde bu yola gelmek isteyen bir delikanlı olarak çocuğum ve kendi kültüründen, İslam'ından ve kendi imanından bir şey öğrenmek isteyen kızım ne yapmalıdır? Evde hiçbir şey yok. Okulda var olan şeyler, aslında benim inancımla taban tabana zıt olan şeyler. Benim inandığım insanlık ölçülerine ve imana aykırı, insanlık için sahip olduğum arzuya tamamen ters düşen şeyler. Onlara telkin edilen şeyler bunlardır. Başka bir yer daha vardır ki orası da okulla ev arasıdır. Orada onlara neler sunulduğunu görüyoruz: Her halükârda insan ruhunu eğiten düşünce sistemleri ve propaganda araçları diğerlerinin eli altındadır. Gizliden gizliye, ağır ağır, liyakat ve sorumluluk içinde fikrî ve insanî bir gıda elde etmek isteseler bile onlara verilen gıdalar, başka bir fabrikanın ürettiği gıdalardır. Bir başka deyişle bu gıdalar, ya rakipten ya da düşmandandır. Çocuklarımız bu gıdalarla başka bir şekle bürünüp bize yabancılaşıyor, bizimle bağlarını kesiyorlar. Bu iç atmosferdir.

Çocuklarımız her halükârda kalkıp başka bir ülkeye gidiyor, orada kendilerini yetiştirmek için, imkânların daha çok olduğunu görüyorlar. Ne var ki bütün bu imkânlardan, yiyecek ve gıda üreten ve insan yetiştiren diğer güçler yararlanıyor. Çünkü

orada da başkalarının, başka ideolojilerin, başka fikrî ve kültürel merkezlerin oluşturduğu bundan başka bir gıda elde edemezler. Doğal olarak Amerika, Fransa, İngiltere veya Almanya'ya giden çocuklarımız, şimdi örneğin "Pigal"a ve "Moulen Rouge"a gitmenin iyi olmadığını biliyorlar ve buralara gitmiyorlar. Aynı şekilde yalnızca ders çalışmaları, bir mühendis ve doktor olmaları, sonra da toplumlarına bu şekilde dönmeleri gerekmediğini de biliyorlar. Zaten kendileri dönmese de parayla dünyanın her yerinden yeterli ölçüde doktor ve mühendis satın alınıp getirilebilmekte ve bu beyefendilerin yerine konula-bilmektedir. Bu yüzden bunun da yeterli olmadığını bilmekte, insanî misyon ve sorumluluk, kendini yetiştirmek, fikrî bir yöne sahip olmak istemektedirler. Sonra da bu fikrî yönü nereden elde etmesi gerektiğini görmek istemektedirler. Aslında Avrupa'nın filmlerine, sinemalarına, televizyonlarına, radyolarına, fikir ve kültür merkezlerine yabancıdırlar. Gerçekte bunların, (İslam'ı, insanlık değerlerini) yok eden ve kökünü kazıyan şeyler olduğunu bilmektedirler. Dolayısıyla kendini onlara karşı korumakta, sağ ve sol ideolojilerin peşinden gitmektedirler. İşte bu noktada, dünyadaki herhangi bir ideoloji hakkında istediğini görmekte, onu en basit bir şekilde, tıpkı bir sandviç alır gibi satın alıp okuyabilmektedirler. Ama hayır! Onlar, kendi kültüründen, kendi İslam'ından, kendi imanından bir şey öğrenmek istediğinde durum çok daha farklı olmaktadır.

İşte burada facia kendisini gösteriyor! Ne okuyayım diye soruyorlar fakat muhataplarından bir cevap alamıyorlar! Buradan fıstık, tereyağı istiyorsanız gönderelim; ceket ve pantolon istiyorsanız gönderelim. Fakat düşünce kitabına gelince, ondan istemeyin çünkü ne göndereceğimizi bilmiyoruz! Bazen tek tük bir şey gönderilse dahi, o hücum ve saldırılar karşısında bu, denizde bir damladır. Acaba hangi güç onlara karşı direnebilir? Kur'an'a, Nehcu'l-Belâğa'ya vs... dönsünler. Ama bu kültürle İran'dan oraya giden lise veya üniversite mezunu bir genç Kur'an'ı ve Nehcül-Belâğa'yı açsa ne elde edebilir; nasıl bir şey bulabilir? Çevreden kendisi için ortaya konan, söz konusu edilen; en iyi kalemle, en iyi sanatla, en iyi bilimsel silahla, günün

en derin ve en yüksek felsefî problemleriyle ortaya koydukları onca sorunlar karşısında o, onların panzehirini Kur'an'dan ve Nehcül-Belâğa'dan nasıl çıkarabilir? Bu iş o kadar hassas bir iştir ki geniş bir bilimsel zemine, derin dinî bilgi ve bilince ihtiyaç vardır. Âlimlerin bile, daha derin bir inceleme ve araştırmaya ihtiyaç duydukları bu zamanda, lise ve üniversite mezunundan, genç neslin bir ferdinden böyle bir içtihatta bulunması nasıl beklenebilir?

Şimdi bu genç kuşak için şöyle bir sorun söz konusudur: O öyle şartlar içerisindedir ki bir taraftan düşünce fakirliği, kitap fakirliği, çevre ve ortam fakirliği ve aslında iman ve düşüncenin ilham edebileceği her kaynaktan yoksunlukla; öte yandan, bütün kesimlerin ve egemen fikir çevrelerinin tek yönden gelen zenginliği, bol serveti ve yozluğu ile kuşatılmıştır. Ruhunu kaybetmiş bir genç, emperyalizmin tuzağına düşüyor. Ciddî, değerli ve kendini bilen sorumlu bir tip olan diğer genç ise bize yabancı olan ideolojilerin kucağına baş koyuyor. İşte bizim bu genç kuşağımız için söz konusu olan budur: Bu iki denizle iki yokluk arasında kendisini nasıl koruyabilir ve ne yapmalıdır?

Bana göre asıl sorun budur. Peki, ona nasıl rehberlik edilecek ve ne tavsiye edilecektir? Bu çocuğa hangi program verilmelidir ki şu anda fiilî iç ve dış şartlar içerisinde, o program temelinde, en azından kendisi için fikrî ve ferdî olarak bir korunma elde etsin? Şimdi sorun o kadar hassas olmuştur ki ne yapmak, ne yapmamak sorunu, daha âcil ve daha öncelikli "Nasıl kalmak?" meselesine bağlıdır. Şimdi yine nasıl kalalım sorusuna, yani üzerinde bulunduğumuz şekilde nasıl kalmamız gerekir sorusuna döndük. Çünkü kendi olarak kalmak, Müslüman ve Şiî kalmak, bilinçli, bilgin, ileri ve aydın insanlar için dahi bir sorumluluk ve zarurettir. Dolayısıyla her gün bir cihada ihtiyaç vardır. Yeni kuşak gençlerden aslâ, her gün cihat yapmaları beklenemez.

Bir düşünce zemini, bir inanç ortamı ve bir kendini yetiştirme programı olmalıdır ki kendisini korumak isteyen, dolayısıyla

hakir ve değersiz olmaktan korkan herkes, ne yapması gerektiğini bilsin. Çünkü böyle bir kişinin hor ve hakir olma korkusu vardır. Bu bilinç aşamasına ulaşmıştır. Gerçekten de İslâmî değerlere olan bağlılığı ve sevgisi, hâlâ aşk safhasındadır. Ama şimdiden kendisinin ve ailesinin değişmesi tehlikesini hissetmiştir. Kendisini her ne şekilde olursa olsun, olması gerektiği gibi koruyor; fakat kendisinden sonraki kuşak elden gidiyor. Bir sofranın başında oturuyor, bir evde yaşıyor; ama birbirleriyle karşılıklı olarak dört kelime konuşmuyorlar. Dilleri yavaş yavaş birbirinden uzaklaşıyor. Duygu, düşünce ve dertleri gitgide birbirinden ayrılıp uzaklaşıyor. Sonra bakıyor ki bu çocuk, henüz kendi evinde ve daha yeni buluğ çağına girmiş. Ama onunla samimî, en küçük bir insanî yakınlık ve akrabalığı yok. *"Ey iman edenler, kendinizi ve yakınlarınızı ateşten koruyunuz."* (66/Tahrim Suresi 4) Bu söz, şimdi söylendiği zamandan daha çok etki, derinlik, dehşet ve tehlike meydana getirmiştir: Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyunuz. Keşke Peygamber (s.a) olsaydı da bugünkü ateşleri görseydi. Bu ateşleri kucağımıza ve içimize nasıl attıklarını, bu ateşlerin üzerine soğuk bir damla ve soğuk bir su serpecek hiç kimsenin de olmadığını görseydi. Böylece en azından bu kuşağın direniş gücünü arttırır, acı ve ızdırabını ve acısını hafifletirdi.

Bizim bütün sermayemiz bu çocuklardır; özellikle bu cephede -hem mücadele hem de tehlike cephesinde- olan ve kendilerini sorumlu hissedenlerdir. Eğer bu nesil elden giderse, artık başka hiçbir şeyimiz yoktur. Artık kıyameti beklememiz gerekir. Hepsi budur ve geriye kalanın tamamı arkeolojinin bir parçasıdır.

Özetle, bugün sorunlar o kadar şiddetli, çetin ve hassastır ki günlük olarak değişiyor. Ben, bu kuşağı korumak için, ne yapmamız gerektiğini, nasıl bir program ve planımız olduğunu sormak istiyordum. Çok basit. Elbette genelleme, dedüksiyon ve teori değil. Bilakis, bir miktar bu yola yön verecek, iş yapacak, hatta kendini yetiştirme yolunu gösterecek hangi pratik programımız var? Bunu sormak istiyordum. Bütün unsurların, bu nesli aldatmak, başkalaştırmak, içten çökertmek, alçaltmak, kendi-

ne çekip büyülemek ve sindirmek için evrensel düzlemde seferber oldukları şu ortamda, her halükârda az çok bu noktanın gündeme gelmesinin daha iyi olduğunu düşünüyorum. Elbette hiçbir zaman şu şekilde, çok acemice bir isteğimiz yoktur: Saygıdeğer Hamaney bey, saygıdeğer Mutahharî bey veya Hicazî bey ya da arkadaşlardan biri cebinden bir reçete çıkarıp desin ki: "Evet, şu şurubu iç, sonra şu iğneyi vurun, sonra da şu hapları al." Böyle sihirbazca bir formülü hiç kimseden istemiyoruz. Fakat her halükârda, bu konuda ne kadar konuşulursa, daha çok fikrî ve pratik yönden iç içe olan sözler söylenirse, bizim bir yol bulmamıza veya bu yola yaklaşmamıza o ölçüde yardım edecektir.

b- Cevap Aramak

Benim İslam ideolojisi olarak gündeme getirmek istediğim mesele, genç neslin ihtiyaç ve istekleri, içerisinde bulunduğu ve yaşadığı pratik imkânlar, dertler, kaynaklar ve özel şartlar çerçevesindedir; bilimsel ve yüksek felsefî uzmanlık ufku çerçevesinde değil. Eğer böyle konular çerçevesinde olsaydı, benim konuşmamam gerekirdi; çünkü bunlar, benim haddimi aşan şeylerdir. Fakat konuşma hakkım varsa, o da şunun içindir: Tasavvur ediyorum; eğer öğrencilerimden biri, şu şartlarda ve söylediğim bütün sözlere dikkat ederek dışarı çıkmak veya bulunduğu üniversitede şu kitapların oluşturduğu fikrî atmosferde yaşamak isterse; şimdi sahip olduğumuz şu sosyal, ahlâkî ve eğitim görmüş, fakat terbiye görmemiş çerçeveyle düşünmek, onların içerisinde gelişip ilerlemek, amel etmek, İslam'a olan bağlılığını ve mezhebî duygusunu lütufkâr bir gelenek olarak değil de bir ideoloji olarak korumak, aynı zamanda saldırılar karşısında direnme gücüne sahip olmak ve bu esas üzere bir sorunu ortaya koymak isterse; o zaman ben bir öğretmen olarak, edindiğim tecrübelere dayanarak, ona böyle cevap verebilirim. Tabi ki kısaca ve formüle edilmiş olarak. Bilimsel, felsefî ve itikadî bir konu olarak değil, bilakis, düşünmek, çalışmak ve bu fikrî, itikadî sınırın somutlaşması için bir formül ve çerçeve şeklinde.

Gönlüm, gençlerin sorular ortaya atmasını istiyor[3]. Böylesi gençlerden birinin ortaya attığı sorulardan biri şuydu: "Sana göre, bizim asıl, daha önemli ve daha tehlikeli düşmanımız kimdir veya nedir? Bu daha önemli düşman içeriden midir, dışarıdan mıdır? Bu fikrî grup mu, o grup mu?" Ona şöyle cevap verdim: "Biz" dediğimiz zaman, bu "biz", çeşitli boyutlar ve bakış açılarına bağlı olarak çeşitli anlamlara sahiptir. Bazen "biz", aydın Müslümanlardan bir grup olarak memleketin dahilindeyiz. "Biz"im bir çeşit daha tehlikeli ve daha âcil davranan düşmanlarımız var. Bazen de "biz", bir ideoloji olarak söz konusudur. Yani, "biz" dediğimiz zaman, maksadımız bir ideolojidir. "Biz", ideolojik "biz" olarak söz konusu olduğu zaman tehlikeler, felâketler ve onun daha aslî ve daha âcil düşmanları ortaya çıkar. Öncelikle ortaya konulması gereken sorun, bu yeni doğmuş İslam'ın[4] tarihî konumunun ne olduğudur. Bu İslam'ın tarihî konumu şu ifadeden ibarettir: "İdeolojik oluşum safhası." Biz şu anda ideolojik oluşum aşamasındayız. Marksizm bu aşamayı geride bırakalı yüz yıl oldu. Manifesto basılalı yüz yıldan fazla bir zaman oldu. Halbuki biz, henüz manifesto aşamasına erişelim diye zemin oluşturuyoruz. Sonra oluşum ömrü bakımından Marksizm ile aramızda ne kadar fark olduğunu görüyoruz. Oluşum safhasında olan bir ideoloji için kendiliğinden birtakım sorunlar, ihtiyaçlar, sorumluluklar ve tehlikeler söz konusudur. Doğumundan sonra bütün bunlar değişiyor; tıpkı çocuğun cenin evresini geçirirken özel korunması, beslenmesi, özel itina görmesine karşın, birtakım hastalık ve tehlikelerle karşı karşıya kaldığı durumlarda ve doğumundan sonra ise sorunlarının de-

[3] Çocuklar, yani bu sorunların kurbanı olanlar; tam olarak bu ateşi, bedenlerinde ve ciğerlerinde hissedenler; hadisenin tam ortasında olanlar... Biz her halükârda ne olursa olsun, olayın ve sorunun seyircisiyiz; olay ve soruna bakmaktayız. Her halükârda olgunun izleyicisiyiz. Fakat biz sahnenin oyuncusu ve kurbanı, sorunun ve olayın asıl konusu değiliz. Kısaca, onların konuşmasını istiyordum.

[4] Buradaki yeni ifadesi, ikinci kez anlamındadır. Yeni doğmuş İslam ise hakikatleri ve tezahürleri yaşamımıza daha yeni aksetmiş ve yeni ihya olmuş ideoloji demektir.

ğişmesi gibi, İslâmî düşünceyi yeniden keşfederken[5], vahyolunmuş İslam esasına, yani içerisinde Ali'nin yetişip meydana geldiği İslam esasına göre; bu dinin unsurlarını, bu mezhebin unsurlarını, bu Ali'yi, bu Muhammed'i bu büyük İslam kültürünün içinden çıkarmamız ve yeniden bina etmemiz gerekmektedir. Dinî ideolojiyi oluşturmaktan maksadımız budur. Tıpkı İkbal'in deyimsel olarak söylediği gibi: "Dinî düşünce tarzını yeniden kurmak (reconstitution)". Aslında bu kelime, oluşturma kelimesinden daha iyidir: Binayı yenilemek, yapıyı yenilemek... Binayı yenilemek için biz bu aşamadan geçiyoruz. Kuşkusuz bu safhada en tehlikeli düşmanlardan biri, kötü beslenmedir. Bir kez bu kötü beslenmenin sopasını yemişiz. İslam, daha yeni güçlenip istikrar bulmuştu ki ansızın onun kötü beslendiğini gördük ve biz, hâlâ öyle hasta bir İslam'la birlikteyiz ki bu İslam gıda zehirlenmesine neden oluyor.

Hint'ten beslenildi; Mecusîlik'ten beslenildi; Atina'dan beslenildi; İskenderiye'den beslenildi. Yoksa öyle olmadı mı?! Sonra öyle bir manzara ortaya çıktı ki aslında bu İslam'ın mizacı değişti. Adaleti sağlaması gereken; kurtuluş, esenlik, sağlık, hayat ve büyüyüp gelişmeyi temin etmesi gereken o dört muhalif isyancı nefes birbirine girdi; birdenbire biri felsefeye, biri irfana, biri ruhbanlığa, biri bilimsel görüşe sarıldı. Kimi Atina felsefesi karşısında, kimi Hint bilginleri karşısında, kimi de İran felsefesi karşısında komplekse düştü. Çok değerli, meşhur ve çok başarılı filozoflarımızdan biri vardır ki onun felsefî kitabında, İskenderiyye ve İspehbediyye aydınlık felsefesinden ve Aryanilerin bu yönlerinden bahsettiğini görüyoruz. Bu unsurlar, İslam'ın görüşüne, görgüsüne, ruhuna, düşüncesine, kalbine, beynine ve kanına kadar girdi. Şimdi bu mizacın yeniden temizlenip arınması ve iş başına gelmesi için, ilk İslam'ın, haricî mikrop ve pisliklerden arınmış, sağlam ve sıhhatli İslam'ın gerçek çehre-

[5] Şüphesiz artık burada defalarca dipnot vermemize ve açıklama yapmamıza ihtiyaç yoktur. Maksadımız yeni bir İslam değildir. Aksine, bu İslam'dır; vahyolunmuş İslam'dır. Bu hususun artık halledilmesi ve anlaşılması gerekir.

siyle yeniden birlikte olabilmemiz için; süsleme, duvar kâğıdı yapıştırma ve boyama türünden değil, aksine temelden işe başlama ihtiyacı vardır; tıpkı yeni bir iş yapmak gibi. Sonuç olarak, iki tuğlası dahi düzgün bir şekilde üst üste konulmamış olan bir binayı yeniden yapmak gerekir. Böyle bir cenin dönemde bozuk beslenme, öylesine bir bozukluk meydana getirir ki bu bozukluk doğumdan sonra da devam eder.

Bir başka sorun da şimdi uğraştığımız ve hepimizin tanıdığı iki tehlikedir. İşaret ettiğim gibi çocuklarımız iki türdür. Biri, ölü bir ruha sahip, uyuşuk, tembel, pısırık, adî, arsız ve yüzeyseldir. Bir nura zaten sahip değildir. Aslında onun bir şey olmadığı, baştan bellidir. İster yeni düzende, yeni kültürde, yeni medeniyette olsun, ister Avrupa'da isterse Tahran'da olsun, hiç fark etmez. Elhamdülillah övünç kaynaklarımızdan biri de şudur: Şu anda Hollanda'da veya Paris Moulen Rouge'da seyredilen filmi aynı saatte Tahran'da da seyrediyorlar. Yeni uygarlıktan bir saat bile geri değiliz. Ancak bilinç yönünden geriyiz. Dolayısıyla böyle bir durumda, o hastanın ve hastalığın, Tahran'da veya dışarıda olması fark etmez.[6]

Kısaca söylediğim bu arsızlığın, yüzsüzlüğün, modern bir tip olmak, asimile olmak, ikinci elden Avrupa benzeri bir tip olmak, Farsça deyimle, "kepaze ve adî olmak" için en iyi gıda olması doğaldır. Yani bugünkü ekonomik düzenin istediği şeyin ta kendisi, eşekleştirme kültürü kalıplarının istediği şeyin ta kendisi; sömürü kültürünün istediği şeylerin ta kendisidir bu. Bu tip, tıpkı bir makete veya alçıdan yapılmış bir mankene benzer. Bu mankene istedikleri elbiseyi giydirir; onu istedikleri şekilde süsler; her süsü de boynuna ve bedenine asarlar. Bu tip bir

6 Bizim, burasının bize ait olduğu, İslâmî çevre olduğu şeklinde sahte bir hissimiz var. Olay ve sorunu bu zahirî hisle koruyoruz. Ama keşke bizde azınlık olma hissi meydana gelse! Bu duygu birçok şeyi -her şeyi- ne kadar da çok değiştirir. Gaflet ve hatalarımızdan biri, çoğunluğa sahip olduğumuzu zannetmemizdir. Dışarıdaki çocukların imtiyazlarından biri de azınlık olduklarını anlamaları ve bir azınlık gibi hareket etmeleridir. Bundan dolayı hem daha iyi anlıyor hem de daha iyi hareket ediyorlar.

kişi, sömürünün, sömürü kültürünün ve düşmanın dayattığı değerlerin yemidir.

Başka bir tip daha vardır; ciddîdir, insanî değerlere vakıftır. Aslında sorumlu bir kadındır, sorumlu bir erkektir; içerisinde, bu bireysel dünyaya meyletme hislerinden daha çok, insanî ideal ve ülküler çarpmaktadır. Bu adam fikren beslenmek ister, tabiidir ki fikren beslenmede gıda sahibi olanlar, ona bu gıdayı ulaştırırlar. Aç biri boş sofranın başında gücünü ve takatini kaybeder; ancak bir saat, iki saat sabreder. Daha sonra yemek alabileceği ve kendisine yemek verilecek bir yere gider; tuzunu, ekmeğini yer. Bu doğal bir iştir. Bir kişiyi boş sofraya davet etmek veya boş sofrada tutmak mümkün değildir.

O halde oluşum halindeki bu ideolojinin düşmanlarından biri, bizim adî, şerefsiz, arsız, boş, pis, kepaze, hor, kirli kapitalizmin ve tüketim çılgınlığının kurbanı olmamız; diğeri ise itikadî temelleri sebebiyle İslam'ı temelden uzaklaştıran, bize yabancı bilimsel, beşerî, ideolojik ilke ve esasların kurbanı olmamızdır. Görüyoruz ki her iki taraftan da ideolojimizi, üs ve karargâhımızı kaybetmişiz. Her halükârda kaybetmişiz. Çocuğumuz evden gittiği zaman ister mescide gitsin, isterse meyhaneye gitsin, fark etmez. Neticede her iki durumda da çocuğumuz evimizde yoktur. Nereye giderse gitsin, onu kaybetmişiz demektir. Şu kadarı var ki ben burada bilimsel düşmanın rakip olduğunu söyledim. Bununla, başka bir ideolojinin yerine geçmek için çaba harcayan bir ideolojiyi kastediyorum. Fakat düşman; hedefi, kökümüzü, temelimizi ve ülkümüzü yıkmak olan, hiçbir noktada ve hiçbir şeyde bizimle ortaklığı olmayan bir güçtür. O, bizim var olmamamızı istiyor. Rakip ise bizimle müşterek bir çaba içerisinde, bizim yerimize geçmeye çalışıyor. Bakınız, emperyalizmin İslam hakkında sahip olduğu anlayış ile materyalizm ideolojisinin İslam hakkındaki anlayışı birbirinden farklıdır. Şimdi Orta Doğu'da tehlike nedir? Bu bölgenin tamamına, hatta Orta Doğu'dan daha uzağa, bütün Asya'ya bakınız... Uzak Doğu'dan Avrupa sınırına, Türkiye'ye kadar bakınız: Devrimci

İslâmî bir dalga geliyor. Bir taraftan Batı emperyalizminin varlığını ve sultasını mahvediyor, kökünü kazıyor, diğer taraftan yeryüzünü ve uzayı dolduruyor. Bu bölgenin aydın, bilinçli, uyanık, bilgili neslinin, düşünen zihninde ve vicdanında bir yer tutuyor. Dolayısıyla Marksist ideolojinin hareket alanını daraltıyor. Bu yüzden Marksizm, bu bölgede alanını daraltan ve kendisini bir düşünce olarak tanımayan bir başkaldırı gücü olan İslam'a muhaliftir. Emperyalizm ise İslam'la, devrimci bir hareket olması nedeniyle savaşmakta ve onu bir güç olarak kabul etmemektedir.

Fakat her halükârda savaş savaştır, mücadele mücadeledir! Burada siyasî, askerî ve ekonomik bir mücadele vardır. Orada ise bilimsel, düşünsel ve zihinsel bir savaşım vardır: Savaşı başlatan bir el göğsümüzün derinliklerindedir. Bizi köleliğe sürükleyen, cebimizi boşaltıp bizi yağmalayan bir el de cebimizin derinliklerinde ve başımızın üzerindedir. Her durumda bu ikisi, iki taraftan ağızlarını açmış iki canavardır. Bunların, birbirleriyle aralarında var olan bütün zıtlıklara rağmen, dünyanın bu en iyi ve en hassas bölgesinde yayılmakta olan ateşi söndürme ve yok etme hususunda dost olup el ele verdiklerinde kuşku yoktur. Bu dostluk ve işbirliği konusunda birçok işaret ve delil vardır.

Başka bir temel sorun da şudur: Şimdi kısaca onu da ortaya koymak ve formüle etmek istiyorum: Bir genç için, aslında bu İslam ideolojisi nedir? Şu anda bizim maruz kaldığımız bu sorunda, ne sömürü ne de başka bir ideoloji etkindir. Bu sorun şudur: Biz yarı aydın aşamasına erişmiş durumdayız. Bu tıpkı, insan yaşamında ortaya çıkan "Adolescence" dedikleri aşama gibidir. "Bu devre, insanın, ergenlik çağının eşiğinde olduğu bir devredir; buhran, heyecan, kendi içindeki bütün gizli güçlere başkaldırma ve yeni bir şahsiyet oluşturma dönemidir. Bu dönemde henüz hiçbir şey gerçekleşmemiş ve tamamlanmamıştır. Ama her şey yeni başlamıştır. Bu durumda insan, en kötü dönemini geçirir. Bazen, kendisini intihara ve cinnete sürükleyen düşünsel ve ruhsal buhranlarla baş başa kalır. Fakat aynı zamanda bütün bunlar, hatta bu hastalıklar onun ergenliğinin işaretidir. Onun, be-

densel ve ruhsal ergenliğin eşiğine varmakta olduğunun işaretidir. Geri kalmış bir varlık; geri kalmış, donuklaşıp taşlaşmış ve mumyalanmış bir insan, hiçbir zaman bu aşamaya ulaşamaz. Özetle, şu anda hissettiğimiz bu ayrılık ve ihtilaf, ergenliğe yaklaşma döneminin ihtilafıdır ve düşündüğümüzün bir göstergesidir. Şimdiye kadar sahip olduğumuz İslam'ın düşünmeye ihtiyacı yoktu. Şu okulda tevhidimiz tamamlanıyor, kâmil oluyor ve İslam'ımızı bize annemiz öğretiyordu. Bu durumda, babaya bile ihtiyacımız yoktu. Her şeyi öğreniyorduk. Bütün usul/akaid ve füruu/fıkhı öğreniyorduk! Usulü okulda öğreniyorduk, füruu ise annemiz, teyzemiz ve halamız öğretiyordu. Fürua ait meselelerde daha büyük şeyler vardı ki onlar için de beş tümen vererek bir amelî risale alıyorduk. Artık onda her şey vardı. Eğer âhiret için de bir şeyler istediysen, cennetin bütün anahtarlarını Mefâtihu'l-Cinân'da veriyorlardı. Ama İslam'ın, bir kültürden, gelenekler ve tabular topluluğundan bilinçli ve seçkin ideolojik mefhumlara dönüştüğü şu anda, şüphesiz bu tutuşmalar, mücadeleler, savaşımlar, engeller, ayrılıklar, yetersizlikler, problemler ve komplekslerin tamamı kendini gösteriyor. Bütün bunlar, İslam'ın kendi oluşum dönemini başarıyla geçirdiğinin alametidir. Eğer bilinçli, bilgili ve sorumlu kimselerin bilinç, uyanıklık, bilgi ve sorumluluklarının yardımıyla bu dönem selâmetle atlatılırsa, çağımız da ergenliğine kavuşacaktır. Özellikle mühendisin dediği ve gözümüzle gördüğümüz, hissettiğimiz o mucizeyle olacaktır bu iş. Bu mucizeye bir faktör olarak dayanmamamız gerekir; dayanırsak, bizi sorumluluktan uzaklaştırır. Aksine onu, iş, gayret ve hareketlerimizde bir başarı etkeni ve sebebi olarak hesaba katmamız gerekmektedir. O mucize şudur: Şimdi gündemde olan ideolojide, şu anda söz konusu olan İslam'da, İslam'ın ideolojik çehresinde hissettiğimiz ihtilaf ortadan kalksın, çerçevesi belirginleşsin, günümüz deyimiyle, manifestosunun ilke ve esasları belirlensin, haddi ve hududu bütün tipleri kuşatsın. Halihazırda pek az sahip olduğumuz şey, inanç esaslarımızın somut bir yön tutmasıdır. Çünkü öyle bir safhaya ulaştık ki artık İmâm-ı Zaman/Mehdi hakkında eskisi gibi düşünmü-

yoruz; Allah hakkında eskisi gibi düşünmüyoruz; namaz hakkında önceki gibi düşünmüyoruz. İslam'ın cüzî sorunları hakkında aklî izahımız var; bilgi ve bilincimiz var. Birkaç tane kitabımız var. Dünya düşüncelerinden de yardım almışız. İslâmî mevzuatı, İslâmî öğeleri, akla, mantığa uygun hale, aydın kuşak için anlaşılması mümkün hale getirmişiz. İdeolojik bünyeyi oluşturan ve bir yüz meydana getien şey, terkiptir. Bu iş, hala çözüm beklemekte ve üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bunun için bir komisyon oluşturmak da gerekmez.

Marksizm'in, devlet tarafından oluşturulan bir fikrî "oryantasyon/yönlendirme" komisyonu var. İdeolojiyi oluşturan bu komisyondur. Fakat bizim ne komisyonumuz var, ne de Şia'da komisyon oyunu var. Bu, Şia'nın en iyi ayrıcalık ve üstünlüklerinden biridir. Bu durum her zaman hareket ve hareketler için yolu açık bırakmıştır. Bu yüzden kişi, her mercii, makam, lider, imam ve veliye bağlılığından dışarı çıkabilir ve başka bir yolu seçebilir. Herkesin kendi mollasını seçme imkânı vardır. Molla kimseyi seçemez. Bu, Şia'nın mürüvvet, vefa ve insanî yönünün; aşağıdan yukarıya doğru hareket yönünün olduğunu gösterir. Ehl-i Sünnet'in; "Bizim İslâmımız, baştan yani Peygamber'den sonra seçime dayalıdır; sizinki ise vesayete dayalıdır." şeklinde yaptığı iftihar artık tarihî bir konudur, iyi, güzel! Eğer Peygamber'den sonra olsaydık, sen benden daha mı ileri olurdun!! Peki şimdi! Ha! Şimdi bu mantık bizde mi daha doğru, sizde mi? Şimdi hiçbir kanun, hiçbir merci ve hiçbir güç bize dayatmaksızın merciimizi seçiyoruz. Halk kitlelerinin bizzat kendileri mercilerini seçiyorlar. Şimdi Şia'da bu böyledir. Herkes beğendiği mollanın peşinden gider; onu kabul eder; onun sözüne kulak verir; bilincine, takvasına ve değerine dikkat ederek onu seçer, kuvvetlendirir. Hatta propaganda kurumları başka bir kimseyi göklerin zirvesine çıkarsa ve başına da bir melek tacı koysa, yine de bir kişi bile onu dinlemez. Bu, çok önemli bir iştir. Halbuki Ehl-i Sünnet toplumlarında merci, tamamen resmî ve zamanın gücüne bağlı bir makam olmaktadır. Yani, genelgeye bağlıdır. Fakat Şia'da her işe kadir olan güç bile, din adamı/mol-

la tayin etmeye muktedir değildir.[7] Kısaca bu iş, Şia'ya bir hayli dokunulmazlık veriyor. Şia'yı hem satılmaktan hem de donuklaşmaktan koruyor. Şia, her zaman özgürce hareket şansına ve açık yola sahiptir. Bu toplumda, benim gibi hiçbir yere bağlı olmayan ve hiçbir ayrıcalığı bulunmayan züğürt bir adam, ağzına geleni söyleyebilir. Bunları ne Hıristiyanlık'ta söylemek mümkündür ne de başka bir yerde. Acilen bir fetva sadir olur: Hemen gelirler ve onu uzatırlar!!

Kısaca, bu sorunlardan biri, ideolojik çerçeve kavramıdır. Elbette çerçeve kelimesi, iyi bir kelime değildir, ideolojik yön[8], evet, çerçeve demek yerine yön demek istiyorum. Bu yön çok anlamlıdır. "Hür" destanında da söyledim:[9] Hür meselesinde sonsuz eksi meselesi, sonsuz artıya dönüşmüştür. Bütün bu ani değişim, yön değişimiyle tahakkuk etmiştir. Açıktır ki Hür, Aşûra (Muharrem ayının 10'u) ve Tâsua (Muharrem ayının 9'u)

7 Kendini "yetiştirmiş" mollalardan biri -bilince bakınız- şöyle diyordu: (Çok ilginç, bunu işitmeyen bence aldanmıştır.) Bir defasında mescitteydik. Namaz kılıyorduk. Birden sakallı, çok mübarek ve temiz (mukaddes) bir adamın gelip abdest aldığını gördük. Abdesti de çok makuldü, işi önceden bildiği belli oluyordu. Sonra geldi ve bize uydu. Böyle birisi bize ilk defa uyduğu için, rükûa ve secdeye gittiğimizde bir darbe vurmasın diye, alttan göz ucuyla gözetliyorduk! Böyle bir mümin geldiğinde tehlikesiz olmuyordu. Fakat elhamdülillah bir tehlike olmadığını ve adamın gittiğini gördük. Adam o gece tekrar geldi. Ertesi gün de geldi. Yirmi yıl hocalıktan sonra, hayret doğrusu bir müşteri bulduk dedik. Bir an dikkatimiz toplanmıştı ki birdenbire (görevliler) içeri döküldüler. "Hey tutun!" diyerek, o taraftan, bu taraftan, arkamızdan etrafımızı sardılar. Biz de artık çabucak selam verdik. Bu mümin sabotajcılardandır dedik. Baktık ki gelenler akıl hastanesinin görevlileri! "Af edersiniz, kusura bakmayın. Bu yaşlı (dede) iki üç gündür kaybolmuştu da..." dediler.

8 Çünkü çerçeve donukluğa götürüyor. İslam düşüncesi hiçbir zaman çerçeveye maruz kalmaz. Bana göre kelâmcılarımız, "Din esaslarımız şunlardır, fıkıh kurallarımız bunlardır." şeklinde hareket ettikleri zaman, İslam düşüncesini donuklaşmaya ve duraklamaya sürüklüyorlar demektir. Bunu beşi yaptı, üçü yaptı veya onu yaptı. Bunların İslam düşüncesine uygun olduğunu düşünmüyorum. Bazen bakıyoruz, fer'î bir mesele, bütün inanç esaslarından daha önemlidir. Bazen de din esaslarıyla ilgili bir mesele böyledir. Aslında İslâmi görüş başka bir şekildedir.

9 Bkz. elinizdeki kitabın "Hür" bölümü.

gününde İmam Hüseyin'in arkasında namaz kılan, oruç tutan, Peygamber'e ve hatemiyyete inanan, Kur'an'a ve tevhide inanan biriydi. İmam Hüseyin ona yeni hiçbir şey vermemiştir. Aşura'nın öğleninde Hür, yeni hiçbir şey almamıştır. İmam Hüseyin ona ne yeni bir ders, ne yeni bir kelam, ne yeni bir fıkıh, ne yeni bir usul, ne de yeni bir başka şey vermiştir. İmam ona ne verdi de o Kûfe polisliğinden ve subaylığından başka bir çehreye, şehitlerin en güzel simaları olan yetmiş iki çehre arasında, en güzel çehreye dönüştü! Ona bu denli değişim kazandıran nedir? Sadece yön! Uzmanlıkla ilgili bir konu, hiçbir zaman hiçbir yere varamaz. Tabii, yön sorununu ortaya koymamız hariç. Sorunu halleden sadece budur. Eğer yön varsa, sadece uzmanlık ve bütün İslâmî bilimler değil, İslam'a soktukları hurafeler, uydurma rivayetler ve sineye zincir vurma dahi derde derman olur. Bu, bilinçlenmek, uyanmak, çözümlemek, reddetmek, anlamak -çirkinlik, hoşnutsuzluk ve sapmaları anlamak- yahut da o gerçek ve doğru İslam'ı, düşünce ve zihniyetimizde oluşturmak için işe yarar. Eğer yön olsa, Kitâb-ı Bihâr'ın tamamı büyük bir kaynak ve hazine olarak, yönü olan ve günümüzle ilgili İslâmî sosyal yönü tam manasıyla keşfetmiş olan düşünürün derdine derman olur. Fakat eğer bir kişinin yönü yoksa, sadece ve sadece Kur'an'a da başvursa, bunun iki paralık değeri olmadığı gibi, Kur'an, kendisini sapma faktörü olarak gösterir. Yoksa böyle değil mi efendi? Evet, evet! Şu bildiğimiz Kur'an, bu durumda sapma etkeni olur. İşte bütün düşüncesini Kur'an ve Sünnet'ten alan Suud mollalarının durumu ortada! Ne zaman sorsan, Kur'an ve Sünnet, Kur'an ve Sünnet derler. İyi, güzel, aferin, Allah mübarek eylesin! Gerçekte bundan daha iyi bir söz var mı?! Peygamber, bunun dışında farklı bir şekilde mi cevap veriyor?! Ali, başka bir şekilde mi cevap veriyor?! Ama görüyoruz ki Suud mollasının Kitap ve Sünneti, yalnızca Aramco[10] ve Kral Faysal yönündedir. Bu tabiî onların işine yarıyor ve dertlerine çözüm buluyor. Bu Kitap ve Sünnet nasıldır? Kitap ve Ha-

[10] Aramco, Suudi Arabistan petrolünü çıkarma, ondan yararlanma ve onu istediği gibi sömürme imtiyazına sahip bir Amerikan petrol şirketidir.(Çev.)

dis'in dışında hiçbir şey de nakledilmiyor. Hiçbir imamdan, hiçbir halifeden, hiçbir âlimden ve hiçbir şeyden değil, sadece şu âyet ve hadislerden hareketle bu petrol tüketimine sahipler.

Yönsüz Kur'an'ın da Sünnet'in de tevhidin de anlamsız olduğunu görüyoruz. Bu söz, İmam Sâdık'a aittir ve Kâfî'de bulunmaktadır. Ne kadar yüce bir söz. İmam Sâdık, Kâfî'nin Hüccet bölümünde, imametten söz ederek şöyle diyor: "Çölde bir sürü farz et: Bir koyun bu sürüden geri kalıyor. Sürü gideceği otlağa gidiyor. Geride kalan bu koyun ise yalnız başına çölde avare avare bir o tarafa, bir bu tarafa gidiyor. Bu arada birdenbire gözü bir sürüye ilişiyor ve sevinerek o sürüye sığınıyor. Gidiyor, gidiyor ve sonra bakıyor ki kendi köyü, kendi yeri değil, yabancı bir kale, yabancı bir sığınaktır burası. Başka bir yere gelmiş, yolunu kaybetmiş. Bu yüzden oradan kaçıyor, tekrar çöle geliyor. Yine avare. Başka bir sürü görüyor ve peşine düşüyor. Sürü gidiyor. O da bir yer, bir sığınak bulmuş olmanın verdiği sevinçle, onun peşinden gidiyor ve sürüyü buluyor. Bakıyor ki o da aslında başka bir ağıl. Oradan da kaçıyor. Tekrar çölde başı boştur. Yine başka bir sürü... Aynı şekilde bu sürüden o sürüye, birinden öbürüne. Çölde son bir yere kadar öyle avare avare dolaşıp duruyor. Sonunda bir yer buluyor. Orası neresidir? Kurdun karnı... Kurdun karnı ile ne kadar yüce bir şekilde yön meselesini göstermek istiyor. Yön! imamet yön demektir. Aslında imamet kelimesi yön demektir; imametin yorumu ve deneyimi değil. Gerçekte onun sözlük anlamı yön demektir. Bu yöne git. Eğer başını çevirirsen, bütün Kitap ve Sünnet seni saptırır ve yolunu kaybettirir. Seni yanlış bir yola sürükler. Tevhit bile böyledir. Eğer tevhidin yönü yoksa, tevhit ve tevhidin ispatı hakkında tonlarca felsefe ve kelam yapmak, boş ve anlamsız hayaller mecmuasından başka bir şey değildir. Ama eğer tevhidin yönü olursa, o zaman tevhit, cahil, ümmî ve avamdan olan birisini Ebuzer-i Gıfârî'ye dönüştürüyor. O, tevhitten başka bir şey işitmemiştir. Peygamber şöyle diyor: Bu, Bedir'in (Bedir'de savaşan sahabe) akıllı, uyanık ve beceriklisidir. Onlar ki Bedir'de öldürüldüler; onlar ki doğru dürüst ibadet etmeden, bir namaz kılmadan, bir oruç

tutmadan cennete gittiler. Çünkü onlar, yeni Müslüman olmuşlardı. Henüz her şeyi öğrenme fırsatı bulamadan, birdenbire bir sorun ortaya çıktı ve kendilerini o sorunun içerisinde buldular. Gittiler, Bedir veya Uhud şehitlerinden oldular. Artık bu, bir beceriklilik, akıllılık ve uyanıklıktır[11].

Şimdi bu ideolojik yön içerisinde, bütün ömrünü sadece fıkıhla geçirmiş olan bir fakihin, ne kadar değerinin olduğu ortaya çıkıyor. Bu yön sahibi hareket içerisinde hiçbir kahramanın, mücahit ve rehberin bu fakihin yerine geçmediğini ve sizi bu fakihten müstağni kılmadığını görüyoruz. Yön noktasında, tevhit meselesi söz konusu olduğu zaman, kuşkusuz bunun zirve noktaya ulaştığı açıktır. Bir ümmî tevhidimiz var, bir de amelî tevhidimiz. Ayrıca bir de felsefî tevhidimiz var. Dünya Hegel, Heidegger ve Sartre'ı ortaya çıkarıyor. O zaman Molla Sadra'yı, İbn Sînâ'yı ve Nasiruddin Tusi'yi tanıyan bir uzmanı onlarla münakaşaya göndermek gerekir ki böylece o, bu üstün uzmanlık savaşında sözünü söyleyebilsin. O halde bu uzman, yön içinde olursa, bir derde deva olur. Yön, tıpkı asker veya ordu sevk etmek gibidir. Eğer ordu sevkiyatı düzgün olursa, subay, projeci, film yapımcısı ve şair bir işe yarar. Eğer bir sebze temizleyicisi, bu ordu için sebze temizlerse işe yarar.

Hepsi ancak bu yön içerisinde anlam kazanır. Fakat yön kaybolursa her şey anlamsız olur. Bizim ve aydınlarımızın zihninde somut, kesin ve yüzde yüz belirgin bir şekilde ortaya çıkıp kendisini göstermeyen şey, yöndür. Bugün İslam esası üzere düşünmekte olan ben, sömürü, Marksist ideoloji, kapitalizm, bürokrasi, tüketim çılgınlığı, cinsel özgürlük, bugünkü uygarlık

[11] Bu yargının aksine Sadî şöyle diyor: Merdivenden düşerek ölen bir gümrükçüyü rüyada gördüler -Afedersiniz, gümrükçüler kusura bakmasın- ve gümrükçüye dediler ki: "Sizin işiniz ne oldu? Size ne sordular? İlk kabir gecesi kim geldi? Ne sordular? Sen nasıl bir cevap verdin?" Gümrükçü şöyle cevap verir: "Merdivenden cehenneme düştüm. Hiç kimse gelmedi ki gerçekte ne olduğunu görsün." Bu, hakkında şöyle denilen kişi gibiydi: "O artık bu yola düşmüştür! Artık onun geri dönüşü de yoktur! Arabası da yoktur!..." Özetle böyle.

ve gündeme getirilen diğer plan ve programlar karşısında yönümün ne olduğunu apaçık bir şekilde görmeliyim. Ben bütün bunlar karşısında hangi cephede bulunmaktayım? Yerim neresidir? Yönüm neredir? Sorumluluğum hangi noktadadır? Neleri reddetmeliyim, neleri kabul etmeliyim ve aslında ne yapmak istiyorum?

Bu yönleri ben kendi zihnimde formüle ediyorum; bu şekilde özetliyor ve söylüyorum. Ben burada dinden bahsetmiyorum, İslam'dan söz etmiyorum, din tebliği de yapmak istemiyorum. Aslında şunu diyorum: Harvard, Sorbon ve Cambridge'e gitmiş bir öğrenci, evreni, tarihi, insanı ve yer küresini Harvard, Sorbon ve Cambridge'in üssünden görüyor, düşünüyor ve yol bulmak istiyor. Artık bundan daha üstünü ve daha özgürü olur mu?! Böyle bir konumla bu öğrenci, eğer insanlık tarihinin tamamında, bütün cepheleri, hareketleri, felsefeleri, idealleri, dinleri ve devrimleri göz önüne getirir, tanır, öğrenir, tahlil eder ve sınıflandırırsa üç temel akıma ulaşır. Bu üç akımın, insan varlığının üç temel boyutu olduğu malumdur; hepsi de insanın idealini beyan eden varlığın üç çehresidir. Aslında insanın imamı budur. Bu, üç boyutlu bir çehredir. Tarihin tamamını, bütün tarihî silkiniş, kıpırdanış ve hareketleri, bütün tarihî bi'setleri izah eden şu üç temel akımdır:

1 - Birincisi irfan ve aşktır: İnsanlık tarihi boyunca bütün kültürleri, ahlâkî değerleri, devrimci hareketleri ve sanatları meydana getirmiş, her zaman insana anlam vermiş, evrene içerik kazandırmış, hayata ve varlığa yön ve hedef vermiş olan ateş... Bu cevhere sahip olduğunu düşündüğünüz her din, ideoloji, ekol ve felsefede -boş ve anlamsız şeylerde veya hayallerde değil- toplumları harekete geçiren, toplumlarda hareket meydana getiren bu cevher ateştir. Yine bireyler arasından birtakım insanları yetiştiren ve yaratan da bu ateş olmuştur: Örneğin Şazdeî'yi İbrahim Edhem yapmak, saraya bağlı bir filozofu Gazzâlî yapmak, bir hırsızı Fuzayl-i İyaz yapmak gibi. Bütün bu değişiklikler bu ateşin işidir. Ulusları, ulusların kültürünü bu ateş, coşku-

ya ve heyecana getirmiş ve var etmiştir. İnsana bir varlık değeri kazandıran, yaşama gerçekten letafet ve anlam veren, evrenin tamamı hakkında ruhî, anlamlı, içerikli, yön ve hedef sahibi bir yorum ve açıklama yapan yegâne şey, insandaki irfanî duygu olmuştur. İrfânî duygu, insan yaşamının bir döneminden doğmuş değildir. Mülkiyetten öncedir; hatta üçüncü taş devrinden de öncedir. İnsanlık tarihinde sınıflı toplumun ortaya çıkışından da öncedir. Bundan dolayı onların sonucu olamaz. Darwin gibi bir adamın düşüncesine göre bile irfanî duygu, beşer türünün ortaya çıkışının ve maymundan ayrılışının başlangıcındadır. Hatta biyolojik bir tanımının olduğunu söylüyorlar. Bu duygu, insan varlığının derinliklerinde ve özünde bir yuvaya sahip olup tarih boyunca şehadetler, fedakârlıklar ve değerler yaratmıştır. Bütün ahlâkî kültür ve değerler kültürü, insanın bütün "değer" sistemi bu duygu üzerine kuruludur. Bu duyguyu zayıflattıkları zamandan itibaren, insanın bütün değer yapısı, ahlâkî değerleri, kutsal bağları, bütün kutsallıklar ve insan yaşamının faziletleri tamamen alçalmış ve çökmüştür veya çöküş halindedir. Bunun böyle olduğunu gözlerimizle görmekteyiz.

2- İkincisi özgürlüktür: Bu kelimenin, dinde derin ve sonsuz bir boyutu vardır. Fakat tarihte ve yeni materyalist felsefelerde, çok kısaltılıp daraltılmış; içeriksiz, kuşatıcı olmaktan yoksun bir anlam yüklenmiştir[12]. Her halükârda özgürlük, insan varlığının temel boyutlarından biridir. Bütün dinlerin nihaî ideali kurtu-

[12] Örnek olarak; savaşçı bir materyalist ve savaşçı bir dindar için şehadete bakınız: Her ikisi de bir kılıçla şehadete eriyorlar. İlki, şehadeti, yalnızca insanî bir tepki, gayret ve mertlik olarak kabul ediyor. Ama bu bilinçli dindar, şehadetten bir kültür yaratıyor. Hüseyin Ağa, Hz. Ali Ekber hakkında okuduğu şiirde bir kimseyi meydana getirdi: Ali Ekber'i yarattı ve izah etti. (Neticede kültür şehadettir ve aslında onun başka felsefesi ve başka bir anlamı vardır.) Şöyle bir şehidi cisimlendiriyor ve şekillendiriyordu: Babasının yanına gelerek "Baba geç oldu. Dostlarım gitti, bense hâlâ buradayım. Geride kaldım. Niçin benim gitmeme izin vermiyorsun? Baba niçin izin vermiyorsun? Şu halimden bıktım artık." diyordu. Bu, olay ve yargının varlıksal bir sorunudur. Sadece ve sadece, iki ordu ve iki güç bağlamındaki siyasî bir işaret ve olay değil. Aslında şehadet meselesi varlıksal, felsefî bir meseledir. Onun dışsal bo-

luştur. Bu Hint felsefesindeki Mûgeşâ' (Ya da "Moksa", Sanskritçe kurtuluşa erme)dır. Bu felsefede tüm arzular "Mûgeşâ"dır. "Mûgeşâ", insanın tenasüh döngüsünden kurtuluşu demektir.

Nitekim tenasüh, bir zindandır. Aslında bu felsefede, din, kendini yetiştirme çabasıyla insanı o tenasüh döngüsünden kurtarmak ve onu sonsuzluğa götürebilmek için gelmiştir. Görüyoruz ki ideal, kurtuluştur; İslam'da ülkü, felahtır. Elbette "liberte (özgürlük)" ile kurtuluş (felah) arasında anlam farklılığı vardır: "Liberte" bir bağdan ve kayıttan kurtulmaktır sadece. Oysa felah varlığın tekâmül edici bir özgürlüğünü kapsamaktadır; bir ferdin zindandan kurtulup özgür olması veya bir engeli kaldırmak değildir. Aksine, bir tür gelişim, olgunlaşma ve filizlenmedir. Bunun, bütün dinlerde, bütün sosyal ve siyasal faaliyetlerde, bunca mücadele ve şehadeti meydana getiren önemli bir saik olduğunu görüyoruz. Devrim tarihinin her noktasında -şimdiye kadar- bütün bu mücadelelerin özgürlük için olduğu görülür. Şimdi de milyonlarca köylü, işçi ve aydın, özgürlüğü yakalamak; sömürüyü, emperyalizmi ve diktatörlüğü yok etmek için kanlarını ve hayatlarını veriyorlar. Şimdi yaygın hale gelen bu durum, tarih boyunca da var olmuştur. Dolayısıyla özgürlüğü isteme, sevme ve arama boyutu, insanı donukluktan, tembellikten, gafletten ve dış güçlere boyun eğip kulluk etmekten kurtaran en büyük faktördür.

3- Üçüncü boyut, adaletçilik, yani adaleti isteme ve sevmedir. Ayrımcılık icat olduğunda, onu ortadan kaldırmak için gayret ve çalışma da ortaya çıktı; özellikle Şîa tarihinde. Dediğim gibi Şia'da insanın tarih felsefesinin tüm çabası, zulümle savaşmak ve adaletin gerçekleşmesi içindir. Tarihi bu şekilde algılamak,

yutlarından biri, siyasî yöndür. Sonra, Şiî bir şairin söylediği çok güzel bir deyim vardır. Gerçekte şehadet onun için bir ekol, bir ideolojidir; bir hadise değil. Şöyle diyor: "Bu arada Ali Ekber meydana gitti. Kendisine doğru gelerek vücuduna çarpan ok uçlarının her biri aşka ve ebediyete doğru bir kapı aralıyordu. Ok yağmurları altında tıpkı bir sarhoş ve bir âşık gibi raksediyor, kendisinden geçiyor ve lezzet alıyordu." Nasıl bir kültür, nasıl bir derinlik ve nasıl bir içerik taşıdığını görüyor musunuz?

öznel bir algılayış değil, nesnel bir algılayıştır. Çelişki, sömürü, çıkarcılık ve sınıfsal mesafe arttığı ölçüde, evrensel bir patlamaya erişme noktasına kadar adalet için didinme ve savaşım genişleyip büyüyor. Makine geldiği zaman, üretimi ve kullanımı yüz misli artırdığı için, durum daha da keskinleşmiş ve sertleşmiştir. Patron, köylü veya çiftçinin bir küreğinden ne kadar yararlanabilir? Çiftçi beş harvar (5x300=1.500 kg) üretim yapıyor. Bunun bir harvarı suya ve toprağa, bir harvarı tohuma, bir harvarı da masraflara gidiyor. Geriye kalan iki harvarı da efendi götürebiliyor. Ama bu kürek makineye dönüşünce, bu makine, bir günde bir kişinin yaptığı üretimin 500 katı kadar üretim yapıyor. Üstelik tamamını da sermayedar götürüyor. Malumdur ki bu bağlamda sınıfsal zıtlaşma zirveye ulaşıyor; sınıfsal mücadele, nefret ve kin zamanımızın en temel gerçekliklerinden oluyor. Dolayısıyla adalet için çabalama, onun zıddı bir faktör olarak ve genel bir çaba şeklinde ortaya çıkıyor ki bu durum görmezlikten gelinemez ve ona karşı direnmek mümkün değildir. Bu meseleyi gündemine almayan, ona bir cevap veremeyen, bugünün adaletçi devriminin içerisinde, kapitalizm karşıtı bir yön bulamayan her din, her ideoloji, her İslam, her Şiîlik yenilgiye mahkûmdur ve bunların hiçbirinin geleceği yoktur. Dolayısıyla reddedilmeye, sürülmeye, ölüme ve yenilgiye mahkûmdur. Çünkü bu, Ali'nin İslam'ı değildir. Gitmesi gereken Osman'ın İslam'ıdır; bir makinesi de olan Osman'ın İslam'ı. Makinesi ve arabası olan, talan eden, tüm dünyanın kaynaklarını yağmalayan, üstelik ilmi de olan bir Abdurrahman'ın İslam'ı... Bu şekilde artık, sermayedarlığın nereye eriştiği, sömürünün, çıkarcılığın ve çekişmenin nereye vardığı malumdur. Kısaca bu boyut, bu ihtiyaç ve adalet talebi, adaletçilik yolunda savaşma zorunluluğu tarih boyunca var olmuş ve bir kuşaktan diğer kuşağa geçmiştir. Şimdi de zamanımızda böyle bir evrensel yayılma, hayatî şiddet ve hiddet elde etmiş ve aydınlardan birçoğu bu savaşın şiddeti sebebiyle o kadar boğulmuşlardır ki öteki insanî boyutları ve insan varlığının öteki ihtiyaçlarını unutmuşlardır. Bu, tek boyutlu olma tehlikesidir. Bilinçli ve uyanık bir insanın bu tek boyutluluğa yakalanmaması gerekir. Her ne kadar halk

yığınları ve işçiler bu tek boyutluluğa yakalansalar da bunda bir sorun yoktur. Belki bu gerekli bile olabilir. Fakat bilgili, uyanık ve bilinçli bir insan, kendisini bir yere ve bir boyuta yaslanmaya kurban etmemelidir.

Dolayısıyla tarihte ve insanda bu üç kavram vardır. Bu kavramlar, insanlığın ihtiyaçları arasındadır. Gerçekte beşerî yapı bu üç sağlam temel üzerine kuruludur ve insan vücudunun bir parçasıdır. Ne yazık ki tarih bu üç boyutu başka şekilde göstermektedir.

Tarih boyunca hareket, doğuş ve değer yaratmanın en şiddetli ve en güçlü etkeni olan irfanî duygu, 17. ve 18. yüzyılda Avrupa kapitalizminin ve burjuvazisinin gelişmesinden sonra zayıflamaya yüz tuttu. Kapitalizm, esnaf ve para üzerine kurulu olan hayat; maneviyat, değer ve aşk tanımıyor. Burjuva sınıfının iş başına geldiği 17. ve 18. yüzyıldan itibaren o manevî değerlerin tamamı, hakikat taraftarlığı, insanın değere meyledişi, bedensel ve içsel eriyişi unutuldu. İnsanlar ya satın alıcı ya müşteri ya da tellal olarak ortaya çıktı. Hayat, sadece tüketim olarak şekillendi. Hedef ilerleme oldu. İlerleme de kapitalizmin insan -hatta aydınların bile- zihnine yüklediği en büyük aldatmacaydı. Bu ilerleme altında değerler kurban oldu. İlerleme vesveselerinden biri gelişmedir. Yani, kendisini tekâmül yerine gösteren şey. Çünkü gelişme, güçte genişleyip büyüme demektir. Halbuki tekâmül, varlıkta ve cevherde ilerleme demektir. Özetle irfanî duygu ortadan kayboldu ve burjuvazinin aleti olan bir insan ortaya çıktı. Ama burjuvaziyi din aleyhine istihdam eden bu insan neye dayandı? Çünkü bir hakikati reddetmek için bir başka hakikate yaslanmak gerekmektedir. Burada özgürlüğe yaslanıldı. 17. ve 18. yüzyılda, burjuvaların ortaya attıkları; asırlar sonra aklını, hayatını ve iktisadını diktatörlerin, feodal efendilerin ve mollaların elinden kurtaran, aynı zamanda insan fıtratının da bir parçası olan bu özgürlük coşkusu, insanı 18. ve 19. asırda liberalizmin ve özgürlüğün âşığı kıldı. Hatta Büyük Fransız Devrimi bu yeni ihtiyaçların ve yeni hareketin en büyük teza-

hürüydü. Özgürlüğün, insanın irfanî duygusunu öldürmek için kullanıldığını görüyoruz. İrfanı sürüp uzaklaştıran bu özgürlük, irfanın yerine ne getirdi? Kapitalizmi! Neticede, özgürlük peşindeki insan, kapitalizmin esiri oldu. Malum, kapitalizmin küstahlığı o kadar ileri gitti ki özgürlük ona artık hiçbir heyecan ve hareket vermiyor. Aydınlar dahi şu anda Batı'da var olan özgürlükten nefret ediyorlar. Bu genel bir nefrettir. Çünkü paranın olduğu yerde hem din yalandır hem de özgürlük. Zira aslında insan yalandır. Üçüncü hareket olarak adaletçilik, kapitalizmle mücadelede öyle bir zirveye yükseldi ki özgürlük ve insanın manevî değerini reddetme örtüsü altında kendi doruk noktasına ulaştı. Makine ve sömürü de onu semirtti. Adaletçilik dalgası, sınıfsal devrimleri ve sınıfları yok etme savaşında insan fıtratının bir parçasıdır. Bütün büyük dinlerin davetinin bir parçasıdır. İnsanın ahlâkî değerinin aslının bir parçasıdır. Fakat dünya ölçeğinde bir yöneliş içinde, büyük bir devrimci faktör olarak aydınların ortaya çıktıkları şu anda, bunun neticesi ne olmuştur?

En büyük facia şudur: İnsan, yüce ve anlamlı bir dünya görüşünün, ilerlemiş ve değer dolu bir varlığın faktörü olan, insana anlam veren tapma, aşk ve irfana dayanmada zühde yönelmenin esiri oldu. Özgürlük isteyip aramada kapitalizmin esiri oldu. Adalete âşık olmada Marksist bir sistemin tutsağı oldu. Marksist sistemde ise ilk reddedilen ve yok edilen şey, insanın özgürlüğü ve varlık değeridir. Bu düzen, insanlardan birtakım bilyeler ve boncuklar yapar ki bu makinede beşerî toplum; devlet, lider, ekonomi ve maddeyi öne çıkarmak suretiyle, beşerî varlığı maddî bir olay olarak açıklamakla ve ekonomi temelli bir yaslanma neticesinde yok olur; inkâr, red ve terk edilir. Yani komünizm, ekonomizme ve ekonomi bağından başka bütün insanî içeriğini burjuvaziden almış olan; acımasız bir devletçi diktatörlüğe müptelâ olan; Proudhon'un deyimiyle, bir polis dinine, polisçilik dinine tutsak olan bugünkü komünist insana dönüştü. Hatta bir devlet komisyonu, düşünceyi, felsefeyi, bilimi, profesörlerin ders vermesini, ressamın resim yapmasını, şairin

şiir söylemesini, insanların zevklerini, elbiselerini, aile ilişkilerini kısaca her şeyini tayin etmeli ve bilim diyalektik materyalizm esası üzere olmalıdır. Yani insanın, feodalite, kölelik ve insanlık dışı pis kapitalizm döneminde bile koruduğu imkânlarını bu dönemde elden çıkarması gerekmektedir.

Burada ne yapmamız gerekir? Ya beşerin fatihasını okuyup bütün ihtiyaçlarını, bütün varlık boyutlarını uzaklara atmamız ve şüphecilik, nihilizm ve Hayyamcı bir sufiliğe gidip ne olduğunu görmemiz ya da eğer insana karşı sorumluysak, Allah'ı, dünyada resmî din namıyla var olan bu donuk hurafe mecmuasından; aşk, irfan ve değer yaratmanın, insana anlam vermenin temel kaynağı olarak varlık, yaşam, adalet ve özgürlüğü kapitalizmin elinden; insanî eşitliği de Marksizm'den kurtarmamız gerekir. Bu, bir insanın üç misyonudur. Şimdi bu iş için benim bir ideolojiye, bir ekole ihtiyacım var. Slogansı şeylere ihtiyacım yoktur benim. Bu iş, maya ister; kültür ve tarihî gerçeklik ister; sağlam temelli bir yer ve ruhî, itikadî ve zihnî bir bağlılık ister. Ben bütün bunları, yani her üçünü de halis olarak İslam'da, Muhammed'in ailesinde ve Ali'de buluyor ve görüyorum. Eğer ben, bütün gayretimi bu üç kaynakla İslam'ı ve Ali'yi görmeye, bu noktada her üç boyuta yaslanmaya, Ali'yi ve İslam'ı tanımaya hasredersem, yalnızca İslam'a olan bağlılığımı daima korumakla kalmaz, aynı zamanda buna ek olarak, ne Batı burjuvazi uygarlığının gücü ve ilerleyişi karşısında ne de Doğu Marksizm'inin gücü, yaratıcılığı ve ilerleyişi karşısında ideolojik bir komplekse düşerim. Şimdi taktik bir reçete ve tecrübe olarak, bana bağlı olan çocuklardan biri için, Hamaney Bey'in huzurunda arz ettiğim ve kendilerinin de beğendiği bir konuyu arz ediyorum: Bu çocuk 1352-1353 (1973-1974) yıllarında 15-16 yaşına varmıştı. Bildiğimiz gibi, 1352-1353 yılları çok özel yıllardır. Bu yıllar, darbe yeme, ihanete uğrama, en kötü yaralara tahammül etme yıllarıdır; kısacası üzerinde çok şeyler söylenebilecek yıllardır. Bu vesvese döneminde İslam yetersizdir ve yeni gerçekliklere tatbik edilebilecek halde değildir. Kapitalizmin İran'da ortaya çıktığı zamandan itibaren artık İslam işe yaramı-

yordu. Kapitalizmin olmadığı zaman İslam iyiydi. Ama şimdi iyi değildir. Tıpkı İslam'ın, ideolojisini Ticaret Bakanlığı'na bağlamış olması gibidir. Ne zaman kapitalizmi getirirse ideolojimizi değiştirelim, getirmezse ideolojimizi koruyalım! Bu vehim, ateşli, keskin, hızlı, hareketli ve varlığı devrimle dolu genç kuşaktaki en iyi vehimdir. Bu kendini ve İslam'ı eksik görme kompleksine düşen genç için, o tarafa, bu tarafa sürçmesin diye ve bir miktar dokunulmazlık sağlamak amacıyla bir iş yaptım. O iş şudur: Bu üç boyutta irfanı mayayı artırmak. Yaptığım işin çok öğretici ve etkileyici olduğuna inanıyorum.

Burada üç boyut hakkında konuştum: Allah, eşitlik ve özgürlük! Bu, Avrupa'da Pascal, Marks ve Sartre adıyla, bizim tarihimizde Hallâc veya Mevlana, Mazdek ve Buda namıyla var olan şeyin aynısıdır. Şia'da ise bütün bu sözler, Ali adıyla vardır. Ali, kuru ve eli boştur. Bütün arkadaşları da onun kopyasıdır. Ebuzer bunlardan biridir. Her üç boyuta da sahiptir. O birimde ideoloji olarak her üç boyuta da dayanmalıyız. İncelemelerimizde yine her üç boyuta dayanmalıyız. Avrupa'da da o irfanî boyut için Pascal, Spinoza, Bergson ve Carel'i tanımamız gerekir. Aynı zamanda adaletçi boyut olarak ahlakçı Alman sosyalistlerinin edebiyatını, Marks öncesi komünizmi ve bütün Marksist edebiyatı okumalıyız. Böylece egzistansiyalizm çağdaş hümanizm ve Stuart Mill'leri tanımalıyız. Zira bunlar, insan özgürlüğünü, bireysel özgürlüğü ve insan haklarını fikrî ve ilmî bakımdan en iyi biçimde açıklamışlardır. İran'da da böyledir. Aynı zamanda İslam'ı bu üç boyutuyla tanıyan, onu sosyal, sınıfsal ve emperyalizm karşıtı yönüyle ileri kabul eden bu neslin Marksizm karşısında aşağılık duygusuna kapılmaması için ya da Avrupa ve Amerika medeniyeti karşısında kendisini yetersiz hissetmemesi için irfanî temelini sağlamlaştırması gerekir. İnsanın varlık değerini gittiği Avrupa ve Amerika'da bile onların büyüklüğü karşısında komplekse kapılmayacak şekilde yükselten bir temel. Kendisinde üstün bir değer bulacak ve Marksizm karşısında yetersizliğe kapılmayacaktır. Bu irfanî özün takviyesi, bana göre, çok anlamlı ve önemlidir. Ben, kendisiyle meşgul olduğum çocuğun irfanî özünü artırdım.

On beş, on altı yaşlarında, yani duygusal, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça keskin oldukları bu dönemde genellikle bizim çocuklarımız, şu an sunulan bu İslam'dan besleniyorlar. Eğer bu boyutta kalırlarsa, Marks'ın *"Introduction"*'u[13] ve *"Kapital"ine*, dünya sosyalizm ve devrimci edebiyatına eriştiklerinde, orada daha aydın ve açık bir külliyat olduğunu görüyor ve "Şimdi bizim uzmanlarımızın manifestomuzu yazmaları gerekmez.miydi?" diyorlar. Şimdiye kadar binlerce defa basılan manifestolarının ilk baskısından bu yana yüz yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Dolayısıyla niçin boş yere oyalanıp bekletildiklerini soruyorlar. Kendiliğinden o tarafa kayıyorlar. Burada Marksizm'in ve burjuvazi insanının sahip olmadığı, Marksist ideolojinin aslında ortaya koyamadığı kaynağı, bu neslin ruhunda artırmalıyız. Çünkü bu ideoloji, gerçekte bu ürün, görüş ve telakkiye sahip değildir. O kaynak, o öz, irfanî özdür. İrfanî özü genç nesle vermeliyiz. Fakat "Git, namaz kıl, git oruç tut ve git..." demekle irfanî öz/temel kazandırılmaz. Bu, anti irfanî bir özdür. Yani onun verdiği tek tepki, usanmak oluyor, Güneşin titremesi ona el uzatıyor[14]. O halde nereden başlamak gerekmektedir? Öyle bir yerden başlamalıyız ki bu genç, irfanla ilişki kurduğu zaman, namaz ve oruçlarımızı hissetmesin, mukaddeslerimiz onun zihninde çağrışım yapmasın, müminlerimiz onun hatırına gelmesin ve gerçekte bunlarla ortak yönünün olduğunu anlamasın. Bu iş için -bir öğretmen olarak- bana göre, henüz din ve ibadetten bahsetmeyen irfanî metinlerle tanışması gerekir. İrfânî metinler, arınmayı sağlamak, ruha irfanî cila vurmak ve ruhuna ilâhî zevk serumunu sokup yerleştirmek içindir. Örneğin, Farsçaya da tercüme edilmiş olan "Upanişadlar" veya Radha Krişnan'ın kitapları. Krişnan'ın kitaplarından bir kaç tanesi Farsça'ya tercüme edilmiştir. Onların hepsinden daha küçüğü, "Batı Düşüncesi ve Doğunun Dini"dir. Bu kitap, bütün kitaplarından daha derindir. Bergson, az çok mümkün olan yere kadar, Carel olabilecek noktaya kadar böyledir.

[13] Bundan maksat, Marks'ın şu kitabıdır: L'Introduction Générale à la Critique de l'Economie Politique (1857).

[14] İkbâl'in "Celâl (Mevlâna) ve Hegel" isimli şiirine işaret edilmektedir.

Daha sonra ise "Muhammed İkbal"... İkbal bir molla değildir ki dinini medreseden aldığını söyleyelim. Bir sûfî değildir ki dinini ve görüşünü tekkeden aldığını söyleyelim. Hayır, İkbal bir aydındır. O, bizim hepimizden daha çok kravatlı olmuştur. Aslında o, kravat İran'a gelmeden önce kravat takmıştır. Niçin? Çünkü onun doğum yeri, yani ülke halkı iki asır İngilizlerle yaşamıştır. Bizim sömürülmemiz telefon vasıtasıyladır. Fakat Hindistan'ın sömürülmesi öyle bir sömürülmedir ki Hindistanlılar, İngilizler ve Avrupalılarla iki asır yaşamışlardır. Dili İngilizcedir. Bu adam Avrupa'ya gitmiştir. Acaba orada kimleri tanımıştır? Hegel, Nietzsche, Goethe, Descartes ve Kant. Sonra Avrupa'dan geri dönüyor ve şöyle diyor: "Avrupa'da heder ettiğim birkaç yıla yazık! Bakınız: Bir genç böyle anladığı zaman, artık bir fotokopi makinesiyle komplekse kapılmıyor. Dinliyor musunuz? "Avrupa'da heder ettiğim ömre yazık" diyor. Acaba o, ömrünü Avrupa'da heder mi etmiştir, boş yere mi geçirmiştir? Bunu söyleyen, Batı felsefesi tarihinde ismi geçen kişidir. Batı yazarları ve filozofları tarihinde, Batılı olmayan iki kişi vardır: Biri, Cezayirli Ömer Mevlûd; onu Fransız yazarlarından sayarlar. Diğeri ise Muhammed İkbal'dir. İkbal'in adını, Batı filozoflarının bir parçası olarak anarlar. Bu baba, oraya gitmiş olan bu Hindistanlı Müslüman baba, ne meyhaneye gitmiş, ne bankacılık okumuş, ne dekoratif sanatlar okumuş ne de dansı incelemiştir.

Gider felsefe okur ve beşerin en yüce fikrî zirvesine ulaşır... Sonra döner ve der ki: "Bir rüya gördüm. Baktım ki Hegel'in sarhoşuyum, Hegel'e meftunum. Hegel, açık renkli kıvılcımlarından biri Marks olan bir kişidir. Hegel, içinden bütün her şey çıkmış olan şu bizim Şeyh Ahmed-i Ahsâî gibidir. O diyor ki: "Ben rüya gördüm, rüyamda Hegel'in öğrencisiydim. Hegel'in büyüklüğü ve düşüncesinin genişliği dünyayı, darlığından dolayı utandırmıştır. Doğru da söylüyor. Fakat rüyada birden Allah adamı bir pîr gördüm ki Halep ve Şam'ı kendi ilâhî nuruyla aydınlatmıştır. -Mevlana'yı kastediyor- Onu görür görmez, Hegel'in tıpkı bir resim gibi mahvolup gittiğini ve utancından bakamadığını gördüm." Sonra, bakınız nasıl bir yorum yapıyor:

Her ne kadar onun bekarlık düşüncesi gelin gibi süslense de Tavuklar sarhoşluğun zoruyla horoz olmaksızın yumurta yaparlar.

Birtakım tavuklar vardır ki bunların horozları yoktur. Fakat yumurtlama istemlerinin şiddetinden dolayı kendilerini toprağa sürtüyor ve horozsuz yumurtluyorlar. Bu yumurta, yemek için iyidir. Fakat tavuğun altına koyarsan açılmaz, çünkü spermi yoktur, canı yoktur. Doğum gücü ve yeteneği yoktur. Hegel'in ideolojisini bir üstat olarak tanıyan kişi gelip diyor ki: "Hegel, horozun yumurtası gibi tamamen görülmemiş bir şeydir ve sadece omlet için iyidir." Tabi bunu, mütercimin bile anlamadığı yalan ve saçma bir tercümeyi okuyup söylemiyor! Bir güneş ve ışık olan Mevlana karşısında onu bu şekilde telakki ediyor. Şimdi benim ve senin çocuğun, irfanî görüşü, irfanî duyguyu ve Allah'a tapmayı Hegelci maveranın aşkın doruklarında gördüğünde[15]; irfanî duygu bu zirvede onlar için söz konusu olduğunda; bir genç için söz konusu olduğunda; genç neslimiz için söz konusu olduğunda; bu aşk nutfesi genç neslimizin ruhuna girdiğinde; bu ilâhî zevk serumu onların kanına karıştığında; artık bu kan onları mabedin ve mescidin bir köşesinde inzivaya sürükleyecek kan değildir. Aksine bu kan, öyle bir kandır ki bir taraftan Hallâc gibi külünün içinde bile hareket ederken, bir taraftan da dava meydanında Hüseyin'in kanına dönüşüyor: Ekonomik bir slogan davasında, Ebuzer'in kanına dönüşüyor. Bu kan, yaşamın içerisine düşüyor. Dolayısıyla da zamanın ihtiyacının içerisine düşüyor. Yani o, silahlı ve sorumlu bir âşıktır: Ali. Ali, bütün azameti ve zirvede bulunuşuyla diyor ki: "Ben asla dinin velayet, vesayet ve tamamlanmasını istemiyorum. Üstelik benim velayetimle din tamamlanmıştır. Şimdi bırakıp geliyorum. Açları doyurmayı, başkasının malını çok yiyenlerin boğazını sıkmayı ve 'ne yediysen ver' demeyi, üstelik süte de

15 Aslında o, Marksizm ötesini açıklamamıştır. Çünkü artık buna ihtiyaç yoktur: Demavend tepesine çıkmış olan bir insan için, "O, falan otelden daha yükseğe çıkmıştır." demeye ve bunu gündeme getirmeye gerek olmadığı gibi.

dönmüş olsa, damaklarına da çıkmış olsa çıkarmayı şart koşuyor ve ipotek ediyorum." Evet, görüyoruz ki bu, sufice bir inziva peşine düşme değildir. İrfânî bir kandır, irfânî olması durumunda mücahittir, adaletten sorumludur. Aynı zamanda özgürlükçüdür. Halktan sorumludur. Bundan dolayı bu insan, Marks'ın ortaya attığı, söz konusu ettiği insan karşısında, sadece yetersizlik duygusuna kapılmamakla kalmaz, aynı zamanda yukarıdan onların hepsini gören bir bakışla bakar. Marks'ın insandan yaptığı bu taş heykelin, ne kadar iyi ve güzel de olsa, ne kadar insanın maddî yaşamının bütün boyutlarına sahip de olsa, İkbal'in deyimiyle o nutfeye, insanı eriten o zerreye ve ateşe sahip olmadığını hissediyor. Bunu hissettiği zaman yalnızca eksiklik duygusuna kapılmamakla kalmıyor, ayrıca kendinde onun üzerinde bir fazlalık hissi meydana geliyor. Bu noktada İslam Marksist astın yarı aydın bir astı olarak söz konusu edilmiyor ki tekâmülde Marksizm'e erişsin. Aksine liberal kapitalizmin, sûfîce irfana yönelişin ve materyalist adaletçiliğin yenilgi ve çıkmazlarının yıkıntıları üzerine kurulmuş bir İslam olarak söz konusu ediliyor. Yani onların harabesi üzerinden geliyor. Bu İslam, bilim ötesi, materyalizm ötesi, Marksizm ötesi bir İslam'dır.

Kısaca irfanî bağ, bir gencin varlığına, bedenine ve özüne bir yücelik, ruhî bir güzellik veren en büyük bağ ve en büyük faktördür. Bu genç, ne kendisinin İslâmî endişesini ilim, düşünce ve mantık kılıcıyla kökünden kazımak isteyen ideolojiler karşısında felâketi kabul eder ne de kapitalizmi, tüketim çılgınlığını, cinselliği, anlamsızlığı, kültürel sömürgeciliği ve kendisini yuvarlayıp yutmak isteyen yok edici kuruntular karşısında felâketi kabul eder.

İKİNCİ BÖLÜM

İRFÂN, EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK

İrfân, Eşitlik ve Özgürlük

Demek istiyorum ki prensip olarak bütün hizip ve mezhep sınırlamalarının dışına çıkalım ve şu an içinde yaşadığımız dünyayı, doğayı ve bu doğada yaşayan insanı incelemeye koyulalım. Doğa ve insan, üzerinde herhangi bir şüphe olmayan iki temel konudur. Bu iki konuyu ve birbirleriyle olan bağlarını, insanın yaşam ve hareketini mütalaa etmek için, tarihte dinî veya felsefe adıyla ya da çeşitli beşerî düşünce ve pratik dallarıyla sunulmuş olan ekol ve tecrübelerin tamamını incelemek gerekir. Bunların tamamını birlikte incelediğimizde üç temel akıma ulaşıyoruz. Geri kalanlar ya tamamıyla bu üç ana akımdan bölünüp dallara ayrılmışlardır ve fer'îdirler ya da bunların dışında bırakılmışlardır ve ikinci derece değere sahiptirler. O üç temel akıma gelince: Biri irfan/tasavvuf, diğeri eşitlik, üçüncüsü ise özgürlüktür.

İrfan, en genel anlamıyla, Doğu'da ve Batı'da her zaman var olmuştur. Fakat irfanın Doğu'dan çıktığını ve ona özellikle Doğulu bir görünüm verildiğini söylemelerinin sebebi, sadece doğulunun irfanî eğilime sahip olması değildir. Bunun sebebi şudur: Medeniyet Doğu'da başladığı ve büyük düşünceleri, kültürleri ve dinleri doğuran burası olduğu için, ister istemez irfanın da buradan başlamış olması gerekmektedir. Ama vahşîler diyarı batı yarımküresinde insan, henüz medeniyet seviyesine erişmemiş, dolayısıyla ister istemez yüce irfan sahibi olamamıştır. Ancak irfan, aslında insan fıtratının bir parçasıdır. Hatta bana göre, maddeci olması sebebiyle bütün çalışmaları bunca ayaklar altına alınan Darwin bile, insan maneviyatının en büyük ispatlayıcısıdır. Darwin, bilimsel bir dille şöyle diyor: "Evrim, insan dışında, yani bitkiler ve hayvanlarda maddî, fizyolojik ve bedensel bir şekilde olmuştur. Bitkiler yayılıp gelişmiş sonra da amipler ve hayvanlar meydana gelmişlerdir. Her tür, kendisinden daha mükemmel türe dönüşmüştür. O zaman en mükemmel hayvan olan ilk insan, gelişmiş, evrim geçirmiş ve sözgelimi, el ayasının kıl ve tüyleri dökülmüş, alnı genişlemiş, çenesi geri gitmiş, kuyruğu düşmüş, ayaklarının üzerinde durmuş ve insan meydana gelmiştir." Fakat o andan itibaren bu insanın ev-

rimi, bedensel açıdan değil, insanın içinde ve manasında devam edecektir. İnsanı, maymun benzeri bir insan olan kendisinden önceki hayvandan ayıran evre, irfanî duygunun ortaya çıkmasıdır. Yani insanî aşama o duyguyla başlıyor. Bu yüzden ilkel insanın da gerek Doğu'da ve gerekse Batı'da irfanî bir duygusu vardır. Neticede ilkel bir insan olduğu için, öğretisel ve bilimsel değeri yoktur. Ancak bu insanın bir taş parçasına, bir puta ve bazı eşyalara karşı sahip olduğu temiz duygu ve onlarla birlikte kendi vücudunda hissettiği gizli bağ, irfanî duygu ve hasleti doğurmaktadır. Netice itibariyle bu insan bedevî olduğu için, bu sembollerin de bir değeri yoktur. İrfanın Doğu'da bu dereceye kadar derinlik ve büyüklük elde etmesinin sebebi, orada kültür ve uygarlığın yüksek seviyede bulunmasıdır.

Her dinin ilerlemesi, o dinin takipçilerinin ilerlemesine bağlıdır. Biz bu konuyu iyi hissediyor ve görüyoruz. Müslümanlar nazarında -yüz yıl öncesine kadar- geri kalmışlığın, ineğe tapmanın ve cehaletin kaynağı olan Hindular, şimdi Hindu dini hakkında gerçekten bizi doyuran kitaplar yazıyorlar. Üstelik bu kitapları İslam hakkında yazılmış olan kitaplarla mukayese etmek mümkün değildir. Radha Krişnan'ın, ineğin kutsallığı hakkında öyle felsefî bir açıklaması ve yorumu vardır ki keşke biz, onun gibisini tevhit hakkında yazsaydık. Halihazırda Hindu düşünürlerinin, sayısız Hint tanrıları ve şirk konusunda öyle bir telakki, açıklama, yorum ve tefsirleri vardır ki bunları, dünyada en yüce felsefî düşünceler seviyesinde ortaya koymak mümkündür. Halbuki bizim çok ileri bir dinimiz vardır. Dinimiz en azından tarihî açıdan, Hinduların dininden iki bin yıl daha ileri, daha gelişmiş ve daha mükemmeldir. Fakat bizim elimize düştüğü için, hor ve sefil bir görünüme bürünmüştür. Her halükârda irfan, insanın fıtratından kaynaklanan düşünsel bir akımdır. Genel anlamıyla irfandan maksat, bu doğal dünyada içsel korku ve endişeyi hissetmektir. Bu endişeyi taşımayan bir kimsenin henüz insan türü alanına girmediği ortaya çıkıyor. Sadece kuyruğu düşmüş, kılları dökülmüştür. Ancak insanın maddî yaşamda, bu dünya hayatında, bu gök ve doğayla irtiba-

tında ızdırap duygusuna sahip olmamasının imkânı yoktur. Bu ızdırap duygusu, onun doğayla ilişkisinde var olan eksiklikten doğmaktadır. Yani insan, insan olduğu ölçüde, artık doğanın kaldıramadığı ihtiyaçları hissediyor. Niçin? Çünkü doğa; insan, inek, hayvan ve bitkinin hep birlikte içerisinde yaşadıkları evdir, yuvadır. Bu doğa, hayvanın ihtiyacı üzere yaratılmıştır. Bu doğada meydana gelmiş olan insan, doğanın yani inşan ve hayvanın ortak evinin gideremediği birtakım gereksinimlere sahiptir. Onda, işte bu noktada eksiklik, yetersizlik, dünyaya yabancılaşma ve bu dünyada gurbet duygusu meydana geliyor. Bu susuzluk ve gurbet, onda, gereksinim ve susama, beşerdeki irfanî ruhun tecellisinin iki aslî kaynağıdır. O halde insanın, ihtiyaç ve susuzluğunu gidermek için bu dünyada olmayan bir şeye inanması, madde ötesi yüce ihtiyaçları gidermek ve kendisinin yeri olarak hissettiği yerlere gitmek için tabiata doğru yönelmesi doğaldır. Çünkü insan, doğadan daha çok geliştiği ölçüde, doğayla yabancılaşıyor ve neticede gurbet ve yalnızlık hissediyor. Dolayısıyla bu yalnızlığı önlemek ve bu gurbetten kaçmak için, burası olmayan bir dünyaya yöneliyor.

Tek kelimeyle burada olmayan dünya, "gayb"dır. Bu yüzden çok kısa bir ifadeyle irfanın, gayba gitmek, gaybı keşfedip bulmak için insan fıtratının tecellisi olduğu söylenebilir. Ama acaba gayb neresidir? Bu soruya verilecek cevap, bizi tekrar özel bir fırkaya, özel bir irfanî ve mistik okula götürüyor. Ben onlara katılmıyor ve genel olarak diyorum ki: Aslında ortak olan şey, insan türünün gaybı arayıcı olmasıdır. Yani insanı harekete geçiren ve geliştiren faktör bu gayp arayışıdır. Eğer görülen ve hissedilen şey insan için yeterli olsaydı, insan duraklar, durağan olurdu. Fakat yeterli olmadığı için harekete geçiyor ve bu hareket, onun gelişimini sağlıyor. Bundan dolayı maddecilerin; "İnsanın gayba ilgisi onu alçaltıyor" demelerinin tam tersine, insanın var olana ilgisi onu alçaltıyor. Doğada var olmayan değerlere doğru gitmek, insanı tabiatın sınırlarından daha öte ve daha yüceye götürür; onun manevî, şahsî, zatî ve özüne uygun gelişimini sağlıyor. Bu yüzden irfan, insanın içerisinde yanan bir

lambadır. Maddî insanı, bütün doğa atmosferinden daha yükseğe giden ve doğa yüzeyinden daha yukarıya çıkan gayri maddî-bir varlığa dönüştüren, bu ilgi ve eğilimdir. Bu bağ öyle bir bağdır ki insanı, burada olmayana doğru götürüyor. Bu onun manevî gelişimidir. Bütün dinler, hayat, ekonomi, siyaset ve ahlâk gibi konularda sahip oldukları hükümlerden başka, irfanî bir temele sahiptirler. Aslında her dinin özü, bu irfanî duygudur. Bu din, ister Doğulu, ister Batılı, ister şirk, isterse tevhit olsun, fark etmez. Çünkü bunlar, dinin tekâmül türüne ve derecesine bağlıdır.

Eğer bu irfanî duygu alınırsa insan, daha mükemmel, daha zeki, daha akıllı, daha güçlü ve doğaya, ihtiyaçlarına daha egemen bir hale gelir. Halbuki insan bundan daha fazlasıdır, daha fazlasına layıktır. İnsana üstünlük ve şeref veren şey, irfanî histir. Bu gereksinim ve susuzluk insanın gelişmesine paralel olarak artar. Gördüğümüz mükemmel insanlar, her şeye razı değildirler. Manevî gelişimleri daha çok ve ihtiyaçları daha yüce olan insanlar için maddî nimetler önemsizdir. Tabiat da onların sandığından daha acizdir. Bu apaçık bir durumdur. Hatta insanî tekâmül elde eden, fakat Allah'a ve gayba inanmayan Dostoyevski[16], Sartre[17] veya Albert Camus[18] gibi maddeci insanlara baktığımız zaman bile görüyoruz ki bunlar, düşünsel açıdan maddecidirler; fakat ruhsal açıdan maddeci değildirler. Çünkü ruhsal düşünce ve duygulan gelişmiştir. Allah'ın yokluğundan dolayı üzüntü duyarlar. Şu konu çok ilginçtir: Sartre, artık 19. asırdakiler gibi, Allah yoktur, din bir hurafedir ve insanın talihsizlik sebebidir, demiyor. Aksine, Allah'ın yokluğu insanı, hayatı ve tüm varlığı ahmak, sonuçsuz ve anlamsız yapmıştır; fakat ne yapalım ki bu böyledir, diyor. Buradan anlaşılıyor ki Sartre, Allah'ı doğadan kaldırdığı zaman, doğayı dar, sığ, ahmak, bilinçsiz, duygusuz, insanın yaşam ve ihtiyacı için yetersiz olarak tasavvur ediyor. O,

16 Bir anlamda, dini birisi değildir.

17 Aslında bir dine inanmamaktadır ve Allah ve gayp karşıtıdır.

18 Şüphesiz materyalist bir adamdır.

insanın doğadaki yalnızlık ve yabancılığını teyit ediyor, fakat Allah'a inanmıyor. Hatta o, Allah'ı ortadan kaldırmamız halinde her işi yapmanın caiz olacağına inanmaktadır. Zira, ancak Allah hayır ve şerri belirleyip açıklayabilir. Fakat o olmadığı zaman, doğa, içerisinde hiç kimse ve hiçbir göz olmayan bir ev gibidir. Böyle bir evde; "Siz nasıl oturursunuz? Nasıl elbise giyersiniz? Nasıl yaşar ve hareket edersiniz?" hususu anlamsızdır: Sizi görebilen ve gözetleyen birisinin bulunmadığı bir evde, edepli veya edepsiz oturmanın anlamı nedir? Edepli oturmak ve edepsiz oturmak, çirkin olmak ve güzel olmak, iyi davranışlarda bulunmak ve kötü davranışlarda bulunmak, iyi konuşmak ve kötü konuşmak arasında ayrım yapmak, bir bakanın veya bir bakışın var olduğu zaman söz konusudur. Eğer doğada gören bir göz mevcut olmasaydı, -ki bu göz nezaret etmektedir- hainlik edenle hizmet eden, kendisini iman yolunda feda edenle başkalarını kendi yolunda yok eden kimse arasında bir fark olmazdı. Çünkü bu işlerden ayrı olabilecek mutlak delil ve ölçü mevcut değildir. Bu noktalar gösteriyor ki dinin ve Allah'ın yokluğu, bu grup için bir eksikliktir. Fakat her halükârda, fikrî açıdan ona inanmadıkları için, insanın bu noksanlığına, yalnızlığına, mahkûmiyetine, talihsizliğine imkân hazırlıyorlar. Bu durum, insan fıtratının gelişiminin, doğanın gelişiminden ve sınırından daha üstün ve yüce olduğunu gösteriyor. Eğer insanda o irfanî düşünce olmazsa, insan manevî açıdan kurur ve donar. Allah'a sahip olmaksızın gelişen bugünkü medeniyetin vahşî insana sahip medenî bir toplum oluşturması gibi. Şimdi Allah'sız olarak gelişmiş olan ilim de gerçekten bir medeniyet icat etmiştir. Fakat medenî toplum meydana getirmiştir, medenî insan değil. Halbuki biz geçmişte, medenî insanlara sahip olduğumuz halde, vahşî ve geri kalmış toplumumuz vardı. İrfan, insanın kültürel ve manevî gelişimini, varlıksal üstünlük ve izzetini, mutlak zirveye kadar, Allah'a kadar temin ediyor.

Bu, üç düşünsel akımdan biridir. Fakat irfan, Doğu'da daha sonra dine girdi. Böylece din, yavaş yavaş ruhaniyet aracı haline gel-

di; bir sınıf oluşturdu. Bir yerde egemen sınıfın bir parçası ortaya çıktı; bu egemen sınıfın parçası sosyal konum açısından diğer egemen sınıflara bağlandı. Neticede maalesef irfan ve din, egemen sınıfın menfaatine, halkın, insan gelişiminin ve insanî özgür fıtratın aleyhine birtakım hurafe açıklama ve yorumlara dönüştüler; insanın maddî ve manevî gelişiminin temeli üzerinde bir engel haline geldiler. Mecburen özgürlük peşinden koşan insanlar, ister istemez böyle bir dinin karşısına dikildiler. Bir çareleri de yoktu. Biz, Avrupa'da meydana gelmiş olan özgürlükçülükten, İslam'ın hakikatini Kur'an'dan, Hıristiyanlığın hakikatini de tarihten çıkarmasını beklemiyoruz. Çünkü ruhanilerin ortaya çıkarmadığı bu hakikati, siz, bir yazarın, bir sosyalistin ya da Avrupalı bir işçi sınıfının ortaya çıkarmasını nasıl beklersiniz? Bu şekilde, insanın özgürlüğünün, ilmin ve akim gelişiminin peşinde olan yeni düşünce ve düşünürler, ister istemez ve kendiliğinden bu dinin karşısında durdular. Orta Çağ'ın taşlaşmış ruhban sınıfının eline düşmüş olan din de bu yeni hareketin karşısında yer aldı. Çünkü bu şekilde irticaî ve insanlık dışı bir fonksiyon ve role sahipti.Dolayısıyla dinin yazgısı, Avrupa'da, sonra da tüm dünyada belirtilen şekle geldi. Esasen insanın özgür olması, dinin onun el ve ayakları üzerine koyduğu kayıt, bağ ve engelleri ortadan kaldırmaya, bırakmaya bağlıdır. Elbette kayıt ve engellerden maksadım, İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Hindu dininde, kısaca her yerde hasta ruhaniyet tezgâhlarının insanın eli, ayağı, düşüncesi ve inançlarına vurdukları şeylerdir.

Aslında Avrupa'da bu yeni düşüncenin ortaya çıkması başlangıçta, insanî sorunlar, eşitlik, adalet ve insanın asaleti içindi. Bu sorunlar, her zaman, insanın düşünce ve ideallerinin parçasıdırlar. Fakat 18. ve 19. yüzyıllarda makine ortaya çıktı ve sınıfsal çelişkiyi, zulmü, sınıfların zengin ve fakir olması meselesini şiddetlendirdi. Bu durum geçmiştekinin aksineydi. Geçmişte, bir yeri ve toprağı olan kimse için yirmi veya otuz çiftçi çalışıyordu. Bir çiftçi yılda ne kadar üretim yapabilirdi? Farz ediniz ki beş harvar (1.500 kg) buğday üretiyordu. Bu beş harvardan bir

harvarı tohuma ve ilk masraflara gidiyordu. Bir harvarı su, yer ve onları hazırlamaya aitti. Bir harvarı ise köylünün kendisi alıyordu. Toplam üç harvar etti. Dolayısıyla ağa çiftçiyi ne kadar sömürüyordu? Beşte iki oranında sömürüyordu. Bundan daha fazla sömüremiyordu. O halde, geçmişte sömürü, her zaman sabit bir halde ve aşağı düzeyde idi. Eğer birisi, daha çok sömürmek isterse, daha çok fertleri hizmetine alması gerekiyordu. Sözgelimi bin çiftçi olsun; bunların her birinden iki harvar sömürsün; o zaman toplumu iki bin harvar sömürüyordu. Bu işin de imkânı yoktu. Çünkü yer, toprak ve su o kadar serbest değildi ki kişi oraya canının istediği ölçüde köylü getirsin. O halde toprak, su ve çiftçi sınırlı olduğu için, üretim her zaman sabit kalıyordu. Tabiî bir yıl havanın yağmurlu olması sebebiyle üretim, 50 batman (1 batman=3 kg) daha artıyordu. Bir yıl ise kıtlık sebebiyle 100 batman azalıyordu. Fakat her halükârda üretim daima sabitti. Ama 18. ve 19. yüzyıldan itibaren makine ortaya çıktı ve üretimi yüz kat artırdı. Yani bu köylü, işçi olduğu ve makinenin başına geçtiği zaman, makinenin iş hızı on, yirmi ve yüz misli oldu. Bir efendi için çalışan beş ayakkabıcı günde, on ila on beş çift ayakkabı yapabiliyordu. Fakat aynı kişiler makineyle iş yaptıkları zaman, günde bin çift ayakkabı yapabiliyorlar. Yani şimdi üretim yüz kat oldu. Oysa dünyanın hiçbir yerinde, işçi hakları yüz kat olmamıştır. Sözgelimi, iki veya üç misli olmuştur. Gerisini patron götürüyor. Oysa geçmişte, beşte ikisini götürüyordu. Bu sömürü, bir tarafta servet miktarının artmasına, diğer tarafta ise fakirliğin daha da artmasına sebep oldu. Köylü, geçmişte, evinde birkaç inek, koyun ve tavuk yetiştirebiliyor ve yiyeceğini oradan temin edebiliyordu; küçük bir tarlada kendisi için ekip biçebiliyordu. Aynı şekilde eşek, kürek ve kazma gibi üretim araçları köylüye aitti. Dolayısıyla aynı zamanda köylü bir nevi mülkiyet sahibiydi. Fakat köylü, işçi olduğu zaman, sabahleyin iş elbisesinden ve sakalını tıraş etmesinden başka beraberinde götüreceği bir şeyi yoktur. Ancak yine o iş gücünü sekiz saat fabrikaya götürüyor ve kiraya veriyor. Örneğin, yaptığı bu işin karşılığında yirmi tümen

alıp geri dönüyor. Her gün makine onu daha çok kendine bağlıyor. Öyle ki bir dakika bile boş zamanı ve işi boşlama fırsatı yoktur. Halbuki köylü özgür bir insandır: Yılda beş ay çalışan ve işini kendisi seçen kişidir. Ayrıca özgürlük duygusuna sahiptir. Ama işçi için, artık özgürlük duygusu, hatta bir dakika düşünme, bir dakika işten kaçma imkânı bile yoktur.

Böylece sınıfsal çelişki doruk noktasına ulaştı; hatta bundan da kötü oldu. Binlerce şube, işyeri, ticarethane vb. yerlere dağılmış olan eski sermayeler, şimdi toplu olarak beş, on veya yirmi kişinin elinde temerküz ediyordu. Diğerleri ise silahtan tecrit oluyor ve kalabalık işçi kitleleri haline geliyorlardı. Bu durumda dinlerin ve insanların adalet ve eşitlik için her zamanki düşünce ve arzuları, facia getirici ve insanın reddedilmesi şeklinde ortaya çıktı. Neticede insanlar, toplumlar ve uluslar, birbirlerinin kanını emen vahşî iki düşman kutba dönüştüler. Hedef de belli değildi. Değerler ve maneviyat ortadan kalkmıştı. İnsanın özgür vicdanının tepkisi, ister istemez bu bağ ve ilişkiyle savaşmaktı. Öyle ki bu savaş, bu mücadele baştanbaşa bütün Avrupa'yı, sonra da Asya ve Afrika'yı içerisine aldı. Bugün de bu düşünce tarzı, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da Avrupa'dan daha çoktur. Bu kapitalist sistemle mücadele için, vahşîce insanların sırtından geçinen ve haklarını sömüren bu menfaatçi vahşî sistemle mücadele için, işçinin makine sisteminde geçirdiği başkalaşımla mücadele için, kapitalistin, kendisini paraya tapan bir fareye dönüştüren; toplayıp biriktirmekten başka hiçbir şey bilmeyen; bu işçi insanı da tüketilinceye kadar çalışması gereken, sonra bir kenara atılan, bir makine haline dönüştüren; insanî ve manevî gelişimi için de hiçbir fırsat, mecal ve zamanı olmayan bir mahlûk durumuna getiren kapitalizm sisteminde başkalaşmasıyla mücadele etmek için çeşitli ekoller ortaya çıktı. Bu mücadele dünya çapında farklı isimlerle başladı. Fakat maalesef insanlardan yana ve dünyada sınıfsal adaleti sağlamak, insanlar arasındaki ilişkileri âdil bir şekilde tanzim etmek için ortaya çıkan bu hareket ve eğilim dinin karşısında gelişti. Çünkü din,

egemen sistemin iktidarı altında gelişmiş ruhanî sınıfın elindeydi. Dinler iş başına geldiklerinde egemen sınıfları yoktu. İslam'ın özelliklerinden biri işte budur. -Ben Latin Amerika'daki devrimci grupların yazılarından birinde de bu hususu gördüm.- İslam'ın iftiharlarından birisi de şudur: Bizim üretici, doğurgan ve mütefekkirimiz yoktur. Biz, çalışan bir devrimci, düşünen/ideoloji yapan bir düşünür şeklinde bölünmemişiz. Çünkü hepimiz biriz, aynıyız, ideolojiyi tebliğ eden kişi aynı zamanda yaşıyor, amel ediyor; amel eden kişi de aynı zamanda düşünüyor. Hepimiz biriz. Bu durum, çok açık ve İslam'da hallolmuş bir durumdur. Gerçekte İslam'ın ilk döneminde mücahitlerin, Peygamber'in ashabının hangisi düşünür, hangisi mücahit, hangisi işçi ve hangisi ruhanîdir? Bu gruplandırma yoktur o dönemde... Burada herkes hem İslam'ı tebliğ ediyor, hem çalışıyor; tarlada, hurma bahçelerinde yahut da deve yetiştiriciliğinde amelelik yapıyor. Sonraları sınıflara ayırmalar ve bölmeler ortaya çıkıyor ve ruhanî, resmî bir sınıf olarak kendisini gösteriyor. Bu resmî sınıf, genellikle kendi sınıfsal konumunun ve bağlarının yararına çalışması gerektiği için, resmî dini kendilerinin şakağına dayayıp bağlıyor, insanları, halkı uyuşturuyor ve böylece kendiliğinden resmî din bu hareketin karşısında duruyor. Avrupa'da son nefesine kadar -ve şimdi de- Latin Amerika'da ve bu hareketin başladığı her yerde resmî dinler onun karşısında durdular ve onu başka bir isimle değil, din adıyla ezdiler.

Dolayısıyla konu, kamuoyunda şöyle ortaya konuldu: Aslında din, mevcut durumu halkın zararına, fakat bir azınlığın yararına açıklamak ve yorumlamak için bir araçtır. Pratikte de böyle olduğunu görüyoruz. Bir hareketin dinle asla bir işi yoksa ve bir grup insanı zarardan, menfaatçilik sisteminden kurtarmak istiyorsa, o zaman din o hareketi tekfir ediyor. Anlaşılıyor ki burada artık din yoktur ve irfan ve maneviyat meselesi yalandır. Aksine bu, konumu sağlamlaştırmak ve sabitleştirmek için bir araçtır. Ne yazık ki şüphesiz adalet yanlısı olan, halkın sınıf ve

fertlerinin eşitliğinden yana olan bu hareket -yani dinin özünde de var olan idealler- Avrupa'da dine karşı bir hareket olarak ortaya çıktı. Sosyalizm hareketi, çeşitli şekillerle; Marksizm, hatta anti Marksizm, sendikalizm vb. şekillerde Avrupa'da ortaya çıktı ve dünyada gelişti.

Üçüncü hareket -ki bu hareketin bir boyutudur-[19] özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişti. Çünkü irfan dinde vardı; dinler Avrupa halkının hayat sahnesinden bir kenara çekildiler ve dinler içerisinde din adamları kendi tebaalarıyla birlikte kaldılar ki onlar da günümüzde artık işlerinin sonuna gelmişlerdir. Din, günümüz sosyal yaşam alanından ve genç kuşağın düşünce sahnesinden çekilince onun yerine sosyalizm geldi. Fakat sosyalistlerin 19. yüzyılda Avrupa'da sahip oldukları hedefler de neticeye ulaşmadı. Çünkü yüz yıl önce Avrupa'da sosyalist bir devrimimiz vardı; işçiler devrimci idiler ve kapitalizm ortadan kalkmaktaydı. Fakat şimdi yüz yıl sonra Avrupa işçileri artık öyle değiller. Özellikle işçi hareketi her yerden daha önde olan Almanya, şimdi her yerden daha geridedir. Öyle ki Alman işçi sınıfı, oranın Katolikleri ve Protestanlarından bile daha sağcıdır. Savaştan sonra otuz yıl boyunca Almanya'da bir tek işçi grevi olmamıştır. Halbuki yüz yıl önce, Marks'dan evvel liderleri "Proudhon"du. Her halükârda Avrupa kapitalizmi o sosyalist devrimi bütünüyle yok edebildi. Şu anda da Çin ve Rusya gibi diğer ülkelerde de sosyalizmin işi çıkmaza girmiştir. Yani 19. yüzyıl özgürlükçülerinin düşündükleri hedef ve idealler gerçekleşmemiştir. 19. yüzyıl özgürlükçüleri, topluma sosyalist bir sistem gelirse, artık insan maddecilik zincirinden kurtulacak, özgür olacak, sınıfsal çelişki ve menfaatler çatışması olmayacak diye düşünüyor ve zannediyorlardı. Bu çelişki ve çatışmalar olmayınca da insanların bütün güçleri birleşecek ve manevî gelişimleri için kullanılacaktır. Ama bütün bunlar 19. yüzyıl

[19] Bunlara, genel hareket oldukları zaman "hareket" diyoruz. Bu hareketlerin kökleri tarihte daima düşünce ve ekoller şeklinde vardır; fakat evrensel bir hareket olarak ortaya çıktıklarında, bunlara hareket diyoruz.

sosyalistlerinin sahip oldukları arzulardı. Sonradan, bu sosyalist sistemin, insanları özgür yapmak istediği halde iş başına geçtikten sonra herkesi bir liderin kölesi yaptığını ve bireyci, hizipçi, sonra da devletçi hale geldiğini gördük. Proudhon, mektuplarından birinde Marks'a şöyle yazmıştır: "Eğer biz bir iş yapmak istiyorsak, mütevazı olmalıyız. Bu işi sadece halkı bilinçlendirmek ve uyandırmak için yapmalıyız. Tekrar peygamberciliği ortaya çıkarmamalıyız. Kendimizi emredici ve nehyedici olarak halka dayatmamalıyız. Dünyada yeni bir dinin ve fırkanın kurucusu olmamalıyız. Çünkü ben, senin bu ekolünün yarın devletin dini haline gelmesinden ve devletçiliğin Allah'a tapmanın yerine geçmesinden korkuyorum." Gerçekten de onun tahmin ettiği şekilde olduğunu gördük.

Bu durumdan kaymanın özgür düşünce ve ruhlardaki yansıması yeni bir ekol olarak tezahür etti. Bu ekol, kendilerinin deyimiyle hem insanı tanrı veya tanrılar karşısında kulluğa götüren dini, hem de insanı devletin karşısında kulluğa sürükleyen Marksizm'i reddetmektedir. Çünkü bütün servetler devletin elinde olursa, devlet de birtakım makamlar zinciri (hiyerarşik düzen) şeklinde tayin olursa ve bu makamlar zinciri sabit ve bürokrat bir makamlar zincirine dönüşürse her zaman egemen bir şebeke şeklinde ortaya çıkacaktır. Bu sistemde artık hiçbir insan çalışıp bir iş yapamaz ve hiçbir zaman kendisini kurtaramaz. Çünkü artık hiç kimsenin serveti ve malî imkânı mevcut değildir. Herkes liderle son bulan vahşî ve dehşetli bir teşkilâta bağlı memur haline gelir. İlginçtir: İlk teorisi, tarihte şahsiyeti inkâr etmek olan bu ekol -çünkü, şahsiyetin tarihte hiçbir rolü yoktur, diyor- kendisini şahsiyetin gelişimi ve meydana gelişi için en büyük okul halinde gösteriyor. Hatta ekolleri şahısların ismiyle adlandırılıyor: Marksizm, Leninizm, Titoizm, Castroizm, Troçkizm ve Maoizm gibi... Bunlardan birçoğu da ölmüştür. Fakat din sahibi olan bizler, eğer bir kimseyle Muhammedizm, Muhammedîlik ve Alevîlik konusunda konuşsak, neden bahsettiğimizi anlamaz. Çünkü bir dine mensup olan bizlerin, peygambercilikle suçlandığımız ve Peygamber'i

bütün beşerden daha üstün ve yüce bildiğimiz halde, bu ölçüde bir şahsiyetçilik bağımız yoktur. Ama onlar kişiliği inkâr ettikleri "Şahsiyetin ve kahramanın, beşerî hayata ve tarihe en küçük bir müdahalesi yoktur." dedikleri halde, onların öğretisi, lidercilik şeklinde ve faşizmin bir başka şekli olarak ortada duruyor.

İkinci Dünya Savaşı çok esaslı işler yaptı. Birisi, dini tekrar ciddî bir şekilde ortaya koyması ve gündeme getirmesi; diğeri, bilimin o bütün iddialarını boşa çıkarması; üçüncüsü ise Marksizm'in iddia ettiği şeyleri yapamadığını göstermesidir. Çünkü Marksizm, ekonomik ve insanî problemlere cevap veremedi. Dolayısıyla egzistansiyalizmin gelişip büyümesi hemen gündeme geldi. Elbette egzistansiyalizm, 19. yüzyılda, hatta ondan önce de vardı. Bizim irfanımızda da vardı. (Çünkü irfan, aslında bir varlık felsefesidir.) Fakat şimdi dünyada ortaya konulmuş olan ve dayanağı insan olan yeni şekliyle egzistansiyalizm diyor ki; bütün tarih, insanın değil, Tanrı'nın asaletinden bahsetmek içindir. Böylelikle insanı Tanrı'ya tabi kılmak istiyor[20]. Egzistansiyalizm, insanın kendi varlığına dayanmaya dönüyor ve ona şöyle diyor: Kendini gözet, muhafaza et ve ne olduğuna

[20] Tabii, gerçekte insanı başkalaştırarak ve çirkinleştirerek insan olmaktan uzaklaştıran Hıristiyanlık ve diğer dinlerde var olan, Allah'la insan arasındaki ilişki şeklinde. Şimdi kendi dinimizde de Allah'a hamdü sena ve yakarışta bulunan kimse, insanın ve kendisinin zilletini o kadar ispat ediyor ve sabitleştiriyor ki artık adamcağız kendi borçlarının yerine getirilmesini dahi, Allah'tan ve imamdan istiyor veya onlardan trafiği düzenlemelerini istiyor. Sanki kendisinin hiçbir varlığı, hiçbir iradesi yok da böyle yapıyor. Ama bu "hiçbir şey", İslam'ın, "insanın Allah karşısında hiçbir şeyi yoktur." şeklinde söylediği o felsefî "hiçbir şeyden" farklıdır. Bu, insan gerçekten hiçbir şeye sahip değildir, anlamına gelmiyor. Aksine, her şeyi vardır ve bu, "Onun her şeyi Allah'tandır", İslam'daki manevî fakirlik, insanın kendi gerçek değerlerini, gurura ve kibre duçar olacak şekilde, bireysel gurur kendisinin yakasını tutacak şekilde kendisine nispet etmemesi anlamındadır. Bu, hiçbir şeye sahip değilim anlamında değildir. Tam tersine, "irade, ilim, görüş, sorumluluk ve her şeyim var ve bütün bunları yaşamım için de bilmem gerekir; onları inkâr etmemeliyim." demektir. Bizim şimdiki dinimiz, Kur'an'ın tespit ettiği insanî değer, fazîlet ve erdemleri reddediyor. Bizim, derinliği olmayan bir velayetten, tevessülden ve ağlamaktan başka bir şeyimiz yoktur. Dünyada da dinî görüş aynen böyledir.

bir bak; kendine dön ve kendini koru. Çünkü insanın gözü, her zaman kendisinin dışında; tanrılarda, iyi ve kötü ruhlarda olmuştur. Şimdi ise dini bırakmış olan bugünkü sistemde maddî yaşama yapışmıştır. Onun bütün vakti falan şeyi elde etme ve filan şeyi çoğaltma peşinde geçer... Kendi özünden dışarı çıkmıştır; dışındaki sorunların, itibarî sorunların peşindedir. Burada unutulmuş olan, insanın kendisi, yani bir varlik olarak "ben"dir. Biz asla ona inanmıyoruz, öyle düşünmüyoruz ve kendi varlık değerlerimizin kusurlu, özürlü ve noksan olmasını, atıl kalmasını istemiyor, böyle bir şeye ilgi duymuyoruz. Dolayısıyla egzistansiyalizm de insan varlığına asalet vermenin başka bir türüdür. O halde üç akım oluşmuştur:

Birinci akım: İnsan ve varlık ilişkisi noktasında, manevî akımdır. İrfan, büyük ilişkiyi insanın dünya görüşünde gündeme getiriyor.

İkinci akım: Sosyalizm, komünizm ve insanın eşitliği ile çelişkinin reddi konusunda konuşan bütün ekollerde kendisini gösteriyor. Bunlar, sadece bir toplum içerisindeki iki grup ve iki kutup arasındaki sınıfsal ilişkiyi düzenleme; köylü ile efendi, kapitalist ile işçi ilişkisini ve sosyal bağı tanzim etme noktasında düşünüyorlar. Halbuki irfan evrensel ilişkiyi, insan ve varlık ilişkisini ortaya koyuyor.

Üçüncü akım, egzistansiyalizmdir. Bu akım diyor ki: Diğerleri, insanın bu iki açık ilişkisini unutuyor. Adalet, kapitalizm ve sosyalizmdeki siyasî ve sınıfsal savaşım ile irfandaki gaybî, manevî vb. ilişki sorunu gibi dış konularla uğraşıyorlar. Fakat her ikisi de insanı kendi haline terk etmiştir. O halde insanın kendisine dönelim; hem dinin hem de sosyalizmin insandan almak istedikleri şeye yapışalım, bağlanalım. O insanî özgürlüğe yapışıp bağlanalım. Benim özgürlüğüm ve iradem var; ama sosyalizm ilk adımlan atmış, ilk kararları almış ve devlete teslim etmiş; benim yerime karar alıyor. O, benim için program hazırlıyor, benim tüketim ve üretim yazgımı belirliyor ve örgütsel, programsal bir yapılar zinciri içerisinde beni inkâr ediyor. Do-

layısıyla benim özgürlüğümü de alıyor. Din de istediği her şeyi, insanın özünün dışında bir varlık olan Allah'tan istiyor. Bu yüzden insanın özgürlüğünü elinden alıyor, inkâr ediyor. O halde insanın kendisine dönelim ve "Sen varsın!" diyelim. Sen bu tabiatta, tabiata yabancı bir varlıksın. Bir tanrı da bir ilişki de bir bağ da yoktur. Bundan dolayı kendi türüne has, özünde bulunan zatî değerlerine yapış, bağlan, onları geliştir. O varlıksal kaygını doyur. Onunla meşgul ol, ona cevap ver. Sen sadece ve sadece daha fazla bir şey değilsin; bütün değerler de o şeyden doğuyor; o da senin mutlak irade ve özgürlüğündür. Bu özgürlük olduğu zaman bütün değerler vardır. Fakat eğer bu özgürlüğü senden alırlarsa, o değerler de olmayacak ve sen, başka güçlere -devlet veya tanrıya- kul olacaksın.

Şimdi diğer taraftan bu üç akıma bakalım, yani onların zayıf noktalarını ele alalım.

Mevcut resmî dinin zayıf noktası şudur: Bu resmî din, insanı gerçekten insan olmaktan çıkarıyor ve kendi gücü dışındaki gaybî güçlere yalvaran dilenci bir kul haline getiriyor. İnsanı iradesine yabancılaştırıyor, iradesinden koparıyor. Bu din, bizim şu anda tanıdığımız resmî dindir.

Sosyalizmin zaaf noktası da şudur: Sosyalizm insanı maddeciliğe yöneltmiş, pratikte de devletçi ve devleti esas alan bir varlık olarak ortaya çıkarmıştır. Devleti esas alan bu görüşü de daha sonraları devlet liderini esas alan görüş haline getirmiştir. Şimdi eğer lider Stalin gibi bilinçsiz bir işçi adam olursa, bilimsel bir konu olan sosyalizmle ilişki noktasında felsefî düşüncelerimizin tamamını sayın liderimizden öğrenmemiz gerekir. Liderin yazdığı her şey de indirilmiş vahiydir.

Egzistansiyalizmin zaaf noktası ise şudur: Her ne kadar insanın varlıksal asaletine ve özgürlüğüne dayanıyorsa da Allah'ı ve sosyal sorunları reddedip insanın kendi varlığına döndüğünden, onu havada bırakıyor. Ben her şeyi seçmede özgür oluyorsam ve başka hiçbir ölçüt yoksa, şu soru gündeme geliyor: Hangi delil ve ölçütle iyiyi seçeyim, kötüyü reddedeyim? Egzistansiyalizmin benim sorum için hiçbir delili ve cevabı yoktur.

Ben şimdi öyle bir geçiş yolundayım ki hem kendimi halka feda edebilirim veya halkı kendime feda edebilirim hem de özgürlüğüm var. Hangisini seçeyim? Egzistansiyalizm şunu seç demiyor. Çünkü şunu seç diyecek delili yoktur. Zira ne sosyalisttir ne de Allah'a tapmaktadır. Netice olarak insanı, her şeyde özgür bırakmakla, her bireysel, kötü ve pis iş için özgür olan Avrupa egzistansiyalistleri durumuna sokuyor. Çünkü yönü belli olmayan bireysel özgürlük, zillet ve fesat saçan pis bir bataklığa dönüşür. Dolayısıyla onun kesin sonucu, bir tür pis özgürlük oluyor.

Bu akımların olumlu yönlerine gelecek olursak:

Eğer irfan olmazsa, insanın kaygı ve endişesi olmazsa, esasen insan yoktur. Söz, nutuk, düşünce, akıl ve zekâ insan olmanın alâmeti değildir. Bugün artık biliniyor ki hayvanlar içgüdüyle, insanlar ise akılla iş yaparlar şeklindeki sözler boş, anlamsız ve saçma sözlerdir. Şimdi sonuca varmak için o kadar akıllıca ve zekice ilkeler dizen hayvanlar görüyoruz ki Sokrat ve Eflâtun dahi onların ayağının tozu olamaz. Onlar, her olayda birtakım yeni girişimlerde bulunuyorlar ki bunlara içgüdüsel denilemez. Örneğin söz ve konuşma böyledir. Bana göre gerçekten insanı bütün hayvanlardan ayıran şey, gayba karşı olan kaygı, endişe ve düşüncedir. Yani tabiatın onun varlık ve gereksinimi karşısında yetersizliği ve onun var olan şeyden olması gereken şeye doğru kaçışıdır. Mevcut olan veya olmayanla benim bir işim yoktur. Olması gereken şeyle işim vardır. Bu durum, aslında insanın manevî ve yüce tecellisinin ta kendisidir. Aşk öyle bir güç ve hararettir ki bedenime giren kalori ve proteinlerden doğmuyor. Onun bütün vücudumu yakan, alevlendiren, eriten, hatta kendimi redde ve inkâra zorlayan bilmediğim bir kaynağı vardır. Aşk bana kâr ve kazançtan daha yüce ve daha üstün değerler veriyor; fiziksel, maddî ve biyokimyasal hiçbir açıklama ve yoruma da sığmıyor. Eğer aşk insandan alınırsa, insan sadece üretim tezgâhlarının işine yarayan, münferit ve donuk bir varlık haline gelir. Mühendis olur, doktor olur. Fakat içindeki ve fıtratındaki maddî olmayan bu enerji (ki bu enerjiyle insanlar, tarih ve bü-

yük devrimler yaratmışlardır) ölür, yok olur ve o alev sönüp gider. Hüseyniye-i İrşad'da bir soru gündeme getirdim ve çocuklara sordum. Birkaç kişi cevap verdi; onlara hayır dedim. Bir fikir çarpışması çıkarmak istediğim için cevap vermiyordum. Velayet yanlısı müminlerden biri itiraz etti. Bir şahıs kalktı ve önce benim hemen cevap vermemi ve herkesi rahat bırakmamı istedi. Ben dedim ki: Beyefendi, ben herkesi rahatlatmak için gelmedim, ben rahatları rahatsız etmeye geldim. Ben esrar ve eroin miyim ki herkesi rahatlatayım. Ben yazılı cevapları olanlardan değilim. Eğer birisi gerçekten bir hizmet yapmak istiyorsa, rahat insanları rahatsız etmeli, suskunları konuşur, uysalları hareketli hale getirmeli, donuk insanlar arasında karşıtlık ve mücadele çıkarmalıdır. Vallahi bu insanların arasında şüphe yaratmak, kesin bilgi meydana getirmekten bin kat daha büyük hizmettir. Çünkü bu şekilde fertlere telkin ve şırınga edilen o kesinlik, uyuşturucu maddedir. Böyle bir kesinliğin değeri yoktur. Böylesi bir kesinliğe tutulmuş yedi yüz milyon Müslümanımız vardır ki iki paralık değerleri yoktur. Ancak şüphe, kalp titremesi, sarsılma, ızdırap ve dertten sonra meydana gelen şeyin değeri vardır.

Küfürden sonraki imanın...

Evet, imanın küfürden sonra, seçimden sonra değeri vardır. Ancak tarih boyunca tümü kesin doğru idi; ama hiçbir değeri yoktu. Şu âyet o kesin doğru sahibine hücum ediyor:

"İnsanlar tek bir ümmetti..." (2/Bakara Suresi 213)

Aslında peygamberler insanların araştırıcı olmalarını sağlamak için gelmişlerdir. Ama insanlar tam tersine eşekliklerinden suskun suskun, sakin sakin otladılar. İnsanın ruhsal ve düşünsel akımının bu üç temel alanı; varlık, adalet, aşk ve irfanın asaleti daha somut olsun diye mümkün olduğu kadar özetlemek gerekir. İrfan aşkın peşindedir. Aşk, insanda hareket meydana getiren ve maddî olmayan bir enerjiye dayanarak ortaya çıkmaktadır. Sonraki hareket, insanlar arasında söz konusu olan sınıfsal ve maddî adalet esası üzeredir. Üçüncüsü ise insanın özgürlük ve iradesi anlamındadır...

Dolayısıyla bu üç temel akımı üç kelimede özetlemem gerektiğini düşünüyorum. Diğer bütün beşerî akımlar ya anlamsızdır ya da bu üç aslın şubesidir. Biri irfanî ekollerin tecellisinin kökü olan aşktır ve din de onun bir tezahürüdür. İkincisi, emperyalizm ve iç sömürü bağlamındaki uluslar ve sınıflar arasındaki maddî adalettir. Üçüncüsü, insanî değerlere ve kendi özüne dönmek ve yaslanmak, gelişimi ve olgunlaşması için insanî "ben"ine irade ve özgürlük vermek; insanın zatına, özüne göz açmak ve yönelmek; kapitalist sistemde ortadan kalkan, dinî düzen içerisinde onların deyimiyle inkâr edilen, sosyalist sistem içerisinde ise tek boyutlu hale gelen o "varlıksal ben"e meyletmek anlamında, insan varlığının asaletidir. Bana göre konunun daha çok aydınlanması için bireyi örnek vermemiz daha iyidir. Bu üç akımdan her biri, mevcut haliyle hem insanın gelişmesini sağlayan bir faktördür hem de insanın sapma nedenidir. Yani bir yöne yönelmektir. Aşılması gereken diğer yönlerden gafil olmak ise bir tür noksan hidayettir.

İrfan, insan için, varlığı ve ruhu geliştiren ve olgunlaştıran birtakım manevî hassasiyetler, yüce ruhsal değerler meydana getirmektedir. Fakat onu, etrafındaki bazı facialara karşı gafil, özensiz ve kör yapıyor. Onun durumu tıpkı şu adamın durumuna benziyor: Kendi ruhsal ve manevî halvet köşesinde göklere ve Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar manevî ve ruhsal miraca çıkıyor; ama halvetgâhının duvarının arkasında zulüm, facia, trajedi, fakirlik, namussuzluk, cehalet, fesat, yozlaşma, insanın ve bütün maneviyatının yıkımı kol geziyor. Fakat kendisi bundan asla haberdar olmuyor. Yani çevresinin gerçekleriyle tamamen bağını kesiyor. Böylece insanın bu kurtuluş ve selâmeti bir tür kendini beğenmeye dönüşüyor. Herkes sadece cennete gitme telaşındadır. Fakat bu ne biçim cennetlik bir adamdır ki başkalarının yazgısına karşı maddeci pis bir adamdan, hatta diğerlerine karşı merhamet içgüdüsüne sahip olan bir hayvandan bile daha katı kalpli ve merhametsizdir. Allah ve cennetin yolu olan ibadet, ihlâs ve riyazet yolundan gittiği doğrudur. Ama her halü-

kârda kendini beğenmiş biridir. Hatta cennete bile gitse, yine bencil bir adamdır. Kendini beğenmiş bencil adam ise hayvandan daha aşağıdır. Cennette hayvan da vardır. Cennete gitmek önemli değildir. İnsan olmak ve cennete gitmek önemlidir... Her zaman sorun şudur: Ben hiçbir zaman kendimi gerçekten Şems-i Tebrizî ve Mevlana gibi bir adama sevgi duymaktan ve inanmaktan uzak tutamam. Bunların karşısında yer aldığım zaman, güneşin karşısında yer almışım demektir. Onlar böylesi bir büyüklüğe sahiptirler. Mevlana'yı gördüğüm zaman, sanki onun, manevî, ruhî olgunluk ve insanî şahsiyetin gelişimi bakımından şimdiye kadar tanıdığımız bütün insan mevcudatının üstünde yer almış olduğunu görüyorum. Fakat Belh veya Konya toplumunda veya kendi zamanının İslam toplumunda varlığı ile yokluğu arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü o, ilâhî ve manevî karantinasının sınırları içerisine o kadar hapsolmuştur ki çevresinde ne Moğol savaşını ne de Haçlı savaşını, hiçbir şeyi hissetmiyor. Tıpkı Fransız şairi Gouthier gibi. Gouthier, savaş zamanında şöyle diyor: "Ben, uyumayı oturmaya, oturmayı ayağa kalkmaya, evde kalmayı sokağa çıkmaya tercih ediyor ve böylece bütün dünyayı sardığını söyledikleri savaştan haberdar olmuyorum. Tabiî bir kurşun evimin penceresinin camını kırarsa durum değişir." Acaba insanın bir taraftan manevî gelişim elde etmesi, diğer taraftan da çok sade ve açık olan manevî bir şey karşısında kayıtsız bir tavır takınması nasıl mümkün olur?

Tek boyutlu hüküm veren bir kişi, irfanî temeli, hurafe, boş, anlamsız ve uyuşturucu olarak bilir. Fakat biz, bir meselenin çevresini dolaşarak bütün boyutlarına bakmak istiyoruz. Bir taraftan da şunu görüyoruz: İrfan, yüce bir ilişki icat etmiştir. Hiçbir ekolde, irfan ölçüsünde, yüce insan meydana getirilmiyor. İrfan mekteplerimiz bize öyle insanlar sunmuşlardır ki onların benzerlerini hiçbir ekol, düşünce, akım ve devrimde göremiyoruz. Büyük devrimler ve büyük kahramanlar yaratmışlardır; fakat onların insanî şahsiyetlerini, bizim irfanî şahsiyetlerimizle karşılaştırmamız bile mümkün değildir. O egoistlikleri,

zaafları ve her varlıkta var olan şahsî arzu, istek ve hevesleri reddetmek, esasında tabiatımızı meydana getiren bütün güçlerle savaşmak, nihayet o aşk ve irfanın kökü, insanın bedenî, ruhî, varlıksal ve zatî ateşi, bütün bunlar, küçük şeyler değildir. Bununla birlikte görüyoruz ki menfî ve boş bir insan meydana getirilmesi cellâtlar ile zulüm, gericilik, sömürü ve benzerleri için arzulanan bir şeydir. Tarihin isyancıları her zaman bu büyüklere borçlu olmuşlardır. Çünkü kap kaçak, çanak ve çömlekle hiç kimsenin işi olmamıştır.

Sosyalizmin de böyle bir durumu vardır: Sosyalizmin, bir gencin gerek maddî gerek gayri maddî -ki genellikle maddîdir-yönden bütün varlığını sardığını görüyoruz. Bu gencin, "İşçinin alacağı otuz tümenden beş tümenini patron yemesin; eğer yerse, kendimi, bütün yaşamımı, canımı, varlığımı ve aşkımı bir mazlumun, bir işçi ve bir köylünün hakkını elde etmek için vermeye hazırım." şeklinde sonsuz kuruntuları vardır. Fakat bu genci bir insan olarak incelediğimiz zaman, şunu görüyoruz: Sadece sosyalist sorunlara ve iki sınıf arasındaki ekonomik ilişkilere göre düşünen bu gencin, bir yöne meyletmesi ve kendisini toplumun içerisindeki bu sınıfsal bağla sınırlaması neticesinde, özel bir konuya hasrolmuş, insanlığının ve varlığının bütün değerlerini, boyutlarını ve ihtiyaçlarını tamamıyla işlevsiz bırakmıştır. Acaba bu doğru mudur? Ben, sınıfsal sömürü sorunu için endişesi, ıstırabı ve huzursuzluğu olan, bütün dünya problemlerini yalnızca bu ilişki açısından değerlendiren, gece gündüz bu sorundan başka bir şey düşünmeyen tanıdığım bir kişi veya falan öğrenci ya da dostumu gördüğüm zaman, onlar için üzülüyorum. O, istidat, fedakârlık ve maneviyata meylin bu safhasında[21] olduğu halde, bir mana, fikir ve ülkü için bu kadar canı yandığı halde, diğer insanî boyutların gelişimi için kültürde, tarihte, dinde ve her durumda insan yaşamında var olan onca deneyimlerden niçin mahrumdur? Niçin bu sorundan başka bir şeyi düşünmü-

[21] Çünkü bu mesele, o işçi için maddî bir iştir. Fakat canını ve hayatını yani manayı veren için manevî bir iştir.

yor? Bütün sorunlara niçin bu açıdan bakıyor? Sonra da öyle bir hale geliyor ki falan politikacının falanca yerde söylediği ve bir gazetenin de yazdığı sözü nakletmek, onda, bütün Mesnevi'den daha çok ateş ve doyum meydana getiriyor. Beşer tarihindeki o sözlerin tamamı, bütün manevî değerler, onun için boş, saçma ve anlamsızdır. İnsan bireylerindeki bu ahlâkî gelişimlerin tamamı, onun için meçhuldür. Ona göre, sosyalist olmadığı halde fedakâr, kahraman ve sömürü karşıtı olan, manevî açıdan korkusuzluğun zirvesinde yer alan ve bütün maddî hayatını inancı uğruna feda eden bir insanın bir kuruşluk değeri yoktur. Aslında onun değerini hiçbir zaman anlayamaz. Görüyoruz ki sosyalizm de insanı, bütün varlığının farklı bölümlerinden uzaklaştırıyor; tamamını buduyor; sadece bir dalı bırakıyor ve onu o kadar büyütüp geliştiriyor ki kök ve bedenden daha çok gelişme gösteriyor. Dolayısıyla, insanı tek boyutlu yapıyor. Hatta tıpkı irfan gibi çok yüce ve üstün bir boyutta ilerliyor. Neticede gerek sosyal hassasiyet yönünde, gerekse varlıksal ve evrensel hassasiyet yönünde, her durumda, dışarıya bir pencere açılmaktadır. Şimdi göğe ve gayba tapmada, sosyalizm ekolünde ve diktatörlükte kendisine yabancı olan ve asla iradesi olmayan insan, ekonomik sistemde, kendisine yabancılaşmış ve paraya çarpılmıştır, yani kendisini para çarpmıştır. Adeta para onu yemiştir. Lezzetler ve tüketim çılgınlığı onu o kadar yabancılaştırmıştır ki artık varlığı yoktur. Ondan bu lezzetleri ve tüketimleri aldığımız zaman, artık kendisi bir hiçtir ve geriye sıfır kalmıştır. Bugün makinenin, kapitalizmin, diktatörlüğün, idarî sistemlerin, maddî ve tüketimci yaşamın kendisine yabancılaştırdığı bu insanı, varlık asaleti kendisine döndürmektedir. Bu, varlığın asaletinin insan hakkında yaptığı en büyük övgüdür.

Varlığın asaleti, yine insanın özgürlüğünü, fıtratın gelişimini ve o yüce insanî "ben"i ikinci defa gündeme getiriyor; ona dayanıyor, onu tanıyor. Bu, zaman ve asırlar boyunca ortadan kalkmış olan insanî bilince bir tür geri dönüştür. Bundan dolayı bir tür kurtuluştur: Bu düzenlerden, fikrî ve maddî bağlardan, kayıt-

lardan insanı kurtuluşa ve özgürleşmeye çağırmaktır. Fakat onun diğer manevî yönü şudur: Şimdi özgürüm, ama ben ne yapmalıyım? Egzistansiyalizmin artık bu soru için bir cevabı yoktur. Burada iki aşama vardır: Benim elimden tutmak ve zindandan kaçış faktörlerimi hazırlamak isteyen kişinin, benim özgür oluşumdan sonrası için bir programı, hedefi ve yönü olmalıdır. Bunun dışındaki bir özgürleştirmenin bana hizmeti olmayacaktır. Dışarıda benim için bir iş olmadığı zaman, belki özgürlük başıboşluğa dönüşebilir. Artık orada, özgürlüğün bana hizmet olup olmayacağı belli değildir. Eğer özgürlük, temel ölçü ve yönü olmaksızın ortaya çıkarsa başıboşluk demektir. Böylesi bir özgürlük daha sonraları saçmalığa ve anlamsızlığa dönüşür. Ondan sonra da ideali, Nepal'de ve Hayber boğazında haşhaş peşinde koşmak olan Batı egzistansiyalizmi haline gelir.

Her halükârda insan özelliğinin derinliğinde bulunan ve insan varlığının temel ihtiyacı olan bu üç ana ve gerçek akım, kendisini üç tecelli şeklinde göstermektedir: Bir taraftan aşk ve irfan, diğer taraftan 19. ve 20. yüzyıl hareketleri şeklinde ortaya çıkan adaletçilik[22], son olarak da şimdi insanı inkâr eden bu düzenlerden kaçış ve insana dönüş için Avrupalı aydınların peşinde oldukları "varlığın asaleti"dir.

Dolayısıyla insanı kurtuluşa götürmek isteyen en mükemmel insan veya ekol, bu temel boyutları kendisinde taşıyan insan ve ekoldür. Eğer bir ekolde bu üç boyut varsa, onda, ekollerin hiçbirisinin menfî boyutları olmayacaktır. Çünkü bir boyut diğer boyutun olumsuz yönünü telafi etmektedir. Fakat bu üç boyut birbirinden ayrılarak bir ekol ve düşünce şeklinde ortaya çıktığı zaman, onun menfî yönü olacaktır. Eğer üç boyut birlikte bulunursa, olumsuz yönleri artık var olamayacaktır. Eğer bir akım, bir ekol, beni bir sosyalistten daha çok sosyal sorumluluğa yöneltirse; artık irfan, beni sosyal sorumluluktan yana gafle-

[22] XIX. yüzyılda Avrupa düzeyinde, XX. yüzyılda ise insanların, kapitalistlerin zulüm ve sömürülerinin kurbanı oldukları Asya, bütün Afrika ve Latin Amerika'da yayılmıştır.

te düşürmeyecektir. Yani eğer irfan, beni sorumluluktan uzak kılar ve sadece varlıksal ve manevî gelişimle meşgul ederse; ekolümün diğer bir boyutu olan eşitliğe iman, beni, diğerleri karşısında sosyal sorumluluktan gafil bırakmayacaktır. Kısacası, bir taraftan Sartre, beni, kendi varlıksal özgürlüğüne çağırıyor; diğer taraftan sosyalizm diğerlerinin sosyal sorumluluğuna çağırıyor; öte yandan ise irfan ve aşk, beni varlık âlemi, yaşam, nihaî varlıksal ve türsel yazgı ile bağ kurmaya çağırıyor ve bu ateş bana, sosyal hayatımın, hatta ferdî, varlıksal benimin ötesini veriyor. Şimdi 20. yüzyılda yaşayan ben, eğer bugünkü hayatta her üç boyuta da sahip olursam, bu ekol, benim gelişimimi uyumlu, eşit ve birkaç boyutlu olarak sağlayacaktır. Eğer örnek istersek, bana göre İslam'ın değeri, her üç boyuta da uyumlu ve eşit bir şekilde birlikte dayanmasındadır. İslam'ın kökü, ruhu ve (Hıristiyanlık ve benzeri diğer bütün dinler gibi) özü irfandır. Fakat o, sosyal adalet meselesine, diğerlerinin yazgısına, hatta diğer ferdin yazgısına dayanıyor ve "Bir insanı yaşatmak, bütün insanları yaşatmak gibidir; bir insanı öldürmek de bütün insanları öldürmek gibidir." diyor.[23] Yani benimle başkaları arasındaki ilişki konusunda bu derece hassastır. Örneğin, sosyal ve sınıfsal bir iş olan faiz konusunda son derece hassastır. Öyle ki faiz yiyenden nefret ettiği kadar, müşrik ve münafıktan nefret etmez.[24] Burada dayanağı, sosyal meseleler ve içerisinde yaşadığım, oturduğum toplumla ilişkimdir. Bunda da son derece hassastır. Sartre'ın sözünü ettiği varlık sorunu hakkında İslam, insanı, Allah karşısında kendi varlığından gafil yapan, Allah'ın varlığı karşısında reddeden o resmî dinlerin ve irfanın tamamen aksinedir. Çünkü İslâmî tevhit, Allah karşısında insanın varlığını kabul eden tek tevhittir. İslam'ın Allah'ını -Şîa, Ehl-i Sünnet ve her yerdeki dinî duygu verasetinin meydana getirdiği şekilde değil de- bilinçli bir şekilde ve bizzat İslam'ın tanıttığı şekilde tanıdığı ve imanını İslam'dan aldığı halde, Allah karşısında-

[23] Bkz. 5/Maide Suresi 32. (Çev.)

[24] Bkz. 2/Bakara Suresi 278,279. (Çev.)

ki yüce varlığını ve Allah'la olan yakınlığını idrak etmeyen; kendi derecesinin kemal bulduğunu, hayvanların seviyesinden ilâhî derece seviyesine yükseldiğini hissetmeyen hiçbir insan olamaz. Bireye verilen bunca asalet ve ululuk, tevhidî, insânî bağdadır. İslam tevhidindeki Allah sayesinde insan, bunca azamet, olgunluk, gelişme ve mükemmelliğe ulaşıyor. Ona aşkın var olması durumunda huşu, yücelik, ululuk, asalet ve keramet veriyor; o derece veriyor ki bütün varlıkların son sınırından daha da öteye ve yükseğe gidiyor. Bu yalnızca kendini kabul eden güçlü tanrıdan farklıdır. Feurbach'ın deyimiyle, "Fakir insanların güçlü ilahları vardır; insanlar ne kadar fakir iseler, o ölçüde kendileri talihsiz, ilahları güçlüdür." Bu, irfanî dinlerin ve bütün mevcut resmî dinlerin, insan ve Allah ilişkisidir. Oysa bu durumun aksine, tevhidî insan, fakirliğini idrak ettiği ölçüde zenginliğe erişir. Alçakgönüllülüğe ulaştığı ölçüde, kendisinde gurur, iftihar ve ululuk hisseder. Allah'ın ubudiyetine teslim olduğu ölçüde, diğer her güç, düzen ve bağa karşı isyan eder. Dolayısıyla İslam'da, insanla Allah arasında birbirine zıt şöyle bir ilişki vardır: Bu, aynı zamanda yok olmak ve var olmak, hiç olmak ve her şey olmaktır. Aslında yok olmak ve ilâhî bir varlık olmak, maddî ve doğal hayattadır.

Özetle, grupsal ve mezhebî taassup hissi olmazsa[25] şöyle deriz: Bizim tanıdığımız Ali, bu üç boyutun tam bir örneği ve tezahürüdür. Hem de aşk olarak; yani insanı maddî yaşamda kaygı, endişe, ateş ve doyumsuzluğa götüren o metafizik enerji olarak. O, bu aşkın fışkırdığı kaynaktır. Başka hiçbir kimsede, o kadar alev ve ateş yoktur. Onun ateşi o kadar şiddetlidir ki bazen kendinden geçer ve çölde feryat eder. Tabiî biz bilinçsizler bunun, Medine'de ona verdikleri sıkıntılardan ve Fedek'ten olduğunu zannediyoruz. Halbuki o ızdıraplı biriydi ve bir yanardağ gibi feryat ediyordu. Olmak ve yaşamak, onun için tahammül edilmesi imkânsız bir şeydir. Aşk bu dereceye kadar onu mekân ve zaman düzeyin-

25 En azından zıddıyla itham olunduğumuzu düşünüyorum; fakat onunla itham edilmiyoruz.

den gayp tarafına atıyor. Sonra diğer boyut, onu bir dereceye kadar siyasî, hassas, güncel, gerçekçi ve nesnel yapıyor, aşağı çekiyor. Bir yetimin veya o mazlumun hükümetinde yaşayan bir kadının -Yahudi bir kadının- yazgısına karşı öyle bir duyarlılık gösteriyor ki hiçbir sosyalist, sorumlu hiçbir siyasetçi o derece gözle görülür ve gerçek bir duyarlılık gösteremez. Bu duyarlılığın ne denli büyük olduğunu onun şu sözlerinden anlıyoruz:

"Eğer bu dertten ölürsem, -ki benim hükümetimde mazlum bir kadın tecavüze uğramıştır- bana serzenişte bulunmayınız. Çünkü bu facianın derdi, bir insanı öldürecek kadar büyüktür." Bilahare varlıksal açıdan insan varlığının en iyi tecellisi, insanî varlık anlamında, bütün varlıklardan daha ileri ve üstündür. İnsanın nesnel, maddî ve fıtrî değerlerinin en son gelişimi olarak bu nesnel insan, semavî ve tanrısal bir insan değil, en olgun ve en kâmil insandır. Ekolünde ve hayatında, bu değer, üstünlük, fazilet ve yüceliklere yaslanışı, hepsinden daha açık ve belirgindir. Eğer gerçekten ekole bu üç boyuttan -yani varlık, adalet ve irfan asaleti- insanî özün içsel lambası olarak bakarsak, bana göre, en iyi yönüyle zamanımızın ihtiyacını gidermişiz demektir. Çocuğumuz sosyalist olduğunda, artık irfanî duygu ve manevî durumu yok oluyor. Tarikat arifi olduğunda, artık sosyal sorunlara karşı o kadar ilgisiz oluyor ki onun bu irfanı nefret vermekten başka bir işe yaramıyor. Her ikisinden de el çektiğinde, insanın o varlıksal benine ve egzistansiyalist özgürlüğe eriştiğinde hippi, Batılı egzistansiyalist, kahvede oturan, saçmalık ve anlamsızlığa meyleden birisine dönüşüyor.

Kısaca bu üç ihtiyaç, insanımızın ve zamanımızın özünde vardır. Ben inanıyorum ki onlardan hangisine düşersek bir çukura düşmüş ve diğer insanî iki boyuttan gafil kalmışız demektir. Bu ekole dengeli ve bilinçli dayanmak; sadece İslam'ı keşfetmek ve hakikatperestlik değil, aynı zamanda çağdaş insanın ihtiyacını gidermek için bu üç esası bu kaynaktan almamız ve İslam'a bu üç gözle bakmamız halinde sosyal sorumluluğu da yerine getirmek olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AŞK TEVHİT

Aşk Tevhit

Ben Allah'a taparım, muvahhidim; Allah'a tapmayı iki açıdan ele alıyorum:

Birincisi, felsefî açıdan: Evreni kör kanunlar, güçler ve elemanlar topluluğu olarak değil, canlı ve anlamlı bir varlık olarak görüyorum. Bilinçli bir muvahhit kendisini, anlayan, hisseden ve bilen bir iradenin egemen olduğu bir varlık karşısında bulur. Allah'ın yokluğu doğanın çehresini öyle aptal ve ahmak gösterir ki insan kendisini ona "yabancı" hisseder. Allah'ın yokluğu, varlığı öyle uçsuz bucaksız bir kabristan yapar ki insan kendisini orada "yalnız" hisseder, insanı her halükârda evrenden ayrı görmek mümkün değildir. Eğer evren "anlam"ını yitirmişse, "insanın anlamı"ndan bahsetmek kuruntu olur. Boş, anlamsız ve saçma varlık, yaşamı da boş, anlamsız ve saçma yapar. Dolayısıyla insan da anlamsızlığa sürüklenir. "Olmak" abes/saçma olduğu zaman, her şeyin "olmak"tan bir işaret taşıması sebebiyle her şey abes olacaktır. Bilinçsiz, iradesiz ve yönsüz bir evrende, insanın sorumluluğundan bahsedilemez. İnsanın sorumluluğu varlığın derinliğinde kök salmazsa, varlıksal temel ve üsten yoksun olursa, bu ancak zihinsel ve idealist bir kavramdır veya yapay bir değere, mantıksal tahlile ve aklî izaha tahammülü olmayan, tahakkümî bir şekilde davet edilmiş olan ve sadece ittifak konusu olması sebebiyle mukaddes olan bir mefhumdur. Bundan dolayı o, kabul gördüğü ve sosyal ruh ve ahlâkî vicdan onu övdüğü müddetçe var olacaktır. Bireylerin aklî gelişimi ve olgunluğu, ahlâkî duygulara, topluluk ruhuna ve miras olarak alınan geleneklere galebe çaldığı; sosyal mukaddesat, ahlâkî değerler ve duygusal güdüler aklî mantığın acımasız, sert ve kuru parmakları altında açıklandığı zaman; insanın sorumluluğu, öğüt vericiden doğan bir öğüt halini alıyor ki bu sorumluluk, bireyi başkalarına feda etmeye çağırıyor; kendi özgürlüğünü, refahını, zevkini, hatta hayatını beşeriyetin, mahkûm sınıfların ve genç neslin özgürlüğü, refahı, zevki ve yaşamı uğruna fedâ etmeyi "fazilet" olarak algılıyor. Öyle gevşek ve sallantıda ki bir "niçin?" sorusunun zayıf ve

basit hamlesi karşısında kendisini kaybediyor, yeniliyor ve mat oluyor. Maddî bir dünyada ve mekanik bir doğada sorumluluk, sosyal ruhtan kaynaklanır ve sosyal menfaat onu, insan bireylerine yükler. Halbuki muvahhit için sorumluluk, evrenin derinliğinden doğuyor ve bireyin zihninin ve topluluk geleneğinin dışındaki gerçeklikte kökleşiyor. Bu sorumluluk, kendini bilen bir insanın doğal, makul ve zorunlu halidir. Bu bilinçli insan, zinde ve bilinçli bir doğada -ki bu doğanın hedefi, hesabı vardır; gönül ehli, arif ve furkandır; hayır ve şerri birbirinden ayırandır; anlar, hisseder, her hareketin onun için bir anlamı vardır; her seçim ve iş karşısında bir tepki gösterir- kendisini bir bakış altında her zaman açıkgöz ve uyanık bulur. Her zaman onu merak etmektedir. Tabiîdir ve mantıklıdır. Bu tabiîlik ve mantıklılık gereği, sadece her işin karşısında değil, gizlediği her düşünce, duygu ve ilgi karşısında da kendisini sorumlu, kayıtlı ve yükümlü hisseder. Bu şekilde sorumluluk, ne toplumsal çıkarın eseridir ne varlık evreninin özünden kabarıp gelen bir toplumun fertleri arasındaki ilişkidedir ne de insanın bilinçli iradesi ile evrenin bilinçli iradesi arasındaki ilişkide anlam bulur.

Doğayı, ruh, bilinç, irade ve hedef sahibi olarak tanıtan Allah inancı -materyalistlerin iddiasının ve hurafeci dincilerin ruh ve görüşlerinin tersine- bilinçli muvahhide, evrenin ilmî olmasına inanmaya daha uygun olan bir dünya görüşü sunuyor. Çünkü evrenin yapısı ve doğanın kanunları tam olarak onun üzerine dayandığı ve mantığın cehalete, donmuşluğa ve katılığa bağlanması, makul ve muteber olmayan bir durumdur. Halbuki evrende mutlak aklın varlığına iman, evrenin mutlaka ilim üzerine bina edildiği ilkesine imanı izah ediyor ve gerektiriyor. Bu anlamda Maks Plank şöyle diyor: "...[26] gibi dahi bir bilgin, maddî evrene hâkim bir gerçeğin varlığına imanı olmaması yüzünden, fizik ilminde birkaç cüzî kanun keşfetmekten başka bir iş yapmadı. Fakat Kepler, onun sahip olduğu parlak zekâ ve dehaya sa-

[26] Orijinal metinde bu kısım boştur. (Derleyen)

hip olmadığı halde, bu ilkeye inandığı için, yeni fiziğin mucidi oldu. Bu yüzdendir ki ilim mabedinin kapısının üzerine 'İçeri giren herkesin iman sahibi olması gerekir' diye yazmışlardır."

İkincisi, insanî açıdan: Allah, mutlak yüce değerlerin toplamıdır. Değerden ve onun fayda ile olan farklılığından derslerimde etraflıca bahsetmiştim. Değerler, insanın -kâr ve zarar düşüncesinden uzak olarak- karşısında saygı ve takdisle başını eğdiği, hürmet ve takdis etmesi gerektiğine inandığı insanî mukaddesler ve ahlâkî faziletlerdir. İnsan, karşılaştığı her şeyi kendisinin hayatı için var olan fayda ve menfaat ölçüsüyle değerlendiriyor ve buna göre o şeye kıymet biçiyor. Fakat istisnaî birtakım işaret ve olaylar da vardır. Kişi bunları kendi hayatından ve kendi şahsî menfaatlerinden daha üstün ve daha kıymetli görüyor ve kendisini öyle bir makamda hissediyor ki menfaatlerini ve bazen de yaşamını onların hizmetine vermesi, hatta onlara adaması gerektiğini anlıyor. Bu durumda insan, "değer"le karşı karşıya gelmiştir. Allah'ı meydana getiren bu değerler toplamıdır. Tabiî burada söz, ebedî ve mutlak değerler hakkındadır. Bu değerler, sınıfsal, ulusal, tarihsel ve sosyal sınırlamalardan daha öte/üstün değerlerdir. Ahlâkın göreceliği ismiyle söz konusu edilen şey; yer, zaman ve topluma göre değişim ve dönüşüm arz etmektedir. Çünkü bu, sosyal sistemden doğmuş ve tarihî dönüşümün eseridir; sınıf, üretim şekli, toplumsal ilişkiler ve sosyal şekiller açısından farklılık arz eder. Fakat insanî ahlâk, insanın kendine has fıtratından kaynaklanan değerlerdir. İnsanın özel tekâmül derecesi, bu yüce değerlerin gelişim derecesine göre ölçülür ve kıymetlendirilir. İnsan türünün varlıksal tekâmülü, tarih boyunca bu değerleri güçlendirme yönünde hareket etmiştir. Aslında, insan türü, bu değerlere sahip olmakla başlamıştır. Evet, değerin yaratıcısı sadece insandır. Bu değerlerden bir kısmı bazı hayvanlarda da görülebilir. Ama hayvanlar onlarla yaratılmıştır. Bu yüzden onların içgüdü yönleri ve tabiî özellikleri vardır. Bu durum onlarda bilinçsizce ve belirlenmiş olarak vardır, yani "değer" değildir. Bu, insan ve köpekte bulunan vefa duygusuna veya bal arılarının kendilerini korumak için sa-

basit hamlesi karşısında kendisini kaybediyor, yeniliyor ve mat oluyor. Maddî bir dünyada ve mekanik bir doğada sorumluluk, sosyal ruhtan kaynaklanır ve sosyal menfaat onu, insan bireylerine yükler. Halbuki muvahhit için sorumluluk, evrenin derinliğinden doğuyor ve bireyin zihninin ve topluluk geleneğinin dışındaki gerçeklikte kökleşiyor. Bu sorumluluk, kendini bilen bir insanın doğal, makul ve zorunlu halidir. Bu bilinçli insan, zinde ve bilinçli bir doğada -ki bu doğanın hedefi, hesabı vardır; gönül ehli, arif ve furkandır; hayır ve şerri birbirinden ayırandır; anlar, hisseder, her hareketin onun için bir anlamı vardır; her seçim ve iş karşısında bir tepki gösterir- kendisini bir bakış altında her zaman açıkgöz ve uyanık bulur. Her zaman onu merak etmektedir. Tabiîdir ve mantıklıdır. Bu tabiîlik ve mantıklılık gereği, sadece her işin karşısında değil, gizlediği her düşünce, duygu ve ilgi karşısında da kendisini sorumlu, kayıtlı ve yükümlü hisseder. Bu şekilde sorumluluk, ne toplumsal çıkarın eseridir ne varlık evreninin özünden kabarıp gelen bir toplumun fertleri arasındaki ilişkidedir ne de insanın bilinçli iradesi ile evrenin bilinçli iradesi arasındaki ilişkide anlam bulur.

Doğayı, ruh, bilinç, irade ve hedef sahibi olarak tanıtan Allah inancı -materyalistlerin iddiasının ve hurafeci dincilerin ruh ve görüşlerinin tersine- bilinçli muvahhide, evrenin ilmî olmasına inanmaya daha uygun olan bir dünya görüşü sunuyor. Çünkü evrenin yapısı ve doğanın kanunları tam olarak onun üzerine dayandığı ve mantığın cehalete, donmuşluğa ve katılığa bağlanması, makul ve muteber olmayan bir durumdur. Halbuki evrende mutlak aklın varlığına iman, evrenin mutlaka ilim üzerine bina edildiği ilkesine imanı izah ediyor ve gerektiriyor. Bu anlamda Maks Plank şöyle diyor: "...[26] gibi dahi bir bilgin, maddî evrene hâkim bir gerçeğin varlığına imanı olmaması yüzünden, fizik ilminde birkaç cüzî kanun keşfetmekten başka bir iş yapmadı. Fakat Kepler, onun sahip olduğu parlak zekâ ve dehaya sa-

[26] Orijinal metinde bu kısım boştur. (Derleyen)

hip olmadığı halde, bu ilkeye inandığı için, yeni fiziğin mucidi oldu. Bu yüzdendir ki ilim mabedinin kapısının üzerine 'İçeri giren herkesin iman sahibi olması gerekir' diye yazmışlardır."

İkincisi, insanî açıdan: Allah, mutlak yüce değerlerin toplamıdır. Değerden ve onun fayda ile olan farklılığından derslerimde etraflıca bahsetmiştim. Değerler, insanın -kâr ve zarar düşüncesinden uzak olarak- karşısında saygı ve takdisle başını eğdiği, hürmet ve takdis etmesi gerektiğine inandığı insanî mukaddesler ve ahlâkî faziletlerdir. İnsan, karşılaştığı her şeyi kendisinin hayatı için var olan fayda ve menfaat ölçüsüyle değerlendiriyor ve buna göre o şeye kıymet biçiyor. Fakat istisnaî birtakım işaret ve olaylar da vardır. Kişi bunları kendi hayatından ve kendi şahsî menfaatlerinden daha üstün ve daha kıymetli görüyor ve kendisini öyle bir makamda hissediyor ki menfaatlerini ve bazen de yaşamını onların hizmetine vermesi, hatta onlara adaması gerektiğini anlıyor. Bu durumda insan, "değer"le karşı karşıya gelmiştir. Allah'ı meydana getiren bu değerler toplamıdır. Tabiî burada söz, ebedî ve mutlak değerler hakkındadır. Bu değerler, sınıfsal, ulusal, tarihsel ve sosyal sınırlamalardan daha öte/üstün değerlerdir. Ahlâkın göreceliği ismiyle söz konusu edilen şey; yer, zaman ve topluma göre değişim ve dönüşüm arz etmektedir. Çünkü bu, sosyal sistemden doğmuş ve tarihî dönüşümün eseridir; sınıf, üretim şekli, toplumsal ilişkiler ve sosyal şekiller açısından farklılık arz eder. Fakat insanî ahlâk, insanın kendine has fıtratından kaynaklanan değerlerdir. İnsanın özel tekâmül derecesi, bu yüce değerlerin gelişim derecesine göre ölçülür ve kıymetlendirilir. İnsan türünün varlıksal tekâmülü, tarih boyunca bu değerleri güçlendirme yönünde hareket etmiştir. Aslında, insan türü, bu değerlere sahip olmakla başlamıştır. Evet, değerin yaratıcısı sadece insandır. Bu değerlerden bir kısmı bazı hayvanlarda da görülebilir. Ama hayvanlar onlarla yaratılmıştır. Bu yüzden onların içgüdü yönleri ve tabiî özellikleri vardır. Bu durum onlarda bilinçsizce ve belirlenmiş olarak vardır, yani "değer" değildir. Bu, insan ve köpekte bulunan vefa duygusuna veya bal arılarının kendilerini korumak için sa-

hip oldukları fedakârlığa benzer. Aynı şekilde, insanların vatanlarını korumak için emperyalizm karşısında kendilerini feda etmeleri de buna benzer.

Bundan ötürü değerler, insanın varlıksal anlamı ve gelişim ölçütleri olan yetkinlikler demektir.

Allah, işte bu değerlerin toplamıdır. İnsanla Allah arasında ortak değerler vardır. Yalnız şu farkla ki bu değerler, insanda nisbî ve gelişim halindedir; Allah'ta ise mutlak ve soyuttur. Allah, bilinçlilik, uyanıklılık, bilgi, haberdar olma, irade, yaratıcılık, icat etme, ilim, kılavuzluk, eğitim-öğretim, terbiye, yetiştirme, hakkı övme, bâtıldan ve yalandan nefret etme, öze sadakat, cömertlik, eşsiz bağışlama, beklentisiz affetme, merhamet, şefkat, güzellik, kudret, gönül yüceliği, hidâyet, izzet, haya, sevgi, intikam, kısas, özgürlük, özgürleştirme, kendisine karşı olan inanca, hatta kendisi aleyhine isyana tahammül, yaratıkları hayır ve şerden haberdar etmek, doğru yolu ve sapıklık yolunu göstermek, diğerlerine seçme özgürlüğü verme ve olgunluk ve kurtuluşa çağrı semboldür.

Görüyoruz ki muvahhit olmak, materyalistlerin eleştirisinin ve hurafecilerin yaptıklarının tersine, egemen bir gücün hoşnutluğunu kazanmak ve şerrini defetmek veya bir menfaat temin etmek için kralı yücelten bir dalkavukluk değildir. Aksine, bu yüce değerlere bilgili ve bilinçli bir şekilde inanmaktır. Onların sürekli ortaya konması, onlara devamlı inanmak, onları düşünmek, onlar hakkında aralıksız teemmül etmektir. Hakikatte Allah'a tapma, Allah'ın birliğine inanma, bir nevi insanın bu ilâhî değerlerle eğitimidir; insanın tekâmülü bu ilâhî değerlere yakınlaşmasına bağlıdır.

Bu türden Allah'a tapma anlayışı sayesinde, -ne yazık ki bayağılaştırılmış olan- yaygın terimlerin anlamındaki derinlik ve genişlik ortaya çıkmaktadır.

İbadet, kendini yetiştirmede öyle bir egzersizdir ki insanın gevşek, tembel, eğri, tereddütlü ve çelişkili varlığı bu egzersizle

sağlam ve düzgün bir gidişe yönelir.[27] Çukurlar, kesintiler, kuyular, kayalar, bozukluklar, alçaklık ve yükseklikler, engeller, hırsız ve yankesiciler olmaksızın Allah'a doğru yumuşak, düzgün, sağlam ve hafif bir şekilde yol alır.

Allah'a tevessül: Her zaman olaylar, yanlış bilgilendirme ve âfetler tufanında boğulmakta olan insanın, insanlığını başkalaştıran, zillet ve aşağılıkla tehdit eden ve maddî yaşam bataklığındaki cehennemî uçurumlardan geçmekte olan insanın bir gayret ve telaşıdır. Tevessül, tehlikedeki insanın çare aramasıdır; boğulmakta olan insanın, yücelik arayan ve ilâhî tabiatlı insanı alçaklığa çağıran bu dünyada urvetu'l-vuskâya/en sağlam ipe uzanıp yapışmasıdır. Tevessül, bütün yüce ve mukaddes değerlerin sembolü olan Allah'ı vesile edinmektir.

Yaklaşma: Bir insanın, kendisini uzaklara sürükleyen İblis güçlerinin büyük ordusuna rağmen, daha üstün değere ve kutsal kemallere daha çok yaklaşmak için gösterdiği çabadır.

Allah'a tapma: Allah'a tapma, evrenin zorba tanrısının celâli ve zorlayıcı ceberutu karşısında alçaklığa, düşkünlüğe, zillete düşmek ve insanın asaletini inkâr etmek değildir. Allah'a tapma, insanî değerlere iman ve neticede insanın ilâhî olması ve Allah'a daha yakın olmasıdır.

Feuerbach'ın -özellikle Hıristiyanlığın özünde- "insanın Allah karşısında kendisine yabancılaşması" şeklinde isimlendirdiği şeyi, ben kabul etmiyor, reddediyorum, İslam'da böyle bir şey yoktur; fakat iş, benim bunu reddetmemle kalmıyor. Çünkü bizim mümin ve mukaddes kişilerimizin kendilerini kaybetmiş simaları, bu teoriyi ispat eden bariz delillerdir. Bunlar -Marks'ın deyimiyle- din adında öyle bir afyonla uyuşmuşlardır ki evrenin akıl dışı olması, doğanın bilimsel olmayışı, yaşamın hesapsız ve kitapsız olması pahasına Tanrı'nın varlığına inanmaktadırlar. Onların Tanrı'sı, gerçekten de kendisine yabancılaşmış, kendi-

[27] İbadetin manevî kökü bu anlamı doğrular. "Ubide et-tarîku" demek, yol dövülüp ezildi ve düzlendi demektir.

sine imanı kaybetmenin karşılığında ona imanı ortaya çıkarmış, kendisinin insanî özünde bulunan ve kendisine yabancılaşan değerlerin ve güçlerin tamamını ortaya sermiş bir insanın karışık ve perişan zihninin ürünüdür. Neticede, bütün bunlardan habersiz olarak onları kendi içinin dışına yansıyan kuruntuya dayalı bir varlıkta takdis edip tapınmaktadır. Reddettiği bütün insanî değerleri tanrısı için kabul ediyor. İşte bundan dolayı gözlerimizle görüyoruz ki "fakir insanların zengin ilahları vardır." Bu insan ne kadar fakirse, tanrısı o kadar zengin, ne kadar zayıf ise tanrısı da o kadar güçlüdür... Görüyoruz ki insan ve Allah'ın varlıksal iki eğrisi, -bu tür dinlerde- birbirlerinin tersi yönde hareket ediyor. Halbuki henüz tarihe egemen insanlık dışı düzenlerde başkalaşıma uğramamış ilk dinî düşünce ve görüşte, bu iki doğru çizgi birbiriyle uyumludur ve aynı yöndedir.

Feuerbach'ın, insanı başkalaştıran ve onun asaletini inkâr eden bir din saydığı Hıristiyanlık'ta, Yunanistan'ın, Roma'nın, Hindistan'ın ve cahiliye çağı İran'ının şirke bulaşmış teslisine düşmeden önce Mesih, basit ve normal bir insan, Filistinli bir kadının ve fakir bir balıkçının oğlu iken, sonra Allah'ın tecelligâhı ve "Allah'ın ruhu" oluyor. İnsanın bu varlıksal yükselişi, Allah vasıtasıyla değil midir?

Açık olarak Allah karşısında insanî iradenin mahkûm edilmesi ve insanın asaletinin reddi noktasında en çok itham edilen dinî ilke olan "itaat", İslam'da, topraktan olma insanın mutlak güce, bilgiye, bilince, yaratıcılığa, tabiata ve kendi yazgısına hakimiyete, yani tanrı benzeri olmaya doğru zatî evrimi yolunda varlık olarak gelişiminin en büyük faktörüdür:

"Ey kulum! Bana itaat et ki seni benim gibi kılayım." Hangi itaat insanı güce doğru götürür? İlim bu sorunun cevabını açık ve net bir şekilde vermiştir. Yoksa bugünün insanı tabiat üzerindeki güç ve hâkimiyetini bilimsel yasalara itaatine mi borçludur? Maddî etkenler ve fiziğin, hayatın ve toplumun belirlenmiş kanunları üzerinde hangi irade hâkimiyet verebilir; canının istediğini çevreye musallat edebilir ve maddî cebrin zindanından

kurtarabilir? Hangi irade bunları yapabilir? Doğaya ve tarihe karşı daha bilgili ve bilinçli, belirlenmiş kanunlar karşısında daha itaatkâr olan iradeden başka ne yapabilir bunları? Ancak bilinçli itaat bu işi yapabilir. Bu bilinçli itaat, günümüz insanını çevrenin eseri olma halinden, çevrenin yaratıcısı durumuna dönüştürür. Bu ise insanın en yüce tekâmül yönüdür. Dinin karşısında olan aydın ve bilginlerin dinî ruha ve tevhidî.inanca yönelttikleri bütün suçlamalar, birbirleriyle olan bütün ihtilaf ve çelişkilere rağmen doğrudur! Fakat bunların hepsi, realiteyi kendi yargıları için delil ve ölçü almışlardır. Hakikati elde etmek ve yakalamak için uğraşmamış ve araştırma yoluna gitmemişlerdir. Realiteye bakarak dinin hakikatini de terk etmişlerdir. Halbuki dinî görüş; değişimin, dönüşümün, bazen başkalaşmanın sebebi, hatta bir işin mahiyetinin kalbi olan tarihî ve sosyal faktörleri göz önünde bulundurmamızı, bir işin mevcut realitedeki şeklini o iş hakkında genel ve mutlak bir hüküm için delil almamızı gerektirir. Bu, diyalektik düşüncenin, soyut, mutlak ve değişmez tümellere bağlı olan mantıksal düşünceden daha çok bağlanması gereken bir ilkedir.

Eğer dinin tarihsel rolünden (realiteden), onun hakikati hakkında bir hüküm çıkarmak istersek, o zaman, Roma emperyalizminin varisi olan papanın kilisesini, Sasani kisralığının ve Bizans kayserliğinin varisi olan Arap hilâfetini, Mesih'in kıyamının ve Muhammed'in devriminin doğal ve gerçek devamı saymış; sezarın kendisi olan papayı ve sultanın kendisi olan halifeyi, Muhammed ve İsa ile aynı görmüş; şehvet hakikatine giden bu devrimin en sâdık çocuklarının çehresini ve bu zorbaların zulmünün kurbanı olan en asil kıyamların misyonunu tanımamış oluruz. Bu durumda ilerici aydın ve bilimsel diyalektik görüşe sahip tarih filozofu; halifenin temsilcileri tarafından yapılan propagandaların efsunuyla sersemlediği için, Ali'leri, Ebuzer'leri ve Hüseyin'leri "haricî"; Osman'ları, Abdurrahman'ları, Muâviye'leri ve Yezid'leri de tevhit devriminin gerçek vârisleri sayan en saf, en kolay inanan safdilli dindar avamın seviyesinde yer alıyor demektir.

Evet, din halk kitlelerini uyuşturdu; fakat ondan önce, Ali, Ebuzer, Hüseyin, Hucr ve Muhammed hanedanının bütün gerçek devrimcilerini öldürdü. Peki, ne zamanki ve hangi tarihî merhaledeki dinden, evet, hangi dinden söz ediyoruz? Katilden maktule, zalimden mazluma kadar farklılık arz eden böyle bir çelişkiyi görmezlikten gelmek, hissetmemek, ilmî görüş ve düşünüşten çok çok uzaktır.

Soyut düşünen bir filozofun böyle yapması normaldir. Fakat diyalektik görüşe sahip, tarihin ruhunu, ekonomik hâkimiyeti, bireysel mülkiyeti ve sınıfsal çelişki ve çatışmanın her yeri kaplayan tesirlerini anlayan aydın bir sosyologun, tarih faciasını ve sınıfsal sistemin yıkıcılığını ve harap ediciliğini eksik bir şekilde ele alıp değerlendirmeye hakkı yoktur.

Acaba sadece din mi, zorba güçlerin ve egemen sınıfların hizmetinde olmuştur? Peki şiir? Sanat? Edebiyat? Felsefe? Ahlâk? Hatta bilim ve teknik? Evet, bütün bunlar acaba hangi kutupların tekelinde olmuş ve hangi efendilere hizmet etmişlerdir?

Bir olayın sosyal rolü ve tarihsel tutumu başka bir sorun, o olayın hareket noktası, yükselişi ve öz hakikati başka bir sorundur. Eğer bir kimse adalet, eşitlik, özgürlük ve hakperestlik yolunun şehadet ve devrimlerinin meyvesinin dahi pahalı sermayeler tarihinde zulüm, istibdat ve yalan için olduğunu bilmiyorsa, o kişi, tarih hakkında hiçbir şey bilmiyor demektir.

Aynı zamanda, ilâhî olan insandan paraya tapan fareler ve sürekli biriktirip istif eden karıncalar yaratan; insanî birliği bozarak vahşî kurt, tilki, fare ve koyun kutuplarına ayıran sınıfsal çelişkinin muhteviyat ve sınırlarını daha da genişleten; bu sınıfsal çelişki neticesinde sosyal ilişkilerde ve insanî ahlâkta kardeşliğin, hak arayışının, sadakat, sevgi ve şefkatin yerine hile, düşmanlık, kin, hırsızlık, hak yeme, kölelik, güç peşinden koşma, savaş ve nefreti getiren; halk kitlelerini bütün insanî değerlerden uzaklaştıran, kölelik, uşaklık, korku, dalkavukluk, nifak, zillet, alçaklık, sürü olma ve köle ruhluluğu; asaleti, iradeyi, hatta inanç ve tabiî isteği mutlak inkâr etme ruhunu insanlara

egemen kılan istibdat hükümetlerinin kara büyülü uğursuzluğunu koruyan ve sürdüren tekelci mülkiyet sisteminin pisliğinin ve pislik oluşturuculuğunun derinliğini idrâk eden herkes ister istemez, ister dinli ister dinsiz olsun, şunu itiraf edecektir: Eğer hâlâ insan varsa; insanlık, kendi anlamını henüz unutmamışsa; zorbalık, mülkiyet, sınıfsal çelişki, daimî hakimiyet, trajedi, yalan, işkence, korku, hevaîlik, adilik, alçaklık, süflîlik, kölelik ve zillet yaratma sistemi olan bu iğrenç sistemden binlerce yıl geçmesine rağmen, insan hâlâ kendi yüce değerlerinden bahsediyorsa; insan türünün yüce ilâhî fazîletleri ve zatî hasletlerinin kökü kazınmamış ve havaya uçmamışsa; bilim, özgürlük, irade, takva, fedakârlık, yücelik, asalet, ululuk gibi kavramlar ve güç, servet, tat, zevk ve hatta hayat üstü olan bütün değerler bugünkü insanın uyanık vicdanında yer ediyor ve övülüyorsa, bütün bunlar tapmanın eseridir. Bu değerler insanlık dışı güçlerin egemen olduğu tarih boyunca, her zaman sosyal hayatta reddedilmiş ve yoklukla karşı karşıya gelmişlerdir. Ama insanlar bu değerleri ilâhlarda, özel ve türsel rablerde ve nihayet celâlin, mutlak değerlerin sembolü olan büyük İlâh'ta her zaman tanımışlar, onlara inanmışlar, onları düşünmüşler ve onlara âşıkane bir şekilde varlıklarının derinliklerinden tapmışlardır.

Tanrı'da sınıf ve tarih ötesi insanlık, ahlâkî değerleri yok eden düzenlerin âfetinden korunup sağlam kalmış ve insanı öldürmek, yabancılaştırmak ve başkalaştırmakla meşgul olan tarihe rağmen canlı, sıcak, güzel ve temiz olarak korunmuş ve övülmüştür.

Bu yüzden dinin insan hayatında birbirine zıt iki rolü olmuştur: Bir taraftan, her şeye musallat olan insanlık dışı güçlerin elinde tekâmül karşıtı bir rol; diğer taraftan ise bu güçlerin hükümetlerinin ötesinde güzellik, yücelik temizlik, kutsallık, görme, irade, bilim, yaratıcılık, sonsuzluk, cömertlik, sevgi, merhamet, şefkat, güzellik, aşk, hak ve adalet sembolü adında bir mabuda tapmakla "ruh"u mutlak, kemal ve yücelik tarafına çeken tekâmül rolü.

İnsandaki dinî duygunun ilk kaynağına ulaşmak için gerekli olan araştırmanın doğru ve bilimsel yollarından biri, tarihteki çeşitli ulus ve kavimlerin efsanelerinde, dinlerinde ve kültürlerinde var olan ilimleri incelemektir.

Doğal olarak ilâhların isimleri her zaman sıfattır, türevdir. Deyim olarak irticalen söylenmiş ve özel isim değildirler ki anlamları olmasın. İnsan, ilâhlardan aldığı kavrama veya kendi mabudunda izlediği açık bir sıfata binaen, onu bu isimle çağırmıştır.

Eğer çeşitli dinler, kavimler ve kültürlerde tanrı veya tanrılar için var olan isimleri bir araya toplarsak; onların asıl köklerini araştırır ve her birinin ilk lügat anlamlarını incelersek; yeni kavranılan, lügat anlamında meydana gelmiş olan sonraki değişiklikleri ve her kelimeden türeyen ikincil, bölünmüş ve mecazî manaları kaldırdıktan sonra, bütün dinlerde, bedevî ve medenî, Doğulu ve Batılı kavimlerin tamamında, bütün ırklarda ve bütün tarihî aşamalarda ortak olan birkaç asıl manaya ulaşırız. Bu manalar şunlardan ibarettir: Babalık, büyüklük, celâl, azamet, kutsiyet, güzellik, yücelik, sevgi, şefkat, merhamet ve gayp.

Bu kavramlardan hiçbirinin, din karşıtı sosyolog veya bilginlerin, dinî duygunun ve insan hayatında mabuda tapmanın ortaya çıkışı hakkında yaptıkları açıklama ve yorumlarla bir uyumluluk arz etmediğini görüyoruz. Ne eşya ve olayların maddî sebepleri karşısında cehalet, ne korkunç doğa olaylarından korkma duygusu,[28] ne de toplumsal ruhun dışa yansıması[29] (Durkheim)... bunlardan hiçbirinin, insanın başlangıçtan itibaren mabuda karşı sahip olduğu telakki ve tasavvur türünü anlatan bu sıfatlardan bir yansımaları yoktur. Aynı zamanda bu faktörlerin tamamının, bütün devirlerde ve bütün topluluklar arasında dinî ruh ve görüşün şekillenmesinde derin ve açık etkisi olmuştur.

[28] Din karşıtı sosyolojiye göre bir işaret olan büyü sembollerinin dışında dinî semboller, ilkel devirlerde bile gücün ve vahşetin değil, güzelliğin, kıymetin ve lütfun sembolü olmuştur.

[29] Tamamı ırk, soy ve ulus ötesi ve üstü olan büyük dinler, Durkheim teorisini, vahşî kabilelerin bedevî dinleriyle sınırlamaktadır.

İnsanın Allah'ı nasıl anladığını ve Allah'a karşı nasıl bir duyguya sahip olduğunu gösteren bu ilk kavramlar, bizi insan türündeki irfanî duygunun ilk kaynağına yaklaştırıyor ve şu insanî gerçeği anlamayı kolaylaştırıyor: Bu ilk ortak anlamların tamamı, insan türünü meydana getiren ve bizim ifademizle, insanî fıtrattan kaynaklanan iki temel faktörden doğmuştur. Bu iki faktörden biri bilgi, diğeri ise yüceliğe, yüce Allah'a doğru seyirdir. Birincisi felsefe ve bilim olarak tecelli etti ve gelişti. İkincisi ise ahlâkı, yani aşkı, tapmayı, güzelliği, iyiliği, insanî değerler ve inanç yolunda fedakârlığı, yüksek idealleri, kahramanlığı, asalet ve şehadet yolunda kendini feda etmeyi açıklayan ve tahrik eden şey şeklinde tezahür etti.

İşte dinî duygu, bu ikisinin saf karışımıdır. Bilgi, onda, dünyanın anlaşılması ve açıklanması ihtiyacını doğurdu. Böyle bir güçlülüğün, onu, diğer hayvanlar gibi hayatî ihtiyaçları ve hissî işaretleri düzleminde durmaya bırakmayacağı doğaldı. Sebeplerin sebebini aramadaki düşünsel eğilimi, duyuların arkasında saklı olan hakikati idrak etme ve çoklukta birliği keşfetme anlayışı, onu, felsefî düşünceye sürüklemesi ve bilimsel kanunlar keşfetmeye itmesiyle birlikte, ilk sebebe, yüce hakikate ve varlık sırrına doğru yaklaştırıyordu. Allah kavramını onun düşüncesine yerleştiren, geliştiren ve derinleştiren, kültürel, bilimsel ve zihinsel gelişim yolunda onu, yavaş yavaş düzelten, tamamlayan ve ona daha yakın olmasını sağlayan, bu gelişim ve tekâmül hareketidir. Diğer taraftan, insanın bilgisi dış dünyaya göre insanı kendisine yöneltiyordu, insanın kendine has en belirgin özelliği olan kendini bilme/bilinç duygusu, hayret verici ve ilâhî bir duygudur. Kendini bilme, insanda, yabancılık duygusunu uyandırıyor. Bu, maddî doğaya ve bu büyük evrene yabancılığı içermektedir. Fakat insanı kuşatmış olan bilinç, insanın bizzat kendisinde bir zindan meydana getirmiştir. Yabancılık onu gurbet duygusuna sürüklüyor. Bu duygu, Strenberg'in deyişiyle, "Ben buraya mensup değilim" duygusudur!

Bunun karşıtı olan kavram, yani "vatan" kavramı, gurbetten dolayı zahmet ve eziyet çeken insanın idrakinde ortaya çıkmadı-

ğında, gurbet bir anlam taşımayacaktır. Bu duygu, onda, yalnızlığı ortaya çıkarıyor; kurtuluş, felah ve "tekrar dönüş"e âşık olma endişesini doğuruyor. Nereye dönüş? Ehli olmam gerektiğini düşündüğüm yere. O, burası değil, gayptır. Burası, irfanın, aşkın, güzelliğin, kutsallığın, gaybın, yüce değerlerin, şiir ve sanatın ve tarih boyunca insanın en yüce manevî tecellîlerinde dalgalanan o hareketli, sakin olmayan, inleyen, kaynayıp coşan, ayaklanan ve susuz ve susamış ruhun kalkış, harekete geçiş ve yükseliş yeridir. İnsan fıtratının ve varlıksal niteliğinin derinliğinde gizlenmiş olan yükseliş yeri, insan ruhunun üç benzer heyecanının doğduğu harekete geçme noktası şunlardır:

Bilgi, din ve sanat.

İnsanlığın bugünkü trajedisi, aynı anda doğmuş olan bu üç tecelliyi birbirinden ayırmaktır. Bu, öyle bir trajedidir ki bu üç yakın akrabadan her birinin diğerinden ayrılmasına, birbirine yabancılaşmasına ve birbirinden ayrı yol tutmasına ve bilginin; "Olaylar, işaretler ve bunlar arasındaki ilişkiyle ilgili haber" olduğuna dair Francis Bacon'a ait kuru ilim şeklinde sınırlanmasına; yeni Batı burjuvazisinin egemen ruhunun tesiri altında, hakikati aramayı terk etmesine ve sadece güç elde etmenin peşine düşmesine; neticede, hakikati keşfetme, insanı kurtarma ve imanla dost olma sorumluluğundan kendisini uzak tutmasına; dolayısıyla da maddeci burjuvazinin hizmeti altına girmesine; güç ve sermayenin kuklası, teknoloji'nin ve tüketimin saygısız uşağı olmasına sebep oldu. Yine bu facia, dinin, bilgi ve ilimden ayrılarak taşlaşmış kalıplar ve donuk, katı, köhne, saçma, anlamsız, kendini bilmez, bilinçsiz, felsefesiz, hikmetsiz, hedefsiz ve hareketsiz gelenekler içerisinde donup kalmasına neden oldu. Tarihin zaman ve hareketinden, beşerî toplumların ve insanî yaşamın dönüşüm, değişim ve gelişim mantığından yoksun olmasının nedeni yine bu faciadır. İnsanı geliştirip olgunlaştırma ve ona rehberlik etme sorumluluğundan uzaklaşmasına; mabetler zindanında tozlanıp hareketsizce köhneleşmesine ve avamın tekeline girmesine; bilgiden, hareketten ve ilerlemeden

korkmasına; çökmüş ve geri kalmış geleneksel kesimlerle ve toplumsal durağanlıkla yetinmesine; sadece eskimiş ve bunamış nesillerin vefakârlığı ve âdet ve töre gereği koruduğu alçakgönüllülüğüyle hoşnut olmasına ve bununla sevinmesine de neden olan bu facia, en derin beşerî hikmetlerin dili ve en kutsal irfanî duyguların tecelligâhı olan aşktan heyecan ve hareket; insanın bilinçliliğinden ise ışık alan sanatı, aynı anda doğduğu bu iki ebedî dostundan ayırdı. Böylelikle onun cinsiyet, ticaret ve eğlence alçaklığına kadar düşmesine veya kokuşmuş burjuvazinin hizmetine girmesine; refah toplumunun ve parazit sınıfının hedefsiz yaşamlarının, boş ve anlamsız ömürlerini doldurmak için yapay heyecanlar, hayalî meşguliyetler ve hastalıklı ruhî zevkler yaratmakla memur olmasına veya bu toplumun dertsiz aydınlarının hizmetinde bulunmasına ve bu sözde aydınların, sanatı, boş, anlamsız ve saçma yapmalarında insan için büyük bir keşif yaptıkları zannına kapılmalarına ve en küçük utanma duygusu taşımaksızın saçma (absürd) sanat, saçma tiyatro, saçma şiir, saçma heykeltıraşlık, saçma resim, saçma roman ve esasen saçma felsefeden söz etmelerine de sebep oldu.

İnsan ruhunun bu üç boyutunun parçalara ayrılması, insanın varlıksal birliğinin parçalanması demektir. Böyle dağılıp parçalanmış bir insan, her ne kadar o birbirinden ayrı üç dalda ilerlese de hastalıklı bir gelişime maruz kalır ki şimdi dahi insanın mahiyetini başkalaşıma uğramakla tehdit eden korkunç etkilerini gözlerimizle görüyoruz.

O derece ki bugünkü insan için hurafeye, donukluğa, hizipçiliğe, kör taassuba, gaybî güçler karşısında özgürlük, irade, insanî sorumluluk ve asaleti reddeden insan öldürücü zaaf ve alçaklığa, gizli etkenlerden korkmaya, şahın ve kralın gökteki gölgesi olan tanrı tasavvuruna -zillet, esaret, cehalet, kör itaat, bilinçsiz kulluk, korku ve tamahkârlıktan doğan dalkavukça tevessüller pahasına- yani cehalet, zulüm, saltanat, ruhaniyet ve mülkiyetin mahrum ve mazlum insan kitlelerine ortak hâkimiyetleri çağının yadigârı olan o dinî ruha, kültür ve görüşe tahammül

etmek artık imkânsızdır ve makul değildir. Şimdi hâlâ onun kurbanı olan kitleleri kurtarmak, bugünkü sorumlu aydınların görevidir. O, insanın içini aşkla eriten; bu ölü ve ruhsuz doğanın soğuk, boş ve duygusuz haremine bilinç aydınlığı, duygu, sevgi ve dostluk veren; insana, insan hayatına anlam, değer ve hedef bahşeden; insanî cevhere, insanın toprağın üzerinde ilâhî oluşunu, unsurların kör nedensellik zinciri içerisinde bilinçli oluşunu izah eden bir keramet, yücelik ve asalet bağışlayan ilâhî ateşi tekrar tutuşturup yakmak, peygamberlerin risaletinin sona ermesinden sonra risalet sahibi aydınların, bu asırda peygamberlerin varisleri olan bilgin insanların uhdesinde olan bir sorumluluktur.

Hayalci filozoflar, duygusal sufiler ve hurafeci din adamları, metafizik felsefenin madde ve mana âlemleri ile insanların başını döndürerek uçurmuşlardır. Söz konusu bu kişiler, bunu kullanarak akılları sersemletmiş, iradeleri felç etmiş, esasları reddetmiş ve gerçekleri mahvetmişlerdir; insanı kendisinden uzaklaştırıp Allah'ın hikmeti, bilgisi ve ilmiyle kurulmuş olan dünyadan, yer tanrılarının ve üfürükçü düşünürlerin cehalet, zulüm ve hileleriyle meydana getirilmiş olan acayip şeylerle dolu, büyülü, karışık ve perişan karanlıklara atmışlar ve sonsuz kuruntular deryasında boğmuşlardır.

Aynı zamanda ışığı az olan gözlerdeki materyalist fiziğin kısa, çarpıcı ve boğucu tavanını kırmak gerekmektedir. Bu materyalist fiziği, başlangıçta bilgin burjuvazi başımızın üzerine asıp bağladı; ondan sonra da âdil burjuvazi onu boyadı. Bu şekilde her ikisi de bir ruhla yaşayan ve bir gözle dünyayı gören o "ilim" ve bu "adalet" insanını, hiçbir anlamı olmayan bir zindanın sıkıntısına esir ettiler. Dolayısıyla böyle bir yerde insanın anlamından ve hayatın mesajından söz etmenin yersizliği ortadadır. Aynı şekilde sosyalizm ve kapitalizmin her ikisinin de yaşam, antropoloji ve ahlâk felsefesinden "ekonomizm" göletine düşmesi mantıkîdir. Fikrî materyalizm doğal olarak neticede, bilgin ve uyanık insanın fıtratındaki en kutsal gizli ateşin alevlendiği ve inanç, fedakârlık ve şehadet ülküsü içinde, idealistlik, yü-

kümlülük, sorumluluk ve fedakârlık gibi en yüce insanî faziletlerin tecelli ettiği ilk devrimci heyecanının yatışıp yok olmasından sonra ahlâkçı materyalizme sürükleniyor. Çünkü George Politser'in sözünün tersine "materyalist düşüncede ve idealist ahlâkta" olmak mümkün değildir.

Bazılarının, benim açıklamamda bir çelişki hissetmeleri ve neticede bana, "Hem dine çağırıyorsun hem de dini reddetmeye?!" diye itiraz etmeleri mümkündür... Evet, gerçekten durum böyledir.

Burada şu büyük, önemli ve tarihî ilkeyi hatırlatmam gerekir. Ben bu dersi hak peygamberlerin kitaplarından öğrendim. Peygamberlerin savaşı hep "dine karşı din"[30] savaşı olmuştur. İslam'ın hak ve doğru imamlarının savaşının "İslam'a karşı İslam" savaşı olması gibi!

Burada, "tevhit" meselesi ortaya çıkıyor.

Tarih, din ile dinsizliğin, Allah'a tapma ile Allahsızlığın savaş sahnesi değildir. Geçmişte egemen güçler ve sistemler, dinsiz veya dine karşı olan toplumlar olmamışlardır; insanların büyük ve hak peygamberleri, "müşrikler" ve "kâfirler"le savaşmışlardır. Şunu unutmayalım ki müşrikler ve kâfirler bütünüyle dinlidirler. Yani dinleri vardır onların. Müşriklerin bütün peygamberlerden daha çok ilâhları olmuştur!

İbrahim, devrimci topuzunu putların başına indirdiği zaman, asrının dinî tezahürlerini, kaynaklarını, yandaşlarını ve destekleyicilerini de birlikte kırıp parçalıyor. Musa, devrimci çoban, asasını Firavunun adamlarına atınca, aynı zamanda döneminin hâmî dinini de birlikte eziyor. Firavun, kendi toplumuna hâkim olan dinin bekçisidir. Musa, Firavun'a Allah'ı ispat etmeye gelmemiştir. Onu din sahibi yapmak için gelmemiştir. Onun dinini, düzenini, sistemini kendisiyle birlikte Nil'de boğmak için gelmiştir. Nitekim Firavun da bundan korkuyor ve halkın dinî duygularına hitaben feryat ediyor:

[30] Dr. Ali Şeriati külliyatının 22. kitabı bu ismi taşımaktadır. (Fecr)

"Şüphesiz ben, (Musa'nın) sizin dininizi değiştirmesinden korkuyorum." (40/Mü'min Suresi 26)

İsa, asi ve öfkeli bir şekilde mabede giriyor ve tezgâhları darmadağın ediyor. Onun kavga ettiği taraf ise Musa'nın dininin ruhanî sınıfı olan Ferisîlerdir.

Muhammed, bir Allah yerine, ilahlara tapan Kureyş müşrikleriyle savaşıyor. Müşrikler, "Bu adamın İbrahim'in Kabe'sine saygıyı ve kendileriyle Allah arasındaki şefaatçileri ortadan kaldırmasından" korkuyorlar.

Yine unutmayalım ki Ali, tevhidin sembolü ve bütün peygamberlerin tarihî misyon ve elçiliğinin kendisinde canlandığı bir insandır. Onun varlığı, bütün tevhidî devrimlerin cevheridir. O, öyle bir girdaptır ki adalet, özgürlük ve eşitlik tarihi boyunca, beşerin devrim ve hareketlerinden doğan ve zulüm, zorbalık, şirk ve tüm haksızlıklarla mücadele eden nehirlerin tamamı ona dökülür. Evet, dinin özü ve İslam'ın ruhu olan Ali, tamamen savaşla geçen yönetim dönemi boyunca sadece "Müslümanlar"la savaştı!

Bayrakları Kur'an olan Şam ordusuyla, Kur'an'ın tamamını ezberleyen Nehrevan ordusuyla, Peygamber'in eşinin ve en seçkin ashabından iki kişinin katıldığı Cemel ordusuyla savaştı Ali!

Tevhit, insanın canını ve ruhunu her zaman aşk içinde yakan ve eriten bir ateş olmuştur. Yine tevhit öyle bir güç olmuştur ki bu güç insanı toprağa alışmaktan, zevke, doygunluğa, refaha ve eğlenceye dayalı içgüdüsel bir hayatın maddî, fikrî, ahlâkî ve ruhî ölçüleri içerisinde duraklamaktan alıkoymuş; düşünmeye, araştırmaya, müşahedeye ve olguları derinlemesine irdelemeye, asılı perdeleri aralamaya, duyularının dar doğasının alçak tavanlarını ve yakın duvarlarını delmeye zorlamıştır. Aynı şekilde bu güç, insanı, sürünmekten uçmaya çağırmış; hayvanî eğilimlerine rağmen, kendi toplumuna hâkim insanlık dışı düzen ve güçlere rağmen âşıkane bir şekilde mutlak değerlerin sembolüne

tapmaya ve "değerlere" imana davet etmiş; onun dünya görüşünde doğanın sınırlarını her zaman kendi duyularının sınırından daha ileriye götürmüştür. Ona Allah'a, evrene ve evrenin makullüğüne inanmayı bahşetmiş ve onu keşfe, müşahedeye, incelemeye, hakkı bulmaya, hakikati araştırmaya ve sır perdelerini kaldırmaya iletmiş, ilminin harekete geçirici, aklının terbiye edici gücü karşısında "öteleri" ona bağışlamıştır. İşte bu noktada tevhit, sadece bu büyük ve derin düşüncede zarurî ve hayatî bir düzeltme olarak kalmamış, buna ilaveten insan yazgısında, sosyal ilişki ve bağlarında, sürekli devam eden tarihî savaşında en büyük fonksiyonu omuzlarına almıştır.

Allah'a ibadet etmek, güzellik, iyilik ve hakikat (ki bunlar sanat, ahlâk ve bilim olarak tezahür etmişlerdir) gibi fıtrî bir eğilimdir. Başka bir ifadeyle, insan ruhunun dördüncü boyutudur ve esasında insanın bilincinden ve kemale talip olmasından doğan varlığının özelliğidir. Bu özellik, tarihe girdiği, tarihteki çeşitli sosyal dönüşüm aşamalarından geçtiği, ekonomik, sosyal ve siyasal düzenlerin kendilerine özgü iskeletlerinde yer aldığı ve sınıfa, ırka, soya ve hanedana dayalı kayırma, torpil, özel muamele, aldatma, tecavüz, uyuşturma, istibdat ve sömürü esasına dayalı olan özel sınıfsal, ırksal ve kültürel bağların esaretine düştüğü zaman, egemen ruh ve görüşle karışıyor; egemen güçlerin maslahat ve menfaatleriyle uyumlu oluyor; mevcut statükonun izah edicisi ve egemen düzenin sağlamlaştırıcısı oluyor. Dolayısıyla öyle bir din olarak şekil alıyor ki bu din hem üst yapı, hem de alt yapıdır. Hem üründür hem de yapıcıdır. Öyle ki bu din, her zaman egemen güçlerin bir parçası veya tamamı olan resmî ruhaniyet din adamlığı tarafından meydana getiriliyor. Genel inanç ve düşünce olunca da egemen sınıfın yararına yapıcı bir rol oynuyor. Egemen sistemin ve mevcut yapının temeline göre şekilleniyor. Toplumun vicdanının derinliğine, âdetlerine, davranışlarına, tutumlarına, inançlarına, geleneklerine, kültür ve dünya görüşüne yerleştiğinde, bütün varlığıyla yoğrulup ha-

murlaştığında, toplumsal ruha kök saldığında, bu düzenin ve yapının manevî ve fikrî alt yapısı, temeli oluyor. Mevcut durumu sağlamlaştırmaya, açıklamaya ve kutsamaya başlıyor.

Gerçeklik âleminde yeryüzü tanrılarının gölgesi olan ilâhlar, zihniyette, yeryüzü tanrıları kendilerinin gölgesi olsun ve neticede kendileri doğal, kutsal, ezelî, ebedî ve tapılmaya layık olsunlar diye çalışmaktadırlar.

İşte tevhit, her zaman boyunlarından vurup düşürmek için, bu ilahların kafalarına inen İbrahimî bir baltadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK, KUTLU ÖZGÜRLÜK

Özgürlük, Kutlu Özgürlük

Ne kadar da güçlü bir dildir kıssa dili! Sembolizmde ne büyük bir güç, genişlik ve zarafet var. Onun hakkında ve ona göre söylenemeyecek hiçbir şey yoktur. Sembolizm Avrupa'da siyasî tıkanmanın ve boğulmanın ortaya çıktığı bir dönemde gelişti. Güçlü bir yazar, en buhranlı ve şiddetli siyaset ve diktatörlük şartlarında, en tehlikeli sözleri söyleyebilir. Yazarı, okuyucusundan başka hiçbir güç susturamaz. Fakat her halükârda, yazarın, sinirlerin iştiyakını, kalp hücrelerinin ihtiyacını, insan ruhunun ve beyninin ihtiyacını gidermemesi doğal değildir. Güçlü yazar, düşünceyi ve ruhu ikna eder, başarı kazandırır; ama insan ruhunun kalbi ve insan kalbinin ruhu öylece susuz kalır. İnsana başarı duygusu verir; fakat bunu yapmakla insanî duyguyu tatmin etmez. O susuzluk, o eğilim öyle susuz ve aç kalır..

Terör, korku, yalnızlık ve vahşet şartlarında yazan, sözlerini söyleyen, bütün özgürlükçü istek ve düşüncelerini, küfür ve nefretlerini açıklayan siyasî bir yazar, sembollerin, kıssaların ve sanatkârlıkların perdesi altında, çalışma masasının gerisine oturarak yine de caddeye çıkıp yüzyüze ve açıkça diktatörlüğe sövebileceği ve apaçık bir şekilde şöyle feryat edebileceği günün arzusu içerisindedir:

"Ey özgürlük! Seni seviyorum. Sana muhtacım. Sana âşığım. Sensiz hayat zordur. Sensiz ben de yokum. Varım, ama ben yokum. Yani o var olan ben değilim. Ben, sensiz boş, anlamsız, şaşkın, avare, ümitsiz, kalpsiz, ışıksız, tatsız, beklentisiz, beyhude, yani bir hiç olacağım. Ey özgürlük! Senin sevgi, dostluk ve şefkatinle beslenmişim.

Ey özgürlük! Senin yüksek ve özgür endamın, benim mabedimin güzellik minaresidir. Ey özgürlük! Senin masum ve renkli güvercinlerin, benim sırdaş ve aşina dostlarımdır. Barış güvercinidir onlar. O güvercinler, benim tüm ümit ve iyi haber mesajlarımın ve bütün müjdelerimin habercisidirler. Ey özgürlük! Keşke seninle yaşasaydım, seninle can verseydim. Keşke sende görseydim, sende uyansaydım, yazsaydım, söyleseydim. Sende hissetseydim ve seninle olsaydım!

Ey özgürlük! Ben zulümden bıkkınım, esaretten bıkkınım. Zincirden bıkmışım, zindandan bıkmışım, hükümetten bıkmışım. Zorunluluktan nefret ediyorum. Seni tutsak yapmak ve bağlamak isteyen her şeyden ve herkesten bıkkınım, nefret ediyorum.

Hayatım, senin içindir. Gençliğim senin içindir. Varlığım senin içindir.

Ey özgürlük! Kutlu özgürlük!
Seni tahta oturtmak istiyorum.

Ya sen beni yanına çağır,
Ya ben seni yanıma çağırayım!

Ey özgürlük! Kırık kanatlı güzel kuşum! Keşke seni vahşet bekçilerinden, gece, karanlık ve soğuk meydana getirenlerden, duvarları, sınırları, kaleleri ve zindanları yapanlardan kurtarabilseydim. Keşke kafesini kırıp seni sabahın temiz, bulutsuz ve tozsuz havasında uçurabilseydim. Fakat... Benim de ellerimi kırmışlar, dilimi kesmişler. Ayaklarıma zincir vurmuşlar ve gözlerimi bağlamışlar... Yoksa seni benimle mi karıştırıp birleştirmişler? Seni benimle aynı kalıba mı dökmüşler? Seni derinliğimde, en samimi ve en gerçek benliğimde buluyorum, hissediyorum. Senin tadını her an kendimde tadıyorum. Kokunu daima kendi yalnızlık fezamda kokluyorum. Çölün yaz gecelerinde, göğün küçük yıldızının gönlünde, melekûtî kanatların sürtüşmesiyle meydana gelen kalp ürpertici çan sesi gibi gürültü çıkaran sesini her zaman işitiyorum. Her sabah hayalimin şefkatli ve sevgili parmaklarıyla elimde kararsız olan canlı ve konuşan saçlarını yumuşak bir şekilde sevgiyle tarıyorum. Günün tamamını seninle geçiriyorum. Adım adım gölge gibi seninle birlikteyim. Seni hiçbir zaman yalnız bırakmıyorum. Her zaman ve her yerde seni benim yanımda, beni de senin yanında görüyorlar. Sofra başında, yanındaki boş sandalyede oturan benim, görmüyor musun? Ben varım, gözlerini doğru aç. Sultanı ve mütevelliyi gördüğün gözlerle değil, sadece beni görmek için var olan gözlerle, yalnız benim sende gördüğüm gözlerle bak.

Ağzına gizli bir lokma koyan benim. Ansızın dudağına bir bardak koyan benim. Senin için elma soyup kesen ve dilimleyen benim. Hemen başını çevir ki kaçıp kaybolma zamanımdan önce beni görebilesin...

Her ikindi, yaz aylarının sakin, sevgili ve şefkatli ikindileri, kışın sıkıntılı ve suratsız ikindileri, zindanında kederli ve yalnız bir şekilde somyaya düştüğün, kendini bıkkınlık, yorgunluk, soğuk ve ümitsizliğe terk ettiğin zaman, yanı başında birçok gece, notları, makaleleri, kitapları, risaleleri, şiirleri, öyküleri, nağmeleri ve şarkıları (katil ve cellatların bakışları altında, senin ve benim zorba hükümetimizin vahşet ve korku dolu günlerinde) yazan, terennüm eden, yazdıklarından sonra zindan, takip ve işkence gören ve onları senin için okuyan benim. Sense sakin ve sessizce kulak veriyorsun. Her an bir şaşkınlık, her an bir tebessüm, her an yüksek bir kahkaha, her an yerinden fırlayıp kendi çevrende dönüp dolaşmak... Kendini aynanın karşısına geçirmek; bu durumda kendini aynada görmek ve görmemek... Her an hayrette kalmak... İnanmak, inanmamak... Bazen itiraz... Yüz buruşturmak, kaş çatmak, yarı kahrolmak, hemen özür dilemenin alâmeti olarak gönül okşamak, utangaçlık alâmeti olarak tebessüm etmek ve şefkat göstermek... Sonra bir soru ve sonra bir cevap, arkasından bir şüphe, bir tereddüt, sonra da karar vermek. Ardından söz söylemek ve hemen kızarmak. Ondan sonra bir sessizlik, suskunluk. Hem de ne suskunluk! Sonra ayağa kalkmak ve baş aşağı düşmek. Düşünceye dalmak, elbise giymek ve evden dışarı çıkmak... İşte bütün bu saatlerde, bu zamanlarda seninle birlikte olan benim. Sen yalnız değilsin. Seni hiçbir zaman yalnız bırakmıyorum. Sen beni az tanıyorsun. Benim bütün yaşamım senden olmuştur. Senin uğruna hiçbir zaman baskı, şiddet, gasp ve engellere teslim olmadım. Beni ipe bile götürseler, yine de asla kalbim senden ayrılmayacak. Sen benim kalbimsin, benim suyumda ve toprağımda yoğrulmuşsun. İşkenceler, ancak benim sana olan sevgimi artırmıştır. Zindanlar, bana senin sevginden ve aşkından başka bir şey

getirmemiştir. Düşmanlıklar, vahşilikler, tehditler ve takipler, sadece sana olan vefamı daha da artırmaya yaramışlardır.

Ve... geceler... ah! Gecelerden bahsetmek ne kadar zor! İnsanların olmadığı, duvarların karanlıkta kaybolduğu, kralın gözünün kapandığı ve kalelerin muhafızlarının uykuya daldığı geceler! Ve... ben, o gecelerde ayaktayım, sense uyanık. Dünyalıların gözü uykuda... Kafeslerini kırarak birbirlerine karışmak ve gökyüzünün o güzel yalnızlığının sevimli sinesinde uçmak isteyen dört güvercinin ümit ve bekleyiş gözünün hilali... Ve... geceler... Beni üzüntü, hastalık ve solgunluğa terk edip eve dönüyorsun. Yalnızca evin kapısını açıyorsun. Öyle bir evin kapısını ki içerisinde bir ses, heyecan ve şevk varsa, bunlar da komşu duvarlardan geliyor. Ayaklarının sesi, evin ıssız ve suskun kalbine heyecan veriyor ve ansızın kesiliyor. Odanın kapısını açıyorsun ve içeriye adımını atıyorsun. Senin bekleyiş ve ümit gözünle o köşede çehrene gülümseyen benim. O an kalpten gülümsüyor ve geri dönüp kapıyı kilitliyorsun. Tekrar dönüyor, beni yanına oturtuyorsun ve soruyor, soruyor, soruyorsun. Ben ise öylece suskun duruyorum. Başımı önüme eğmiş ve gözlerimi halıya dikmişim. Öyle ki konuşacak aklım ve kalbim yok. Solmuşum, sıkılmışım ve bıkmışım. Çünkü hayat zorlaşmıştır. Hafakan, acımasız baskı, sağlam kaleler, uyanık zindancı... Bütün bunlar bana eziyet ediyorlar. Bunlara alışmamış, baskının elinden bir şarap içmemişim. Hafakan ve boğulma dünyasıyla dostluk kurmamışım. Öfkeyle, vahşetle, duvarla arkadaş olmamışım. Kalbimi senden ayırmamışım! Her adımı güçlükle atan ayağım senin aşkına koşuyor. Bir zincire, bir ipe eğilmeyen baş, senin eteğine eğiliyor. Gözün, onu eğilmiş görmekten umudunu kestiği bir endam, senin mabedinde namaz kılıyor. Ölüm tufanlarından titremeyen yürek, seni hatırlamakla perişan oluyor. Ve... bana şiddetli bir şekilde çok eziyet ve işkence ediyorlar. Kalbim parçalanmış, ruhum karmakarışık ve param parça olmuş. Gücüm kaybolmuş, ümidim yok olmuş... Ve yorgunum!

Sense yalnızlık halvetinde onun gönlünü alıyorsun. Onun kucağına baş koyuyor, bir aşk gazeline konu olan yumuşak ve sı-

cak ellerini onun titrek ve soğuk ellerine bırakıyorsun. Onu sakinleştiriyor, ısıtıyorsun. Senin gazelinin on şahbeyitinin haberini parmaklarımın beyitleri birer birer bir kenara alıyor; her beyti ezgiye dönüştürüyor ve ondan bir rubai çıkarıyor. O zaman tamamı güzel, sıcak, iyi, gizli, dertli ve yakıcı gazelleri, nağmeleri, makamları, şiirleri, sesleri, şarkıları kapsayan bir divan meydana geliyor. O zaman sen ondansın... Hayır, bendensin. Her ikisi de birdir. O benim. Benim niçin kederli olduğumu, niçin solduğumu, niçin o yıl gelmediğimi soruyorsun. "Niçin önceki yıl yoktun? İki yıl önce niçin o makaleyi yazmadın? Niçin iki yıl önce, beni öven şiirini basmadın? Niçin?" diyorsun. Unuttun mu?! Takip mi ettiler?

Ve ben, yazgımdan, yorucu maceramdan ve senin yolunda çektiğim dert, eziyet, ızdırap, acı, üzüntü ve işkenceden bahsetmekten bıktım. Aslında ne dostun yanında dost yolunda çekilenlerden bahsetmek insanlık alametidir ne de dostun kalbini incitmek insanca bir davranıştır. Bu öykü ve açıklamalarla sona eren anlardan dolayı yazıklar olsun bana. Bu anlara üzülüyorum. Bazen özgürlüğü sevme yolunda atılan uygunsuz bir adım, özgürlüğü övmek için oynatılan korkusuz bir kalem özgürlüğü daha çok sınırlıyor, özgürlük âşıklarını özgürlük alametlerinin en azından bile mahrum ediyor. Benim bu işte edinemediğim nice deneyimler, daha bilmediğim pek çok bilinen ve bilinmesi gerekenler vardır. Özgürlük ve özgürlüğe âşık olma hatırına özgürlük ve cihadı övmek, benim mesleğim, uğraşım, işim, hayatım, aşkım, imanım ve şahsiyet çerçevem olmuştur! Çaresiz kaçıyor ve soruyorum: Sen ne yapıyorsun? Zamanını nasıl geçiriyorsun? Ne düşünüyorsun?.. Sen kendi kendine İsa gibi Yahudilerin pençesinde olduğunu, Kayser'in seni çarmıha gerdiğini, darağacına çektiğini ve başına bir taç koyduğunu söylüyorsun. Bense Mesih'in yorgun havarisi Saint Paul gibi kıvrılıp büzülüyor, boşlukta kendisinin bile duyamayacağı bir sesle bağıran dertli gibi, başımı büküyor ve yürekten inleyerek ağlıyorum. O zaman başımı kaldırıyor ve göklerdeki bütün bulutların gönlüme yağmaya başladığını hissediyorum. O an göz-

lerimi, kucağımda parlayan yüzüne dikiyor, gülün üzerine konan ve çevresinde uçan iki kelebek gibi, bakışlarımla yanaklarına, yarı uykulu ağır göz kapaklarına, ıslak kirpiklerine, kulaklarına, burnuna, latif ve asil dudaklarına işveleniyorum. Çaresizliğimden, yani esir oluşumdan dolayı kalpte eriyorum. O vakit senin yüzüne sıcak bir damla düşüyor. Sen bunu anlıyorsun ama belli etmiyorsun. Onu kalbinde tutuyorsun. Bir an öylece sessiz kalıyorsun. Ama kalbinde şiddetli bir kavgaya tutuşuyor yapıyor ve ayağa kalkıyorsun. Fakat bana bakmıyor ve ayağa kalkıyorsun. Bana bakmıyorsun. Başını öyle bir işle meşgul ediyorsun ki beni görmüyorsun. Bir an geçiyor, ondan sonra bana yüzünü çevirmeden, bir soru soruyorsun. Fakat bir cevap duyamıyorsun. Tekrar ediyorsun soruyu, yine bir cevap alamıyorsun. Başını çevirip bakıyorsun, ama kimseyi göremiyorsun.

O zaman benim yerimde yalnızlığın oturduğunu görüyorsun. Yalnızlık gölge gibi senin peşine düşüyor. Seni takip ediyor. Evet, yalnızlık, bedduasını senin üzerine atmış, pençesiyle gırtlağını sıkıyor, sıktıkça sıkıyor; her an daha bir şiddetli ve düşmanca sıkıyor. Seni bir an bile bırakmıyor. Her zaman daha da ağır, vahşî ve güçlü oluyor. Sen ise zavallısın. Kalmaya gönlün yok, kitaba sığınıyorsun. Açmaya gönlün yok, yemekle meşgul oluyorsun. Ama canın yemek istemiyor ve geri dönüyorsun. Yorgun, halsiz ve solgun olarak, kendi tortun ve artığın gibi çarpıntı ve ızdıraptan dolayı yatağının boş sedefinde sürünüyorsun. Battaniyeyi yalnızlık korkusuyla başına çekiyorsun. Ansızın bir nefes sesi! Çektiğin nefesin sıcaklığı vuruyor. Işıkta görmek için battaniyeyi kaldırıyorsun; fakat göremiyorsun. Tasavvurunda, acı bir gülümsemede bulunuyorsun. Kalkıp lambayı söndürüyor ve yatağına geri dönüyorsun. Yine nefesinin sıcak ve yumuşak şulesini yüzünde ve boğazının altında hissediyorsun. Ve o zaman karanlıkta bakıyor ve tekrar beni görüyorsun.

Ve artık suskunsun. Muhatapsın sadece. İstediğim ve istediğin her şeyden bir parça konuşan ise benim. Sen sadece kulak veriyor, gülüyor, taaccüp ediyor, tasdik ediyor, inkâr ediyor, kabul

ediyor, düşünüyor, tahayyül ediyor ve anlıyorsun! Konuşmam, sözüm, terennümüm, kıssam, efsanem, şiirim, şarkım, nağmem, gazelim, yazım, telifim, masalım, destanım, kinayem, teşbihim, istiarem, şakam, uyarım, sövgüm, nefretim, alayım, büyüm, sihrim, okşayışım, duam, gösterim, felsefem, dinim, tarihim, irfanım, tasvirim, tecessüsüm ve rivayetim... Evet, ben bütün bunları yapıyorum. Böylece senin göz kapakların yavaş yavaş ağırlaşsın, gözlerinin üzerini kapatsın ve benim o iki aziz ve güzel dostumu benden gizleyip saklasınlar. Beni, gözlerinle görüşmekten alıkoysunlar, ben yalnız kalayım, yavaşça ayak parmaklarımın üzerine basa basa pencerenin boşluğundan aşağı ineyim ve ağaçların tortusundan kendimi sokağa atayım. Karanlık gecede uyumuş duvarların gölgesinden, polislerin gözlerinden uzak bir şekilde hücreme gireyim; tıpkı bir gece yarısı yolculuğuyla gökyüzündeki buluşma yerinden döndüğümüz o geçmiş geceler gibi. Tıpkı posttan hırkasına bürünmüş, ışıksız hücresinde imamzâdenin yanı başında uykuya dalıp horlayan, namaz bilmez, imam tanımaz avamdan bir müridi ile, o isimsiz, tanınmamış imamzâdenin ziyaretinden döndüğüm o mehtapsız geceler gibi...

Sen uyuduğun, beni o iki can dostumdan ayırdığın, yalnız bıraktığın zaman, ben dönüp oturuyorum. Seni görmek için çırpınıp didinmekten yorgunum. Seni görememekten daralan sıkıntı içindeki gönlümse heyecanlanıyor, çarpıyor, beni kendisi üzerinde dolaştırıyor. Bense ruhumu param parça ediyor ve her damlasını, Allah gibi üzerine yemin ettiğim altın kalemime koyuyorum. Benim "Ruhülkudüs"üm olan ve sahibi olduğum kalem, o damlaların her birini kelime yapıyor, cümle yapıyor; yarın okuyasın ve bu boş saatlerde benim seninle ne kadar birlikte ve sana ne kadar muhtaç olduğumu, seni gözlemekten ne kadar yorulduğumu ve her şeyimin sen olduğunu bilesin diye sana mektup yazıyor!

Ve yarın, gönlü senin yuvasız yaralı küçük kuşun olan ben, doğudaki dağların tepesine koşacak, bir sabah vakti dağın arkasına varacak ve kendimi güneşin kaynayan eritici pınarına ataca-

ğım. Böylece onda yanayım, eriyeyim ve güneşin kanıyla yoğrulayım. Güneş doğup gecenin yüzüne gülümsediği, her eve ve zindana girdiği zaman, ben onun parıltısının güzel, yumuşak ve sıcak pencereleri olayım. Elimi odanın kapalı pencereleri ardından içeri sokayım. Güneşin yüksek boyunda gizlediğim varlığımı içeri atıp yanına oturayım. Sabah güneşinin ışınları olarak tasavvur ettiğin sıcak, şefkatli, merhametli, latif ve altın parmaklarla özgürlük şeklinde kalıba döktükleri benim ruhum olan çehreni okşayayım, okşayayım, okşayayım; serbestçe ve özgürce... Öyle ki sanki sen hep bensin, ben de sen. Öyle ki sanki artık baskı yok, gece yok, eziyet ve ızdırap yok, aykırılık ve zıtlık yok, gasp yok, işkence yok, özgürlüğün işkence ve esareti yok. Güneşin aldatması olmaksızın sen benim parmak uçlarıma boyun eğmişsin. Hayalin her türlü aldatmasından uzak olarak yanımdasın. Sanatın her türlü hilesinden uzak yanı başımdasın. Efsane vasıta olmaksızın biz beraberiz. Beton ev olmaksızın, sarmaşık, ot, gül ve birbirine karışmış vahşî dikenlerle dolu, fakat bir bıçak zulmüne maruz kalmayan; süsleme sanatına, süs için kırpmaya duçar olmayan ve çiçeklerin dallarını kıran, koparan; "Terbiye ediyorum, düzenliyorum, yani bahçe düzenli olmalıdır, hesaplı ve bakımlı olmalıdır" deyip dalları hep çırpıp götüren; çiçek ve otların başlarını vuran ve ortadan yaran bahçıvanın çirkin, anlamsız, tatsız, aptalca, utanmadan ve ahmakça yaptığı fuzulî işlere maruz kalmayan bir bahçede birlikte yaşıyoruz. Bahçıvan bilinçsiz! Çünkü böyle bir bahçede, Allah'ın bahçıvan olduğunu bilmiyor. Halbuki Allah, bahçıvan veya gül yetiştiriciden daha iyisini bilir.

Evet, iki betonarme odada değil, bir bahçede birlikteyiz. Bu bahçe öyle bir bahçedir ki sessiz, yalnız; otlar, güller ve çeşitli bitkiler birbirine karışmış; ağaçların dalları ve kolları, güller, ahududular, asmalar ve yosunlar halka yapmış, düğüm oluşturmuşlardır. Yani birbirlerine adeta yapışık haldedirler. O uzaklarda bir çiftçi evi; evin iki odası ve tavanlı büyük bir eyvanı, bir süt veren ineği, birkaç tavuğu, civcivi, havuzu, tandırı, buğday ambarı, yağı, sütü, yoğurdu, peyniri var... Önündeki dut ağacı-

nın dallarıyla ses çıkaran bir rüzgâr... Sessiz, sakin, elektriksiz, asfaltsız ve toprağında iki çift ayakkabıdan başka gelgitlerin olmadığı, yani insansız bir ev. Yanında genç, güzel ve doru bir at. Tabii bu at, bir süvarinin küçük tayı değil, ceylan gibi hızlı koşan altın gemli ve heybetli bir at...

Yavaş yavaş uyanıyorsun. Tabii ben uyandırıyorum. Gözünü benim gözümde açıyorsun. Uyanır uyanmaz beni görüyorsun. Ardından sabahı ve sabah güneşini görüyorsun. Gözünü güneş ve sabahın gözünde açıyor ve beni görüyorsun. Beni bütün varlığında hissediyorsun. Isınmış ellerimi, ısınmış ve aydınlanmış yüzümü baştanbaşa bütün varlığınla hissediyor, ısınıyor ve aydınlanıyorsun. Öyle ki her zaman derinliklerine dalmak istediğim, derinliklerinde kalmak, uyumak, yaşamak ve artık dönmemek istediğim gözlerinin içine giriyorum. Sana kavuşmak için senin derinin altında güneşin sıcağıyla sürünüp dolaşıyorum. Senden anlatmanı istiyorum ey özgürlük! Ey benim özgürlüğüm! İstibdadın pençesine esir düşmüşsün. Keşke kafesini kırabilseydim ve seni uçsuz bucaksız, duvarsız, engelsiz temiz fezada uçurabilseydim. Fakat beni de ipe vurdular. Ayaklarımı, gözlerimi, kalemimi, ellerimi ve parmaklarımı kırdılar, dilimi kestiler, dudaklarımı diktiler. Sen ne yaptıklarını bilmiyor musun? Şu anda ne yapıyorlar bilmiyor musun? Fakat Allah seni benimle yoğurmuştur. Allah benim bedenimi yarattığı zaman, ruhun yerine seni bana üfledi ey özgürlük! Böylece seninle dirilip canlandım; seninle nefes aldım; seninle harekete geçtim; seninle gördüm; seninle söyledim, konuştum. Seninle işittim, hissettim, anladım, düşündüm... Ve sen, ey benim tutkun ruhum! İnsan ruhuna hangi ihtiyacın, bedensel gereksinimden daha elzem olduğunu biliyorsun.

Fakat... İstibdadın cellâtları ve hilafetin uşakları seni benden ayırdılar ve "yalnızlıktan dertli" olan beni sürüp uzaklaştırdılar, zincire vurup bağladılar. Bizi nasıl birbirimizden ayırabilirler ki! Bakışı gözden, gözü de bakıştan ayıramazlar. Bense ey özgürlük, seninle bakıyor, seninle görüyorum!

Söyle! Bana ne yaptığını anlat. Nasıl uyanırsın? Nasılsın? Nasıl dışarı çıkıyorsun? Yuvanı terk etmen durumunda ne yapıyorsun? Ne diyorsun? Halin nasıl senin? Ne gibi bir sözün var? Kiminlesin? Onlarla aran nasıl? Nereye gidiyorsun? Seni nereye götürüyorlar? Oralarda ne yapıyorsun? O anları ve saatleri nasıl geçiriyor, nasıl öldürüyorsun? Bu yaptıkların görülmez mi zannediyorsun? Nasıl dönüyorsun? Nasıl giriyorsun? Nasıl gülüyorsun? Sonra ne yapıyorsun? Ve daha sonra ne yapıyorsun? Ondan sonra ne yapıyor ve nasıl dışarı çıkıyorsun? Kiminle çıkıyorsun ve kimlerlesin? Yalnız mısın? Nereye gidiyorsun? Seni nereye götürüyorlar? Onlarla ne yapıyorsun? Ve sonra... sonra gece nereye gidiyorsun? Ne yapıyorsun? Daha çok ne iş yapıyorsun? Daha çok ne düşünüyorsun? Daha çok nereye gidiyorsun? Ne zamanlar nerelere gidiyorsun? Sonra ne zaman dönüyorsun? Nasıl dönüyorsun? Ve ne yapıyorsun? Ne düşünüyorsun? Nasıl vakit geçiriyorsun? Geceyi nasıl yarılıyorsun? Söyle, adım adım, zerre zerre, anbean söyle... Ah! Benim bilmem lâzım... Benim her bilişim, bir tür seninle birlikte olmamdır. Benim her bilmeyişim, bir tür iki kat seninle birlikte olmamamdır. Eğer şimdi ne yaptığını, nerede ve kiminle olduğunu bilsem, ben de ne yapmam, nerede ve kiminle olmam gerektiğini bilirim!

Ey özgürlük! Senin için nice zindanlar çekmişim. Nice zindanlara da katlanacağım. Yine senin için nice işkencelere tahammül ettim, nice işkencelere de tahammül edeceğim. Fakat kendimi asla istibdada satmayacağım. Ben özgürlükle terbiye olmuş ve beslenmişim. Üstadım Ali'dir. Ali, korkusuz, zaafsız ve sabır dolu bir insandır. Rehberim özgür insan ve özgürlük için yetmiş yıl inleyen Musaddık'tır. Her ne yaparlarsa yapsınlar, kesinlikle senin havandan başkasını solumayacağım. Ama benim seni tanımaya ihtiyacım var. Bunu benden esirgeme. Hadi, her an neredesin, ne yapıyorsun, söyle. Söyle ki ben de nerede olmam ve ne yapmam gerektiğini bileyim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KENDİMİZİ NASIL ALİ GİBİ DEVRİMCİ BİR İNSAN YAPALIM?

Kendimizi Nasıl Ali Gibi Devrimci Bir İnsan Yapalım?

Kendini yetiştirmekten maksat, kendimizi zahitler, dervişler, riyazet ehli, ruhbanlar ve din âbitleri gibi başkalarından, zamandan ve kendimizle toplumumuz arasında olan ve olması gereken tüm bağlardan soyutlayarak hayalî, zihinsel, geleneksel, miras alınmış, grupsal ve ulusal değerler veya ruhanî ve sufi ahlâkta var olan kendine özgü idealler esası üzerine yetiştirmek demek değildir. Yahut da kendini yetiştirmeyi Marksistler[31] gibi sadece zamanın siyasî bir hareketine katılım hazırlığımız için

[31] Marksistler, 19. yüzyıl siyantizmine (bilimselcilik) ve 19. yüzyılın yeni ortaya çıkmış sosyolojisine hâkim, mağrur, mutaassıp, hem sosyolojizmin etkisi altında kalan hem de sosyal ve sınıfsal etkenleri insanın mutlak yaratıcısı ve tanrısı sayan; önceki dogmatik ve kuru görüşlerinin tersine, şimdi tarihin cebri, çevrenin hâkimiyeti, üretimin ve sınıfın nedenselliği karşısında irade, bilgi ve bilinç noktasında insanın rolüne önem veriyorlar. Gerçi bu, teoride daha topal ve daha az, pratikte ise daha açık, net ve daha fazladır. Hatta bazen aşırı mübalağalı ve lidercidir. Bu durum Lenin'den sonra, özellikle Çin Devrimi'nin başarıya erişmesinden sonra ve izahı imkânsız şu gerçek karşısında böyle olmuştur: Asya, Doğu Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'daki sosyalist devrimler, "tarihsel cebri" ve "Marksist bilimsel çözümlemeleri" şu çetin zamanda zayıflatmış ve şüpheli hale getirmiştir. Çünkü kapitalizmin zayıflamaya yüz tuttuğu sanayi toplumlarında, güçlü Batı Proletaryası, Prodhoun ve Marks'dan şu ana kadar tarihin cebri ve bilimsel seyir çizgisinin tersi bir yol takip ediyor ve muhafazakârlığa meylediyor. Genellikle burjuvazi sınıfının hükümeti aşamasına varmamış, bazen henüz feodalizmin bile belirginleşmediği, kabileci bir düzeni olan ve geleneksel avcılık, hayvancılık, çadır hayatı ve çiftçilik dönemlerini yaşayan Latin Amerika, Afrika ve Asya toplumlarının aksine, siyasî bilinç, ulusal ruhu diriltme ve emperyalizm karşıtı mücadele ile sosyalist devrime ulaşıyor. Tarihin cebriyle birbirini nakzeden Üçüncü Dünya ve kapitalist dünyadaki bu iki yazgı, insanî irade ve bilincin rolüyle düşünsel ve siyasal liderliğin rolünü, tarihin maddî nedenselliğini değiştirmede destekliyor ve mecburen, gitgide Batı proleteryasından umudu kesen Marksistler de "proletarya devrimi"ni, köylüler, aşiretler, göçebeler, küçük burjuvaziyle, daha çok geri kalmış ve sömürülen toplumların aydınlarından bekliyor. Tarih felsefesi, devrim sosyolojisinin belirlenimci çözümlemesi, maddî ve sınıfsal diyalektik ve kapitalizme karşı proletaryanın zaferi, teorik kitaplarda ve ideolojik konu ve araştırmalarda ortaya konmakla sınırlandı. Pratikte ise bilgi ve bilince, insanların düşünsel ve devrimci eğitimine, hareket yaratmaya ve liderliğe dayanıyor. Bu yüzden Marksistler kendini bireysel yetiştirme, insanî değerler eğitimi ve devrimci insanlar yaratmaya yöneltmişlerdir. Bu ise onların dinden öğrendikleri bir derstir.

bir vesile olarak telakki etmemeliyiz. Aksine, bununla birlikte, kendini yetiştirmek şundan ibarettir: Bir asıl, ilke, temel, asalet ve hedefle kendini devrimci yetiştirmek, yani varlık cevherimizi geliştirmektir. Bu ise halkın yazgısına katılımı gerektirmektedir. Halkın yazgısına katılımı da bizim insanlığımız ve varlıksal gelişimimiz gerekli kılmaktadır.

Kendini devrimci yetiştirmenin gereği, şu esas ve ilkeleri kabul etmektir:

1- İnsanın, kendi tarihsel seyrinde ve sosyal düzenin değiştirmede rolü vardır. Bununla kastettiğimiz, şahsiyetçilik, lidercilik, putperestlik ve bireycilik değildir. (Bunlar bütünüyle küfür, şirk ve belâdır.) Aksine insanın bilgi, bilinç ve iradesine inanmaktır. İnsanı, tarihin bilimsel determinizminde ve toplumsal dönüşümlerde bir sebep olarak telakki etmektir. Şüphesiz bu, bilimsel ölçülere, sağlam sebep ve etkenlere dayanmaktadır. İşte bu, insanla doğa arasında var olan ilişkidir.

2- İnsan, toplumsal devrimden önce ve onunla uyumlu olarak kendisini devrimci yetiştirmezse, kesinlikle toplumsal bir devrim içerisinde sadık, kendinden emin ve yolun sonuna kadar vefalı kalamaz. Esasında "devrimci insan", sadece sosyal bir devrime katılan insan değildir. Eğer böyle olsaydı, "fırsatçılar", "maceracılar" ve "egoistler" de devrime katıldıklarında -ki katılıyorlar- devrimci olurlardı. Aksine devrimci bir insan, her şeyden önce kendi cevherini bambaşka bir şekilde yetiştirmelidir. Devrimci insan, "geleneksel ve kalıtsal ben'inin" yerine, kendi eseri olan, yani kendisinin yetiştirip yarattığı ben'ini koyan insandır.

3- İnsan -gerek birey, gerekse grup anlamında-, her zaman ve mutlaka çevrenin üretip yetiştirdiği bir varlık değildir. Çevreden maksadım, hem -natüralistlerin dayandığı gibi- doğal çevre hem jeologların söz ettikleri gibi coğrafî ve iklimsel çevre hem tarihçilerin inandıkları gibi tarihî çevre, hem sosyologların dayandıkları anlamda sosyal çevre hem de Marksistlerin dediği gibi sınıfsal çevredir. Yani insan, bütün bu saydığım anlamlar-

da çevrenin meydana getirdiği bir varlık değildir. Yine o, biyologların, faşistlerin ve ırkçıların inandıkları gibi kalıtsal ve genetik özelliklerin belirlenmiş bir yaratığı da değildir. Bununla birlikte bütün bu sosyal, maddî ve sınıfsal etkenleri reddetmek istemiyorum. Bilakis, bütün bunları kabul ederek insanın kendi eseri olabileceğine, kendisini yetiştirebileceğine, yani kendi yapısında etkili olabileceğine inanıyorum. Tabii bu inancın, bizi bir tür idealizme, özellikle daha çok ütopyacıların, insanı doğal çevreden, sosyal çevreden ve tarihin cebrinden soyutlanmış bir cevher olarak tasavvur ettikleri gibi, felsefî, irfanî ve duygusal bir romantizme müptela etmemesi gerekir. Halbuki insanı, kendi tarihi, toplumu ve sınıfı yetiştirmiş, doğa meydana getirmiştir. Hatta o, yaşamsal, biyolojik ve genetik şartlardan da etkilenir. Fakat insanın varlıksal gelişim seyri, bu deterministik, bilimsel ve maddî etkenlerden onun özgürlüğüne doğru ilerlemektedir. Ondaki irade ve bilincin geliştiği ölçüde, bir "sonuç" şeklinden bir "sebep" şekline dönüşüyor. Dolayısıyla "insan" dediğimiz zaman maksadımız, doğa ve tarih sürecinde bilinçli bir etken, yaratıcı, yapıcı, düzenleyici, işleri evirip çevirici ve istihdam edici rolü oynayan o illetin (sebebin) meydana gelmesidir. Böyle bir insan, iradesini bilinçle, maddî ve doğal bilgiyle hazırlayıp seferber ettiği oranda, kendisini tarihin maddî ve bilimsel gidişatına egemen kılabilir.

İnsan, bilimsel çalışmasıyla (Bundan maksadımız, bilim veya tecrübeyle birlikte çalışmaktır) doğayı değiştirdiği ve sosyal bir ideolojiyle kendi toplumsal sistemini istediği sisteme dönüştürdüğü gibi, kendi üzerine çalışma yaparak da kendisinden istediği şekilde bir insan yapabilir, işte bunun için, kendini meydana getirip yetiştirme, tıpkı toplumu ve doğayı meydana getirip yetiştirme gibi, bilimsel ve nesnel bir gerçeklik ve aynı zamanda insanî bir misyondur.

Kur'an'ın insan hakkında sahip olduğu telakki, bu söylediklerimle uyum halindedir. Kur'an, insanı ne maddî düzen, sebepler, nesnel ve bilimsel etkenlerden soyutlamış mutlak bir ide olarak telakki ediyor ne de sırf tarihin, doğanın veya kalıtımın

belirlenmişlik zinciri içerisinde ortaya çıkan bilinçsiz bir şey olarak algılıyor.

"Doğrusu biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra da onu *aşağıların aşağısına çevirdik."* (95/Tin Suresi 4-5)

Yani biz insanı tekâmül imkânları ve istidat noktasında en yüce bilgi seviyesinde yarattık, sonra da aşağı derecelerin en aşağısına düşürdük. Yani insan bilkuvve yüce bir şey, üstün bir varlıktır. Fakat bilfiil maddî, toprağa mensup, biyolojik bir yaratıktır. İnsanın ilk tabiatı, Kur'an'da yalnızca maddî bir tabiat değil (Ayetlerde Allah'ın insanı topraktan ve çamurdan yarattığı belirtiliyor.) ayrıca alçak bir maddiyattır: *"O, insanı pişmiş çamura benzer bir balçıktan yarattı."* (55/Rahman Suresi 14), *"Andolsun insanı kuru bir çamurdan, şekillenmemiş bir balçıktan yarattık."* (15/Hicr Suresi 26, 28, 33). Fakat o, potansiyel olarak maddî kanunlardan bağımsız bir illetle bir noktaya kadar doğanın, kalıtımın, tarihin ve toplumun cebrini determinizmini kullanma, maddî evreni yönetme, yani varlığa ilahlık etme aşamasına kadar yükselebilir ve bu bilimsel süreci, "toprak"tan Allah'a kadar katedebilir. Bu tekâmül, aynı zamanda maddî, bilimsel ve belirlenmiş bir tekâmüldür. Ayrıca insanın tanrısal özünün gerçekleştiği varlıksal özgürlüğe doğru yöneliyor. İşte bu seyir içerisinde insan kitlelerinin tabiî gidişatı, kemal ve tekâmül yönünde belirleniyor. Yine bu seyir içerisinde insanın ve bütün bilginlerin misyonu halka rehberlik etmede somutlaşıyor. Dolayısıyla, kendini yetiştirmek yönünü ve felsefesini buluyor. İslam'a göre kendini yetiştirme, "menfi bir riyazet" değildir. Aksine, "müspet bir terbiye, eğitim ve yetişme"dir. Bu konuda Kur'an'ın müstakil bir suresi vardır. Bu surede her insan (Kur'an'a göre bütün insanlar eşittir) bir "tohum" olarak kabul edilmiştir. Onun karşısında "insanî misyon"un bir çiftçinin misyonu olması doğaldır. Eğer çiftçi bilgili, bilinçli ve doğru çalışırsa, tohumu toprağın hapsinden kurtararak, açılıp yeşermesini sağlar. Bu fidanın daha iyi yetişmesi için bütün maddî ve bilimsel faktörleri hazırlar ki yaprak ve dal oluşsun, çiçek açsın ve meyve ver-

sin. Bu şekildeki uğraş neticesinde, çiftçi ektiği tohumdan meyve alır. Eğer çiftçi gaflet, cehalet, kolaycılık ve hıyanetle, alçak ve sapık oyuncaklarla meşgul olarak kendi tohumunun yazgısını unutur ve neticede tohum toprağın altında gömülü kalır, gizlenir ve kaybolursa; o zaman elleri boş evine döner, mahrum kalır, bir meyve veya verim alamaz. Hayret verici ve ilgi çekicidir ki Kur'an, bu eğitimde ne zihinsel sorunlara ne metafiziksel sorunlara ne de ütopik hayallere dayanıyor. Aksine, bütünüyle bu doğanın alâmet, işaret ve tezahürlerine dayanıyor:

"Güneşe ve aydınlığına, onu izlediği zaman aya, onu ortaya çıkaran gündüze, onu sarıp örttüğü zaman geceye, göğe ve onu bina edene, yere ve onu yayıp döşeyene, nefse ve ona bir düzen içinde biçim verene andolsun." (91/Şems Suresi 1-7)

Bunlar, "kendini yetiştirme"de tabiatımıza, varlık toprağımıza, kalıtım, tarih ve sosyal düzenimize gömülmüş olan bu tohumu yetiştirip geliştirmede kullanmamız gereken mukaddeslerdir. O zaman sen sorumlusun! Sen kendi nefis tohumunun çiftçisisin:

"Onu arındıran gerçekten felah bulmuştur." (91/Şems Suresi 9) Yani bu tohumu besleyen ve geliştirip yetiştiren çiftçi bahtiyar olur. *"Onu örtüp saran da elbette zarara uğramıştır."* (91/Şems Suresi 10) Bu tohumu toprağın altında gizleyen ve örten kişi ise mahrum olmuş, zarar etmiş ve murada ermemiştir.[32]

Bu, aydın ve bilinçli kişiye, her dönemde, her düzende, her sınıfta, tarihsel, sınıfsal ve toplumsal zorlamalardan kurtulabilirsin diye hitap edebilen bir insan anlayışıdır. Yine ancak böyle bir insan anlayışı, burjuvaziyi, aristokrat kesimi ve hatta üst sınıfın en düşük tabakasına bağlı olan aydınları, kendi sınıfsal kıyafetini temelden bırakmaya, kendi sınıflarına rağmen ayaklanmaya, düşman sınıflarının yazgısının seyri konusunda, yani kendi sınıfsal düşmanlarının alınyazısı hakkında -ki bunlar işçiler ve mazlumlar olabilir- karar vermeye ve açıklama yapmaya teşvik edebilir. Sadece böyle bir anlayışla, topluma insanlık

[32] Bkz, Ali Şeriati, *Aşinâ Yüzlerle*, s. 153 (Derleyen)

dışı bir düzen egemen olduğu ve toplumun kültürüne, ruhuna ve ahlâkına eskinin aristokrasisi ve bugünün kapitalizmi hâkim olduğu zaman, bütün insanların aşağılık durumu ve herkesin teslimiyeti mevcut durumla izah edilemez.

Fakat kendini yetiştirmenin bir hedefi olmalıdır. Kendini yetiştirmeye anlam veren, bir ideoloji ve bir idealdir. Kendini yetiştirmenin kısmî anlamı şudur: Bir iş için, birtakım özelliklere nail olmak ve bir hedefe erişmek için de yola koyulmadan önce hedefleri tayin etmemiz gerekir. Eğer kişinin bütün ideali çağının sosyal, siyasî ve ekonomik bir hareketine katılmak olursa, kuşkusuz bu kişi, kendini yetiştirmeyi, bu idealin özel çerçevesi içerisinde belirler. Eğer bireyin hedefi bedensel ve içsel değerleri geliştirmek olursa yine böyledir. Yani o da kendini yetiştirmeyi bu ideal çerçevesinde tayin eder. Kişinin ideali düşünsel, bilimsel ve felsefî görüşünü geliştirip eğitmek olsa bile durum yine değişmez. Kendini yetiştirme yöntemi ve şekliyle meşgul olmadan önce ideolojiyi belirlemek gerekir. Bizim için kendini yetiştirme sorunu, ideolojiyi belirledikten sonra söz konusudur. İdeolojimiz nedir? Kendini yetiştirme konusunda ilk adım, kendindeki bu daimî korku ve vesveseyi takviye etmektir. Böylelikle, "kendine yabancılaşmaya" maruz kalmayız. Bir aydının kendine yabancılaşmasının en büyük felâketi taklittir. Taklit, sen yokken tayin ettikleri çerçeveler içerisinde hapsolman demektir. Bu çerçeveler:

1- Geleneksel olabilir. Yani senden önce sana dayatılmış olabilir. Bu gelenekleri meydana getirenler, yaratıcı idiler. Ama bunları kabul eden sen, kendine yabancısın.

2- Yalancı bir duyguyla köhne âdet ve geleneklerden kurtulduğunu zannetmen durumunda, bu kurtuluşu bizzat senin elde etmemiş olman mümkündür. Belki zamana galip etkenleri, üstün ruhları ve çağ üzerindeki hâkimiyetlerini sağlamlaştıran egemen güçleri taklit cazibesi, seni gelenek zindanından kendi zindanına nakledebilir. İşte sen bu zindan değişimini kurtuluş olarak hissedersin. Halbuki bir tür yabancılaşmadan yeni bir tür

yabancılaşmanın içine düşmüşsün demektir. Bu nedenle atman gereken ilk adım, kendini keşfetmek ve kendi insanî kabiliyet ve kapasitene inanmaktır. Elbette bu, bir tür cahilce kendini beğenme anlamında değildir. Aksine bilinçli bir şekilde bizde var olan, fakat bizden aldıkları insanî değerlere dönüştür. Şüphesiz yarının insanı, yarın üzerine düşünen insan; geçmişin ve şimdinin bütün zindanlarından yani kalıtım ve gelenek yoluyla sahip olduğumuz ve sömürü yoluyla bize dikte edilen şeylerden kurtulma liyakatini elde etmiş bir insan olacaktır. Aynı şekilde eskilerin ve ulemanın dediklerinin tersine, yeni bir keşfin ruhsal ve içsel kapsamını elde etmiş bir insan olacaktır. Yarına dönük ideoloji, insanlığın anlamsızlık pahasına elde ettiği birçok deneyimin neticesidir: Çıkmazlar ve çıkmazlar... Bundan dolayı insanlığı kurtuluşa götürmeyen bütün yollardan dönmek veya büyük idealleri yenilgiye sürükleyen umutsuzluk ve mahrumiyet etkenlerini keşfetmek gerekmektedir. Yarına dönük ideoloji, zihinsel ve telkine dayalı kalıntılardan kaynaklanmamalı; bazen bildiğimiz, bazen de nereden bize ulaştığını bilmediğimiz anlayışlardan doğmamalıdır.

Kendi ideallerini seçmek için sağlam üslere dayanmak gerekir. Hangi üs, zamanın -tarihin- hareketinden yani insan türünün gelişim sürecinden daha sağlam ve dayanıklıdır? Acaba insan türünün gelişim seyri hangisidir?

Eğer beşerî kelimelerin bu çöldeki kumlar misali sayısız kelimeleri arasından sadece üç kelimeyi seçmek istersek, bu üç kelime, tarihin seçmiş olduğu kelimelerdir. Yani tarihin hareketi, bu üç anlam ve boyutun daha çok billurlaşması yönünde ilerliyor.

Birincisi, irfanî duygudur: Bu, insan cevherinin varlıksal çabasını ve gidişatını yüce değerlere yönelten şeydir. İrfânî duygu insana öyle bir enerji verir ki o enerji kalori verici hiçbir maddeden hazırlanıp yapılmamıştır. Yine irfanî duygu, aşkın, imanın ve ibadetin insanlık tarihinde yarattığı şeydir; en zengin kültür hazinesi ve tarihin değeridir. O, hakir insanlardan öyle büyük tufanlar ve bu küçük âlemden öyle büyük bir âlem yaratan duy-

gudur ki tabiat onların azameti karşısında hakirliğin tekmesini yemiş taştan başka bir şey değildir. Bugün sanayi ve burjuvazi uygarlığına egemen olan büyük insanlar ve yüce ruhlar, ekonomizm ve haşin teknoloji, o dalgaları, tufanları ve büyük evreni meydana getirmekten acizdir.

İkincisi, insanî tekâmüldür: İnsan dediğim zaman maksadım, sadece her toplum ve düzenin nazlı ve şımarıkları değildir (Bunlar beşerî toplumun yüzündeki sivilcelerdir). Maksadım, tarih boyunca beşeriyetin aslî zeminini teşkil etmiş olan sayısız insan kitleleridir. Bu kitleler, daima üretici olmuşlardır. Mahkûm olan da bu kitlelerdir. Bunlar, sürekli yemek vermişler, ama her zaman aç kalmışlardır. Tarihin tekâmülü boyunca büyük beşerî kitleler, kendi değerlerini, insan haklarını, belâlarını, sınıfsal ve türsel düşmanlarını ve nihayet kendi yollarını keşfetme neticesinde, kendilerini mustazaf yapmış olan bütün düzenleri de reddetmeye doğru yol almışlardır. Şahsiyetsiz kitleler, beşerî adaletin ve sınıfsal eşitliğin gerçekleşmesi için, beşerî sınıfları daha çok reddetme yönünde ilerleyerek tarihin ikinci boyutunun cebrî seyri içerisinde şahsiyet kazanırlar.

Üçüncüsü ise şudur: İnsan doğanın meydana getirdiği bir fenomendir; ama kendi çalışmasıyla doğayı reddetti; tarihi yaptı ve tarihin eseri oldu. Tarihi reddetmekle de kendi sosyal sistemini meydana getiriyor ve ona dayatıyor. Kendi içgüdüsel özünü reddetmekle de ideal insanı reel insana -olması gerekeni var olana- yüklüyor. Bundan dolayı, tarihin üçüncü boyutu, insanın "özgürlüğü" yönünde hareket etmektedir. Ancak insanı sıkan zindanlar hangileridir?

İlk zindan, doğa ve coğrafyadır. İnsan bu zindandan tabiî bilimler ve teknolojiyle kurtulur.

İkinci zindan, tarihin belirleyiciliğidir. Tarihin yasalarını, dönüşüm ve tekâmülünü keşfetmek, insanı bu zindandan kurtarıyor.

Üçüncü zindan, sosyal ve sınıfsal sistemdir ki devrimci ideoloji onu bu zindandan kurtarıyor.

Dördüncü zindan ise insanın kendi zindanıdır: *"Andolsun nefse ve onu bir düzen içinde şekillendirene. Sonra ona günahkarlığı ve sakınmayı ilham edene."* (91/Şems Suresi 7,8) İnsan dünyevî olanla uhrevî olanın karışımıdır. Şeytanî ve ilâhî unsurlardan müteşekkildir. Şeytanî unsurlar onu toprak tarafına sürükler; ilâhî unsurlar ise Allah'a doğru yükseltir. Ama insan bir "seçim"dir. İşte burada onun sorumluluğu ve bilinci ortaya çıkıyor ve Mevlana'nın ifadesiyle, "O, kendi savaşında perişan, karışık ve çok çeşitli durumların bir arada olmasından kurtuluyor." İçgüdüsel ve biyolojik terkiplerin karışımıyla bilinçli, yön ve ideal tayin edici, yaratıcı ve seçici, saf ve temiz bir özsel iradeye dönüşüyor. Böylece insan "felâh"a erişiyor. "Felah", insanın kendi zindanı olan dördüncü zindandan kurtuluşu ve özgür oluşudur. Doğal içgüdüler, geleneksel âdetler, sosyal ve tarihsel cebirlerle birlikte insan benliğinin psikolojisi üzerinde donuklaştırıcı ve taşlaştırıcı tesir bırakmışlardır. Felah, insanın işte bu durumdan kurtuluşudur. Dolayısıyla tarihî tekâmülün üçüncü boyutu, insan cevherinin özgürlüğünü keşfetme veya yaratma doğrultusundadır. Bu özgürlük, siyasal, düşünsel ve sanatsal özgürlüğün yanında; inanç özgürlüğü, yaşam biçimi özgürlüğü, seçme özgürlüğü ve insanın kendi tekâmülü boyunca azizliğini elde etme özgürlüğüdür.

Özgürlük, aşk, eşitlik...

Bütün bu zihinsel ve nesnel zindanlardan kurtulmak, kendi ideolojisini insan türünün tekâmül seyri ve tarihin küllî hareket çizgisi üzerine bina etmek isteyen bir aydın, eğer Avrupalı bir aydınsa, ister istemez şu üç örneği düşünmelidir:

Pascal: Yücelmek için Allah'ta var olan mutlak değerlere inanıp tapma yoluyla, kendisinde insanî fıtratın yorgunluğundan doğan bir tufanı hisseden âşık bir cevher...

Marks: Sadece ve sadece bir azınlığın, mahrum, sömürülmüş ve zayıflatılmış kitlelerin hakkını yemesini engellemek için, her şeyi kendi kaygısıyla birlikte kullanmıştır. Bilgisini, bütün düzenlerde çalışmak, yememek ve bineklik etmekten başka bir hakla-

rı olmayan kitlelerin hakkını ispat yolunda harcamıştır. Zor, baskı, güç, kapitalizm, kendi zamanının egemen burjuvazisinin bataklık yaşamı, aldatma, cehalet ve din namına karşı karşıya olduğu düşünsel eşekleştirmeden duyduğu nefreti, ömrünün son anına kadar canlı ve taze bir şekilde korumuş ve bu mukaddes duyguya bağlı kalmış bir kişidir.

Sartre: Özgürlüğü, hakkın ve bâtılın, hayrın ve şerrin ölçüsünü ve delilini bilen bir kimsedir. Varlıkta ve neticede insanda ve insan yaşamında hiçbir anlamın olmadığına inanmakla birlikte, özgürlüğü, yaşam felsefesinin ideali ve kendi varlık felsefesi olarak biliyor ve tanıyor. O, insan iradesine öyle inanıyor ki şöyle diyor: "Eğer felçli bir insan, koşu şampiyonu olmazsa, kendisi sorumludur." Yine o, şu büyük ilâhî sözü dilinden düşürmemektedir: "Ben senin ve düşüncelerinin düşmanıyım. Fakat düşüncelerini özgürce açıklayabilmen için canımı feda etmeye hazırım."

Her hâlükârda bu felsefe öyle bir felsefedir ki ne Allah'ın gölgesi ve çocuğu olmayı ne tabiat güneşi olmayı ne yüce bir inci ve cevher olmayı ne ilâhî güç, şeref ve güzellik adına bir şeyi kendi haçlarına dökmeyi veya devlet ve saadet kuşu adına saçlarının ortasına küçük bir şey koymayı ne de özel bir kandan, özel bir soydan olmayı değil, -ululuk onların damarlarını o kadar doldurmuştur ki her şeye, hatta insanlığa bile meydanı dar etmiştir- bilakis özgür iradelerin tecellisini ve bir toplumun insanlarının birer birer seçim yapmasını hükümet gücünün kaynağı sayıyor. Büyük güçleri, evrensel şahsiyetleri bir yazarın kaleminin ucuyla veya bir ressamın sanatıyla yahut da bir rejisörün mucizesiyle alçaltıyor; çamura çeken ve bir sığınağı olmayan, fakat egemen güç karşısında teslim olmayan insanı yasa gücüyle himaye ediyor ve güçlü bir rejim karşısında onu savunuyor.

Gökleri yarabilen güç, bir kalemi kırmaya kadir değildir; doğaya hâkim olan, gökyüzünü kapatabilir; ama bir dudağı asla.

Bu aydın her ne kadar Doğu'da yaşıyorsa da böyle çalışmalıdır. Ne mutlu ki Doğulu aydının Batılı meslektaşından daha çok çalışma kaynakları vardır. Bu kaynaklar şunlardır:

Buda: İnsanî cevherin özgürlüğünün tanrısız peygamberi.

Hallâc: Külü bile titreyip harekete geçen bir yanardağ deryası.

Mazdek: Marks'tan bin dört yüz yıl önce, daha sanayi, toplumsal üretim ve buhar makinesi ortaya çıkmadan, bütün yaşam nimetlerini dar bireysel mülkiyet zindanından kurtaran ve Hüsrev-molla sınıfının kadın toplama ve altın biriktirme hareketine karşı savaş başlatan adam. Onun savaş sahnelerinden biri, şehadet bahçesi idi. Bu bahçe öyle dehşetli ve korkunç bir bahçedir ki orada, yirmi bin İranlı adalet âşığı Mazdekî'nin başı kesilerek toprağa dikilmişti. Dikilen bu mukaddes ağaçlar, İslam'da meyve verdi ve meyvesini de Ali'ye bağlı olan devrimci Şia devşirdi.

Ama eğer bir aydın, Müslümansa, özellikle Şiî bir Müslümansa, bir "imam'a sahip olmak için üç şahsiyetten oluşmuş böyle bir senteze ihtiyacı yoktur. Çünkü onun "Ali"si vardır.

Ali, Mazdek'ten de Marks'tan da daha duyarlı yaşadı. Mazlumları sömürenlere ve onların hakkını yiyenlere karşı kin güttü, mücadele etti. Mahrumlarla o kadar hemdert oldu ki şöyle feryat ediyordu: "Eğer güç elime geçerse, bunların çalmış olduğu mahrum halkın hakkını, süt olup onları çalanların analarının memelerine bile girse veya kadınlarının mehri bile olsa, mutlaka alacağım." (Nehcu'l-Belâğa'dan) O, zulüm karşısında o kadar huzursuz oluyor ki kendi hâkimiyet sınırlan içerisinde, düşman ordularının saldırıda bulunup kendi hükümetine bağlı zimmî bir Yahudi kadını incitip rahatsız ettiklerini duyduğu zaman, minberin üzerinde bu derdin huzursuzluğundan yüzüne tokat atarak şöyle feryat ediyor: "Eğer bir kimse bu dertten dolayı ölürse, onu kınamamak gerekir." (Nehcu'l-Belâğa'dan). Hz. Ali, sanki bu musibetin baskısına tahammül edemeyeceğini ve can verebileceğini hissediyor. O, öyle bir kişidir ki en büyük imparatorlukların imparatoru olduğu halde kendisini, hükümet sınırları içerisinde olması mümkün olan en mahrum insanla bir

tutmak ve öyle bir insana benzemek için fakir bir şekilde yaşadı. Yine o, öyle bir kimsedir ki vefalı dostu hurma satıcısı Meysem'e şundan dolayı bağırmıştır. Meysem'in satmak için yere koyduğu hurma kabında iyi hurmalarla kötü hurmaları ayrı ayrı yığmış olduğunu görünce, "Yazıklar sana! Niçin Allah'ın yarattıklarını böyle bölerek ayrıma tabi tutuyorsun?" diye kızarak yere oturmuş ve kendi elleriyle iyi ve kötü hurmaları birbirine karıştırarak, "Her ikisini de aynı fiyatla sat." demiştir. Bu ne demek? Bu, sadece "herkese uygun bir iş"te ve sadece "üretim aracına sahiplikte eşitlik" değil, aksine katılımcı bir sistem olarak sahip olduğumuz en yüce tasavvur olarak "tüketimde eşitlik" demektir.

Hz. Ali'nin insan haklarına ve düşünce özgürlüğüne saygısı o kadar çoktu ki namaz kılarken, onun kanlı düşmanı olan Haricîler namazını karıştırıp bozuyor; konuşurken, sözünü kesiyor; hatta onunla alay ediyorlardı. Ama o, bütün bunlar karşısında nihaî bir güce sahip olmasına rağmen, hiçbir kimseye en küçük bir baskı dahi yapmıyordu. Afrika'ya kadar çok geniş alanlara hükmetmesine rağmen siyasî suçlular için bir zindanı yoktu. Hatta siyasî bir tutuklusu ve siyaseten öldürdüğü bir kişi de yoktu. Talha ve Zübeyr, onun rejiminde komplo yapan ve düzen kuran nüfuzlu ve tehlikeli şahsiyetlerin en güçlüleriydi. Bunlar Ali'nin hakimiyet alanından çıkmak için izin istediklerinde, o, tehlikeli bir komplo ve plan için gittiklerini bilmesine rağmen onlara izin verdi. Çünkü o, haydut, zorba ve gaddarların siyaset uğruna insanın özgürlüğünü ayaklar altına alma geleneğini başlatmak istemiyordu. Aşk ve irfanî duyguda Hallâc, onun varlık yanardağından soğumuş bir küldür. O, ruhunda öyle bir cevher taşıyor ve varlıksal derdinde öyle bir huzursuzluk ve bıkkınlık hissediyor ki -o kadar yüce bir ruh, hayalimizin bile alamayacağı derecede yükselmiş bir ruh- geri kalmışlığından, varlıksal zaaf ve şaşkınlığından dolayı kendinden geçiyor.

Onun, insanî bir özün ihlas berraklığını gösteren halvet yakarışları içinde Allah'a şöyle hamdü senada bulunuyor: "Ne kadar

büyük hata ve sürçmelerim olduğu halde sen beni onlardan korudun. Layık olmadığım halde, benim hakkımda dillere ne kadar övgüler dağıttın ve ne kadar kötü ve çirkin davranışlarım olduğu halde sen onları halkın gözünden gizledin."

Böylesi bir görüşle, işin nereye kadar vardığı ortadadır. Tercih noktasında ise durum şöyledir: Yolumuzu ne gidenlerin yolundan, ne yolunu kaybetmişlerin elimize tutuşturdukları krokilerden ve ne de kitle iletişim araçlarının bizden gizledikleri şeyden seçtik; ne aydınımsı hayal üretmelere kapıldık ne filozofça ütopyacılıklara ne de sufice kendi içimize gömüldük. Bilakis en sağlam gidişatı ve en dayanıklı yolu keşfettik. O öyle bir gidişattır ki insan cevherinin tarihteki tekâmülü onu ortaya çıkarmıştır. Evet, böyle bir bakış açısıyla işin nereye kadar varlığı anlaşılmaktadır. Yine bu büyük yolun; dar ve karanlık sokaklar, yüksek duvarlar ve kapalı tavanları olan yerlerden farkının nereye kadar olduğu da ortadadır. Bunlar yolcuyu hem diğer yollardan ve gidişlerden ayırır hem de ufukları onun gözünden saklar; güneşi ve göğü görmesine engel olur. Fakat bu görüş, aynı zamanda bu üç boyutu anlamanın, yani bu üç geniş ve birbirinden uzak saha hakkındaki görüşümüzü, imanımızı, duygu berraklığımızı ve ahengimizi korumanın; düşünsel küstahlığımıza, ruhumuzdaki cevheri devrime, bütün düşünsel kalıplarımızın değişimine, zihinsel şekillerimizin ve duygusal boyutlarımızın başkalaşımına nereye kadar ihtiyacı olduğunu gösteriyor. Özellikle bu üç tarihî gidişat birbirinden ayrılıyor, insanın büyük varlıksal nehrinden kollara ayrılmış olan üç nehir, öyle küçük nehirler haline gelmişlerdir ki aralarındaki mesafe her an daha da artıyor. Bu büyük facia tarihîdir ve insanın varlıksal parçalanmışlığını göstermektedir. Keşke sadece birbirinden ayrı olsalardı; ama birbirleriyle savaş halindedirler. Şu büyük aldatıcı düşünceyi de birçok öğretiye yükleyip dayatmışlardır: "Bunların her biri, bir diğerine aykırıdır."

İlginçtir ki gerçekte tam tersine, her birinin bir diğerinin varlığına bağlılığı söz konusudur. Kendi önümüzde, toplum içeri-

sinde yoksul olan kimselerin yararlanmaları için hakkımızın bir kısmından feragat etmemizi sağlayacak halis, temiz ve ilâhî bir cevher meydana getirmedikçe ne gerçek bir sosyalist olmak ne de gerçek bir sosyalist kalmak mümkündür. Yani başkasıyla eşitliği kendi hakkımızı elde etmekten daha üstün telakki etmeliyiz. Bu da ancak, insanın manevî varlığının tekâmülü içinde bir derece olan fedakârlık aşamasına erişmekle mümkündür. Maddî sâikler toplumun fertlerini harekete geçirirken ve maddî felsefe varlığımız ve yaşamımız hakkındaki anlayışımızı teşkil ederken gerçek bir sınıfsız topluma nasıl sahip olabiliriz? Ancak "değerli insan" (değerli olan insan) sosyalist bir toplum oluşturabilir. İnsanların içerisinde yaşadıkları düzene para, tüketim, içgüdüsel ve maddî sâikler, burjuva, kapitalizm, ferdî mülkiyet ve sınıfsal sömürü egemen olmuşken; ilişkiler -insanî ilişkiler- birbirine pençe atan ve gözü kapalı olanın aldatılıp dolandırıldığı vahşîler topluluğu ilişkileri iken, "aşk ve iman"ın çağırdığı insan cevherinin manevî tekâmülüne ve "yüce değerlere inanıp tapma" demek olan "muvahhitliğe" nasıl inanılabilir? Serbest pazar ve kapitalizm sistemi öyle bir sistemdir ki herkes sabahtan akşama kadar koşuşturmak ve akşamdan sabaha kadar da rüyasında para görmek zorundadır; aksi takdirde yaşama hakkından mahrum kalır. Peki, bu durumda insan cevherinin özgürlüğü ne oluyor? Sınıfsal çelişki, çıkarcılık, hak yeme ve bütün insanî değerlerin ayaklar altına alındığı ve para gücünün hâkim olduğu bir düzende demokrasiden, siyasal ve düşünsel özgürlükten nasıl söz edilebilir? Demokrasi ve kapitalizm!... Bu ikisi nasıl bir arada olabilir? Ancak insanların birbirlerinin hakkını yemesini, çıkarcılığı ve haksızlığı gizlemek için yalancı bir demokrasi maskesi yaparsak, o zaman bir arada bulunabilir bunlar. Bu ise demokrasinin en pis aldatması, düzenbazlığı ve en büyük belasıdır. Böyle bir düzende insanların özgür olduklarını hissetmeleri mümkündür. Ama bu, yalancı bir histir. Böylesi toplumlarda bütün bireylerin özgürce oy vermeleri mümkündür; ama onların oylarını önceden sandıklarına atan kapitalizmdir. Çünkü herkesin istediği şekilde koşmasının serbest ol-

duğu açık bir oyun alanında şüphesiz ancak binekleri olan kimseler birinci gelebilir, koşuyu önde bitirebilirler. Yayalar ise bu özgürlükten ve bu siyasal hakların eşitliğinden her zaman mahrum kalırlar.

Dolayısıyla böyle sistemlerde ne özgürlüğe ne irfana ne de varlıksal ve ahlakî ihlâsa sahip olmak mümkündür. Bunlara sahip olmak ancak, özellikle yaşam sisteminin insanları maddî hayatın köleliğinden, ekonomik esaretten, eşitsizlik ve düşkünlükten kurtaran bir sistem olmasıyla mümkündür. Onların durumunu Kur'an-ı Kerîm şöyle dile getiriyor: *"Çoklukla övünmek, sizi mezarları ziyaret etmeye kadar oyaladı."* (102/Tekâsür Suresi 1,2)

Gerçek bir sosyalist toplumda fertlerin mülkiyetinin tek bir parti veya sınıfsal diktatörlük adlı ama gerçekte lider diktatörlüğü olan donmuş, katı, monoton ve değişmez bir bürokraside toplanması mümkün değildir. Bu diktatörlük felsefesi kişiyi, kişiliği ve bireyin tarihteki rolünü inkâr etmeye inanıyor, pratikte ise ferdiyetçiliği faşizmden de öteye götürüyor. Bu yüzden sosyalist insan her şeyden önce ilâhî bir insandır; yüce ve temiz bir cevherdir; fedakârlık aşamasına erişmiş ve aynı zamanda fedakârlık için ideolojik ve kendi dünya görüşüne uygun ideolojik bir izahı olan kimsedir.

Özgürlüğe, ticaret özgürlüğüne değil, gerçek insanî özgürlüğe inanan; özgürce düşünen insan öyle bir toplumda yaşayan insandır ki bu toplum kapitalizm düzeninin esaretinden kurtulmuş ve sınıfsal sistem insanı iki kutba bölmemiştir. Böyle bir toplumda insana sınıfsal ve ırkçı şirk egemen değildir. Dolayısıyla şimdi birbirleriyle savaşanlarını gördüğümüz bu üç şahsiyetin, sadece insanî, sosyal ve sınıfsal birliği gerçekleştirmek için değil, buna ilave olarak, insanın tarihî seyir içerisindeki tekâmülünü hızlandırmak ve aynı zamanda bu tekâmüle gerçek yönünü vermek için birbirleriyle dost ve iş birliği içinde olmaları gerekir.

Kendini yetiştirmek, kendimizde, bu üç boyutun uyumlu bir şekilde gelişimi demektir. Yani kendimizi Mazdeist hissetmemizle

birlikte, işimize Budist yüceliği de yerleştirelim ve ayakta tutalım. Aynı zamanda insanî özgürlüğe o derece saygı gösterelim ki karşıtlarımıza hatta fikir düşmanımıza dahi özgürlüğün kutsallığı hatırına tahammül edelim; gücümüz yetiyor diye onun düşünce ve seçimini açıklama özgürlüğüne engel olmayalım. En kutsal esas, ilke ve yöntemler adına düşünce ve seçimlerin çeşitliliği şeklinde kendisini gösteren insanın gelişim özgürlüğünü; kutsal düşünce ve araştırma özgürlüğünü polisiye faşist yöntemlerle ezip yok etmeyelim. Çünkü diktatörlüğün egemen olduğu yerde, adaletin hâlâ bulunabileceğine ihtimal vermek, aldatıcı ve tehlikeli bir inançtır. Kapitalizm egemen olduğunda demokrasinin ve insan özgürlüğünün olacağına inanmak saflıktır. Eğer insan türünün gelişimine inanıyorsak, hem insanın düşünsel özgürlüğüne en küçük bir müdahale hem de düşünce ve girişimlerin çeşitliliği karşısında tahammülsüzlük bir faciadır. Kendimizi hem Mazdeist hem de Budist yetiştirmeliyiz. Hem insanî cevheri ruhsal ve içsel doygunluğa eriştiren Buda'nın Nirvana'sına inanmalıyız; hem de başkalarının girişim, seçme, inanç ve düşünce özgürlüğüne engel olmamalıyız. Marks, Hallac ve Sartre, insanın kendisinde birbiriyle nasıl barıştırılabilir? Üstelik hiçbirini diğerinin kurbanı yapmadan! Bu zor ama yapılması gereken bir iştir. Bugün insanın en büyük faciası, tek boyutlu olmaktır. Sadece Marcus'un sahip olduğu anlayışla değil, aynı zamanda şu anlayışla hareket etmeliyiz: Eğer yalnızca maddeci bir sosyalizmle yetinirsek, varlıksal tekâmülün iki boyutundan uzaklaşırız. Bu ise insan özgürlüğünü kurban etmek, manevî değerlerini ve özsel gelişimini unutmak anlamına gelir. Eğer Hinduizm'in maneviyat denizi ve Buda'nın berrak Nirvana'sına inanırsak, ferdî bir inzivaya yuvarlanır, diğerlerinin yazgısını zorbaların eline teslim etmiş oluruz. Bu durumda, kendimizi yüce insanî değerlere emanet ettiğimiz halde, en yüce insanî duyguları ezmiş oluruz. Fakat eğer Hallaç gibi aşk yolunda darağacına gider, cehalet ve düşman ateşinde yanar, şehadete olan borcumuzu yaşam ve varlık zaaflarımızın bir fidyesi olarak iftiharla ödersek, boş bir yolda temiz bir ölüm elde etmişiz demektir. Çünkü diğerlerini ya-

şam ve yeryüzü cehenneminde bıraktığımız halde, kendimizi cennete götürmek(!) ticarî düşünce tarzından doğan bir nevi riyakârca ve hilekârca kaçıştır. Cennet böyle insanların yeri değildir; Mesih'in deyişiyle: "Eğer büyük gemi demiri iğnenin deliğinden girerse, bir kapitalist de cennete girecektir." Hepsinden önemlisi, şunu unutmamak gerekir ki bu boyutların birinde ilerlemek, aynı anda diğer boyutlarda gerçekleşen hareketten ayrı değildir. Bir kimse kendi içini ilâhî değerlerle eğitmekle meşgul olabilir; fıtrî genişliğini ve içsel yüceliğini kendi azminin bir yönü yapabilir; Allah'ın kendi fıtratına yansıması için çalışabilir. Bu kişi, bu işlerle uğraşırken, aynı zamanda mazlum ve mahrum insanların yazgısıyla hemdem olabilir; onların ıstırabını hissedebilir; onların kurtuluşu yolunda çaba gösterebilir; Allah'ın bütün nimetlerinden mahrum kalan halkın sınıfsal yazgısına kendisini bırakmak için kendi sınıfsal pisliklerinden vazgeçebilir. Kendi içinde insanî değerleri yerleştirip besleyen kişi, aynı zamanda kitlelerle hemdert olmada, samimî bir şekilde bu dereceye kadar ilerleyebilir; kendi varlığını feda edebilir. Yine kişi bu ikisini uyumlu bir şekilde götürebilir. Zihinsel bencillik ve taassubun dar kalıplarından kurtulabilir. Başkalarının özgürlüğüne saygı gösterebilir. Bütün bağnazlar için hayret verici olacak derecede, kendisine muhalif olan inançlara tahammül edebilir. O halde kendini yetiştirmek için, her üç boyutun da birbiriyle hem uyumlu olması, hem de uyumlu bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. Şu anlamda ki insan, her boyuttaki ilerlemenin, diğer iki boyutun işiyle gerçekleşebileceği anlayışında olmalıdır. Aynı şekilde her şeyden önce, kendini yetiştirmeyi, kendi zamanının yapısına katılma işinden ayrı bir aşama olarak yorumlayamayacağını da bilmelidir. İslâmî hükümler buna böyle işaret eder. İnsan, yükümlülük yaşına ulaştığı zaman, hemen kendini yetiştirme aşamasını teşkil eden bireysel sorumluluklar ile bunun sosyal ve siyasî misyonunu teşkil eden toplumsal sorumluluklar birbirleriyle uyumlu ve eşit olarak insana yüklenerek emrediliyor. İnsan, namaz, oruç ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmadan sorumlu tutuluyor.

İnsan yapısının bu üç temel boyutu bellidir. Şimdi bu üç boyutu birbiriyle uyumlu bir şekilde yetiştirip geliştirmeyi ortaya koymak ve belirginleştirmek gerekmektedir. Özet olarak; bu üç boyutu sürekli ibadet, amel ve sosyal mücadele ile birlikte billurlaştırmak ve takviye etmek gerekiyor:

1- İbadet

İbadetin, geleneksel din anlayışına sahip olanlar arasında geçerli olduğu gibi geleneksel formlar ve lafzî virdler demek olmadığını söylemeye gerek yok sanırım. İbadetin sözlük kökü, kültürümüzdeki derinlik ve kapsamlılığı gösteriyor. "Abdu't-tarik" ifadesi; ezilmiş, dövülmüş ve yolcuyu rahat, kolay, emin ve hızlı bir şekilde hedefe ulaştıran yol hakkında söylenir. Burada ibadetin varlıkla ilgili bir mesele olduğunu ve aslında kendini yetiştirme anlamına geldiğini görüyoruz. Sapmış âdet, eğilim ve amaçlarla uyumsuz, yoldan çıkmış ve bencilce tutkuları bize yükleyen insanî varlık; bilgi ve bilinçle, güçlü ve sağlam bir sistemle "tasfiye ve tezkiye" edilmeli, yani arındırılmalı ve "ihlâs"a ermelidir. İhlâs, iman, yüce insanî değerler ve kendini bütünüyle Allah'a teslim etme; kendini inkârdan kendini kabule erişme yolunda insanî varlığın biricik ve eşsiz olmasıdır. Derin bir tecrübeyle sabittir ki bizim irfanî kültürümüz, dünyadaki bütün kültürlerden daha çok onunla doludur. İslam'da namaz, özellikle gece gündüz belli saatlerde yapılan hareketlerin başlangıcında, bireyi, bütünüyle bireysel ihtiyaçlarını temin için bir çaba olan ferdî ve ekonomik yaşamın bataklığından dışarı çıkarıyor ve Allah'ın karşısında tutuyor. Varlıksal cezbe ve duygu ile dolu bir halde veya ihlâs dolu bir halvet içerisinde yahut heyecan ve birlik dolu bir toplulukta, insanın genel gidişat içerisindeki varlıksal yönünü yeniliyor ve düzeltiyor. Oruç da başka bir sistemdir: Oruç öyle bir sistemdir ki insana, en temel içgüdüsel ve bireysel eğilimlerinden biri karşısında güçlülük bahşediyor; iman yolunda o eğilime egemen kılıyor. Şüphesiz kendisini yüce insanî ideallere adamak isteyen kişi, bireysel tutku ve eğilimlerden kurtulmak zorundadır. İrfânî metinlerimiz, "İslâmî iba-

det" adıyla elimizde bulunan şekillerle birlikte, toplu olarak bilinçli bir şekilde bize öyle bir egzersiz sağlıyor ki bu egzersiz, ruhumuzu her günkü yaşam bataklığına düşmekten, tüketim çılgınlığı, lüks düşkünlüğü ve düzeysiz rekabetler içerisinde hapis olmaktan kurtarıyor. Bu bataklığı, tüketim çılgınlığını, lüks düşkünlüğünü ve adi rekabet anlayışını, bize ticarî tezgâh ve araçlar yüklemiştir. Bu yükleme neticesinde, her geçen gün daha da ağırlaşan ağır tüketim yükünü temin etmek için, bütün insanî değerler kurban ediliyor. Victor Hugo şöyle diyor: "Sonsuz küçük, sonsuz büyük karşısında yer alıyor." Nerede? Namazda.

İbadetten maksat, insanla Allah arasında sürekli devam eden varlıksal birleşme ve bağlılıktır. Allah; anlam, güzellik, hedef, amaç, iman ve bütün insanî değerlerimizin kaynağıdır. Onsuz her şey boş, anlamsız, saçma ve zelil bir bataklığa düşer. Bugün ibadetin rolü dün ve evvelki günden daha çoktur. Bize dün basit pazar burjuvazisi hâkimdi; evvelki gün geleneksel sakin bir çiftçilik üretimi egemendi. Her halükârda insan, doğa ve Allah'ın birlikte olmaları ve birbirine bağlı olmaları için birçok fırsat vardı. Özellikle sömürücü rejimler, basit, avamî ve az etkiliydi; ama bugün kapitalizm, ekonomi, kültür, siyaset, sosyoloji ve askerî güçlerle iç içe bir sistem olarak karşımızda duruyor ve bir kanser ağı gibi yalnızca dünyayı değil, aynı zamanda insanları da içten ve dıştan bozup çirkinleştiriyor. Gördüğümüz gibi nasıl ve hangi yolla olduğunu bilmeksizin, öyle bir gidişat içerisine düşüyoruz ki olumsuz yönde değişiyoruz. Bu değişme ise istedikleri ve önceden planladıkları şekildedir. Böyle vahşî ve korkunç bir sistem içerisinde insanı varlıksal çirkinleşmeden, kötü değişimden, alçalışdan, insanlığını kaybedişinden ve bütün değerlerini unutmaktan kurtaracak ve varlık merkeziyle ilişkimizi sağlayacak, makinecilik, kapitalizm ve politikanın ağır ve parçalayıcı saldırılarının sahası olan bu dünyada bizi koruyacak ve bize sağlam bir dayanak bahşedecek yegâne bağ ibadettir.

Heidegger'in deyişiyle; insanın iki varlığı vardır: Biri, göreli veya mecazî varlıktır ki o insanın çevresindeki olaylardan yani eşya ve uğraşılarla olan bağlarından ibarettir. Sâikler, içgüdüler, duygular, âdetler ve duyarlılıklar insanın çevresiyle ilişki kurmasını sağlar. Bu durum, onda eğreti bir varlıksal şahsiyet oluşturur. Renkler; doğal, ekonomik, sosyal, kültürel ve meslekî şartlar tarafından, tek kelimeyle "dış çevre" tarafından "ben"e vuruluyor. Bu renklilik, sosyoloji, antropoloji ve bireysel ve grupsal psikolojinin temel konusudur. Hepsini de mantıksal ve bilimsel delillerle açıklamak ve tahlil etmek mümkündür. Bu, beşerî bilimlerin çeşitli dallarının tanıdığı varlıktır. Bunun determinist yönü olduğu gibi, genel ve somut yönü de vardır. Bugünkü bilimsel antropoloji, insanı sadece bu renklerle tanıtıyor. Bu yüzden yeni beşerî ilimler, hem insanlara belirli ve cebrî kalıplarla bakıyor, hem de insanların varlıksal cevher ve özünün hakikatine inmekten gaflet ediyor; insanın gizemli, hayret verici, sonsuz sırrına ve gerçeğine erişmekten geri duruyor. Onlar, insanı ve insanları sadece doğa, soy, veraset, iş aracı, sosyal düzen, ekonomik üs ve sınıfsal kalıpların mekanik ilişki ve etkenlerinin eseri olan maddî bir konu veya olay olarak algılıyor. İşte bu yüzden herkes bu çerçeve ve kalıplar içerisinde tutuluyor; bu sınır ve maskelerle ayırt ediliyor.

Hakikatte ise insana anlam veren, dış durumlar ve çevresel etkenlerdir: Köylü insan, çiftçi insan, işçi insan, feodal insan, burjuvazi insan, resmî insan, memur insan, teknokrat insan, aydın insan, sanatçı insan gibi... Fakat insanın, Heidegger'in deyişiyle, bir de "zatî ve hakikî varlığı"[33] vardır. Bu ise insanın sosyal konumundan, dış ilişkilerinden kaynaklanan eğreti renk, boya ve durumların altında gizli bulunan varlıksal bir cevherden ibarettir. Maddî nedensellik zincirinden, sosyal belirlenmişlikten ve çevresel eğreti sıfatlardan bağımsız bir asalet ve sebep anlamında insan olmak, ondan kaynaklanıyor. İnsanın özelliği olan gerçek ben'in evi ondadır; yani zatî ve hakikî varlığındadır. İn-

[33] Existence authentique.

san, her gün yaşadığı ve sadece çevresindeki olaylar karşısında tepki gösterdiği iklimsel, bölgesel, geleneksel, sosyal, sınıfsal ve meslekî gereklere binaen meydana gelen normal hallerde, yüce insanî özü olan bu ben'den gafildir. Aşk, ölüm ve yenilgi, onu bu boğucu sudan kurtaran ve kendisine getiren üç güçlü darbedir. Bu darbeler altında insan, her zaman kendi benliğinin dışına yönelttiği bakışlarını artık kendisine çevirir; kendini seyretmeye ve düşünmeye başlar. Bu değişimle, "varlıksal durum"unu idrak eder. Bunlar en derin, en yüce ve en doğru insanî duygu, sezgi, anlayış idrak ve deneyimlerdir, insan bu yolla bir nevi vasıtasız bilgi elde ediyor ki bu, düşünürlerimizin deyimiyle, huzurî bilgidir. Bu ilimde, ilim (bilgi), âlim (bilen) ve malum (bilinen) birdir. Bu birlik tecrübesinin "bilinç", "özsel değişim" ve varlıksal devrimde esaslı bir rolü vardır. Yine bu yolla insan, içerisinde doğup yetiştiği her sosyal kalıp, sınıfsal çerçeve ve hatta kalıtsal özellikle kendisini kurtaracak, bambaşka yapacaktır. Böylece başka bir sınıfsal yazgıyı ve ideolojik hareketin gidişatını seçecek derecede olağanüstü bir güce sahip olacaktır. İster burjuvaziye bağlı aydın ve isterse aristokrat bir asilzade olsun, her durumda varlıksal bir ihlâs ve devrimci bir fedakârlıkla, kendisinin sınıfsal düşmanı olan işçi, köylü veya çiftçinin yanında yer alır. İsterse aristokrasi kültürü, üstün ırk bilinci veya tekelci sınıf öğretimi ile yetişmiş bir insan olsun, fark etmez. Kısaca hangi çevreden olursa olsun, insan böyle bir yolla kitlesel bir görüş sahibi olabilir; gerçekten mahkûm soyun ve mahrum sınıfın özel eğilimlerini, dertlerini, yaralarını, duyarlılıklarını kendi ruhunda hissedebilir; onlarla varlıksal bir yakınlık, samimiyet ve zatî bir birlik kurabilir. Bu aşama, sosyal sorumluluktan, yapay bir aydın tavrından veya solculuk sorumluluğu esasına dayanan bağ ve ilişkiden daha üstündür. Bu aşamada insan, halkın kendisi olur; halka karşı kendisini, kalemini ve işini bütün sorumluluğuyla ortaya koyar. Halkını düşünür ve aleyhinde olmaz. İşte ibadet, eğreti renkleri ve boyaları temizlemek, dar sosyal kalıpları kırmak, gerçek varlığı parlatarak, varlıksal durumlarını harekete geçirerek gizli bilinç hazinelerini

ortaya çıkarmak, büyük ruhların kültürümüzde eriştikleri "bilgi ve bilincin kalbi" noktasından daha üstün bir duruma gelmek ve bugün Batılı aydınların bu kelimeden anladıklarından daha derin, daha samimî, daha ileri ve daha doğru bir sorumluluğu, yani varlıksal sorumluluğu; Ali'nin dilindeki Kur'anî deyimle, "fıtrat misâkı"nı keşfetme yolunda çaba göstermektir.

2- Amel

Kur'an, Peygamber'in sünneti ve onun devriminin yetiştirdiği dostların yaşam biçimleri, İslam'ın nerelere kadar dayandığını gösteriyor. Bildiğimiz gibi imandan hemen sonra salih amel/iş, davranış Allah'ın dilinin virdidir. Peygamberimize, "İslam nedir?" diye sorduklarında, "amel" diye cevap veriyor. Bundan maksat, bir tür pragmatizme mahkûm olmamız ve fikri delil ve ölçüyü, amelî delil ve ölçü olarak almamız değildir. Böyle olmuş olsa, insanı kör amelin tehlikeli noktasına düşüren bir tür sapık uçurumla karşı karşıya kalınır. Çünkü öncelikle ideolojik esaslara sahip olmak gerekir ki salih ameli salih olmayan amelden, insanın hizmetinde olan ameli bir şahsın hizmetinde olan mahvedici amelden ayırmak mümkün olsun. İslam'ın salih amele dayanması, bugün sahip olduğu dinî düşüncenin tersine, sadece dinî amel değil, aynı zamanda maddî ve üretimsel ameldir. Bugün dinî, düşünsel, ekonomik ve üretimle ilgili amelden söz ediyorsak, bu, dilde geçerli olan kelimelerle konuşma ihtiyacımızdan kaynaklanmaktadır. Yoksa İslam dilinde bunlar arasında bir sınır yoktur. Esasında tevhidî görüş ve düşünce, dilimize de yansımalıdır. Dilden maksat, düşünsel ve felsefî dildir. Şu önemli nokta sonsuz bir derinliğe sahiptir: İslam, siyasî, ekonomik ve sağlıkla ilgili her doğru işi, dinî amel gibi ibadet olarak telakki ediyor; hatta imanı olan bir insanın uykusunu bile böyle kabul ediyor. Ekmek üretmeyi ve yemek yemeyi, aynı şekilde ibadet olarak algılıyor İslam. İslam'ın ekonomik işe dayanması da böyledir. Peygamber'e, "En sevilen iş nedir?" diye sorduklarında şöyle cevap veriyor: "Elin katkıda bulunduğu iştir." "En sevgili mal ve eşya hangisidir?" diye sorulduğunda ise

"Çalışma yoluyla elde edilen mal ve eşyadır." diye cevap veriyor. Aslında insanın, gösterdiği çabanın ve yaptığı çalışmanın meyvesi dışında bir nasibi yoktur.[34] Bu esas, hem insanla Allah arasındaki ilişki noktasında doğrudur, hem de sosyal ilişki ve ekonomik bir sistem için. Şu genel bit ilkedir. "Ve *doğrusu insana da kendi çabasından başkası yoktur. Şüphesiz kendi çabası da görülecektir."* (53/Necm Suresi 39,40)

Kendini yetiştirmede öncelikle söz konusu olan önemli mesele ameldir. Ama yaşamaya, kazanmaya, sosyal makam elde etmeye bir başlangıç anlamında ve üretimsel anlamda iş değil, bilakis kendini yetiştirmede bir egzersiz ve idman anlamında iş. Çalışmak, insan vasıtasıyla doğayı reddetmek demektir. İş, insanın doğa karşısında tavır takınmasıdır. İnsan doğanın hâkimiyetini reddediyor ve kendi hâkimiyetini onun hâkimiyetinin yerine geçiriyor. Bu maddî bir iştir. Sosyal iş de böyledir, insan kendi işiyle kendi toplumunu değiştirip meydana getiriyor. İlginçtir ki insan, yetiştirip meydana getirdiği ve yarattığı an yetişip meydana geliyor, yaratıyor. Firdevsî, Şahnâme'yi okuyup yazdığı zaman, Şahnâme, bu asil Horasanlıyı "Firdevsî" yapmıştır. Michelangelo[35] yarattığı Davud'un heykeli vasıtasıyla kendisi de yaratılıyor. Bu eylem, iki ağızlı bir kılıç ve insanın kendine özgü iradesinin, isteğinin tezahürüdür. İnsan, ameliyle doğuyor ve amelle yaratılıp yetiştiriliyor. İnsanın zihniyeti de amel ile gerçek manada değişime uğruyor. İnsanın varlıksal cevherinin tezahürüdür amel. Yalnızca insandır çalışan, iş yapan. Çünkü amel, hayvanlarda olduğu gibi sadece içgüdüsel bir amel değildir; aksine, insanın kendine özgü iradesinin, isteğinin ve değerlerinin tezahür etmesidir. İnsanın varlıksal cevherinin parlaması, arınması, gelişmesi yine çalışmanın ürünüdür. Amelin kendini yetiştirmedeki devrimci rolü, bizzat amelin bahşettiği özgürlükten ibarettir. Herkes

[34] Kıyamet ve insanın nihaî yazgısı Kur'an'ın deyimiyle şöyledir: *"O gün kişi kendi elleriyle takdim ettiklerine bakar."* (78/ Nebe Suresi 40) (Çev.)

[35] Michelangelo Buanorati (1475-1564) İtalyan heykeltraşı ressam ve mimar. (Çev.)

yaşadığı zamana ait ailevî, sınıfsal ve sosyal kalıpların tutsağıdır. Acaba bu tutsaklıktan, bu zindandan kurtulmak nasıl mümkün olacaktır? Çünkü biz biliyoruz ki bu zindanlardan kurtulmadıkça, bir insan olarak kendi zamanımız, toplumumuz ve kendisine karşı sorumluluk duyduğumuz sınıf için bir fonksiyon yüklenemeyiz. Tutsaklık bir sebep ve etken değil, bir araç ve alettir. Bu sorun, aydınların devrimci sorumluluğu hakkında söz konusu edildiğinde, oldukça geniş bir muhteva ile birlikte, alabildiğine şaşırtıcı, ilginç bir derinlik kazanıyor. Aydınlar daha çok kimlerdir? Kuşkusuz aydınların çoğu orta sınıftan çıkmıştır. Refah içindeki üst sınıflar öylesine çürüyüp bozulmuşlardır ki bütün insanî değerlerin, devrimci duyarlılıkların gençlerin zihinlerinde yer etmesine izin vermiyorlar. Fakirliğin, cehaletin ve zilletin, alt sınıflardaki insanların çoğunu bir kâbus gibi örterek, boğarak kendi içerisinde hapsettiğini bilmekteyiz. Fertler ise hayvansal bir yaşamı temin etmekten başka bir arayış içerisinde değildir. Üstelik basit ideallerden başka da idealleri yoktur. Ne yapılması gerektiğini veya ne yapılabileceğini duyumsayacak derecede bilgi ve bilinç sahibi bir insan olarak aydın, doğal olarak, öyle bir sınıf içerisinden çıkıyor ki ne refah ve aristokrasi içinde anlamsızlaşıp helak oluyor, ne de fakirliğin etkisiyle düşünmekten, sosyal ve ahlâkî gelişmeden mahrum bir duruma düşüyor. Aydın, öyle bir sınıf içerisinden çıkmıştır ki eğitim ve öğretim görebileceği, düşünebileceği, manevî gelişimini sağlayabileceği, dünyayı, ideolojileri, ahlâkî değerleri, tarihin düşünsel ve manevî kaynaklarını ve toplumun öteden beri kendi nesline ulaştırdığı birikimleri elde edebileceği; manevî ve varlıksal gelişimini yapabileceği; ayrıca aristokrasi, sömürü ve refahın boş, saçma, anlamsız ve lüks düşkünü ilişkiler bataklığına düşmesini engelleyecek bütün imkânlara sahiptir. Bundan dolayı aydınlar orta sınıftan çıkıyor. Bu, aydınla burjuvazinin zorunlu olarak birbirine bağlı oldukları anlamına gelmez. Çünkü böylesi bir yaklaşım, aydınların, tarih boyunca sahip oldukları üsleri reddetmekle kalmaz, hareket noktalarını da pis ve boş sayar. Dolayısıyla aydın misyonunun rolüne ve cevherine darbe vurulmuş olur. Bugün

aydınların orta, bazen de üst sınıftan çıktıkları doğrudur. Ancak bu, aydın ile burjuvazi arasında var olan uyum ve türdeşlik özelliğinden kaynaklanmaz. Aksine, sadece orta sınıfta bulunan insanın, hem aristokrasiye oranla daha çok insan olarak kalma şansına, hem de düşünce köleliği ve ahlâkî çöküş bakımından mahrum sınıfa göre daha çok gelişme şansına sahip olması nedeniyledir. Unutmamak gerekir ki bu husus, kendimizi, mahrum halk kitlesinden koparma anlamına gelmez. Çünkü temel hedef, bizzat bu kitlenin kurtuluşudur. Ancak kendisiyle düşündüğümüz kitleyi, bilfiil var olan kitleyle eş tutmamalıyız. Bir çeşit romantizme kapılmamak gerekir. Böylesi yanılgılar sosyal çalışmada, çok ağır hatalara ve trajedilere neden olmuştur. Özgürlükçü eylem, bizim dönemimizde burjuva sınıfından çıkan aydın için, hayatî bir zorunluluğa sahiptir. Çünkü bu çalışma, bu iş ona özgürlük kazandıracaktır. Onu, ister dinî, ister din dışı olsun dar görüşlülükten, alçaklıktan, burjuvazinin iğrenç sıkıntısından kurtaracak olan bu özgürlükçü eylemdir. Bu eylem ile sosyal ufkunu genişletecek, devrimci bir kişilik kazanacaktır. Hayat çevresine ve sınıfsal çerçevesine rağmen onun insanî özünü berraklaştıracaktır. Sabahleyin kalktığında kendisi için hazırlanan kahvaltıyı yapan aydın, daha sonra temizlikçiden aldığı elbisesini giyiniyor ve sonra otomobiline biniyor. Tabiî bu arada tanıdık, dost, arkadaş ve yakınlarıyla buluşup sohbet ediyor. Üstelik bütün bu insanlar, kendisine benziyor. Böylesi bir aydını düşünün siz. Bu aydın ve çevresi, eğer sosyal sorunlardan söz ediyor ve egemen güce karşı sesini yükseltiyorsa bu, şeker, soğan ve et gibi gıdaların olmaması nedeniyle olabilir. Eve dönünce hazır sofranın başında oturuyor. Ailesiyle konuşması şundan ibaret: "Gece ne yiyelim?" Artık aydınımız için, sorunların büyüğü başlamıştır: "Sayısız yemekler arasından acaba hangisini seçmeli?" En iyi şartlarda veya en azından sorunsuz bir şekilde öğrenim gören bir aydındır bu. Halk kitleleriyle kurabileceği tek bağ, kitapların açtığı küçük pencereler vasıtasıyladır. Zihinsel bağı ise sözcükler yoluyla kurar. Bu sözcükler ona, fasiküller, defterler, teksirler, bildiriler ve Batılıların okudukları entelektü-

el kitaplar yoluyla ulaşıyor. O, devrimden söz ettiği zaman, Batı'nın devrimci kavramlarını tercüme ediyor. Hatta halk kelimesi ona; pazarı, sokağı, kiremit ocağında ve tuğla fabrikalarında çalışan işçileri, İran'ın köylü ve çiftçilerini çağrıştırıyor. Çünkü ona göre halk sözcüğü, "masse" sözcüğünün Farsça karşılığıdır. Çirkinliğin, facianın ve trajedinin taşıyıcısıdır böylesi bir aydın. Bu lüks ve lüks düşkünü aydın tipi, BMW otomobilinin rengini kırmızı seçmekten, muhafazakâr ve gericiliklerin karşısında hızlı hızlı konuşmaktan nefsanî bir zevk alır. O zaman ölüme doğru ilk adımları olan yalancı bir hoşnutluk duygusuna kapılırlar. Çağdaş bir "izm"e bağlı olmak, birçok kimseye, solcu ve aydın olmanın yanında, herkesten daha önce koşma zevkini vermiştir. Bu zevk de bu insanları adeta boğmuştur. Bunlar öyle kimselerdir ki devrimci bir iş söz konusu olduğunda, birden kültürden ve düşünceden yana tavır koyarlar; kültüre ve düşünceye dayalı bir iş olduğunda ise "Tek çözüm, silahlardır." diye slogan atarlar. Ne var ki iş pratiğe gelince, herkesin az veya çok katıldığı pratik söz konusu olunca, bu beyler, giydikleri yüz ağartıcı ve efendice maskeleriyle kaçarlar. Ne iyi değil mi?!

Böylesine bir hastalığa tutulmuş bir kişi, yabancı dil de bilse, ideolojik metinlere aşina da olsa artık şifa bulamaz. O halde bırakalım, bencillik ve kendine tapma hastalığı içinde ölsün!

Hepimizin yakasından tutarak tehdit eden bu belâdan nasıl kurtulunabilir? Burada hepimiz derken, sosyal faaliyetin başlatılması ve halk devriminin öncüsü olan tüm aydınları kastediyoruz. Evet, bu beladan ancak amelle, çalışmakla sıyrılmak mümkündür. Amel, ideolojiyi, hafıza ve zihinden, insan varlığının derinliklerine götürür; insanın doğasıyla karıştırır, birleştirir. İşte bu şekilde ideoloji imana, aydın da mümine dönüşür. Kelimenin tam anlamıyla mümine; yani kelimenin derinlik, genişlik ve zenginliğiyle mümin bir insana ulaşılır.

İslam kültüründe mümin ile Müslüman arasında farklılık gözetilmesi bir deneyimden dolayıdır: Öyle ki biz şuurlu bilginlerimizi, inanç, düşünce, ideal ve zihinden bir bütün olarak karşı-

lığını bulan bir ideolojiye sahip ve bu ideolojiyi sözlü olarak ikrar ettiği halde özünden gafil olan kimselerle; bu bütünsel ideolojinin kendilerinde bir fıtrat meydana getirdiği kimseler arasındaki farkla tanırız. Yani bilinçli ve bilgin düşünürlerimizi tanımanın ölçütü bu iki tip arasındaki farktır. Tevhide düşünsel olarak teslim olan kimsenin adıdır Müslüman. Mümin ise varlıksal teslimiyet derecesine erişmiş kimsedir. En derin ve gizli şekliyle münafık, varlıksal yönleriyle itikadî yönleri birbirinden ayrı olan kimselerin sıfatıdır. "Nıfk"; çukur, boşluk ve mesafe anlamına gelir. Bir bakıma münafık, varlığının bu iki görünümü arasında bir boşluk ve mesafe bulunan kişidir: Bir tür iki kişilikli bir yapıya sahip olmaktır.

İhlâs, varlıksal birlik ve uyumluluk içinde bulunmaktır; düşünce ile amel arasında birlik oluşturmaktır. Karşılıklı bir ilişkidir; düşünce ile amel arasındaki ilişki. Böylesi bir tevhidin örneği olan Ali'nin en iyi şekilde tanımladığı gibi, "îmandan amele gidilir, amelden de imana."

Bilincini kitaptan aldığı için uçurumun kenarındadır aydın. Bu tehlike, bir başka açıdan kendine zihinsel yabancılaşmayı ve "kitapzedeliği" meydana getiriyor. Bu öyle bir hastalıktır ki insanî değerler onda mantıkî, bilimsel ve felsefî kelimeler ve sözler şeklinde ortaya çıkar. Bu hastalık bağlamında anlamı olan, ancak ruhunu, heyecanını ve duygusunu kaybetmiş kelimeler vardır. Dahası amelin asıl oluşundan söz eden aydınların bile, lafzî olarak kendilerine yabancılaşmaları mümkündür. Bunlar, dünyadan yüz çevirme hakkında konuşmak için minbere çıkan, ama minbere çıkmak için de para alan vaizlere benzerler. Bin bir gece masallarını andırır nitelikteki sofralarda yemek yerken Ali'nin zühdünden övgülerle bahseden müminler gibidir bunlar; Allah'ın, sadece kendilerini velayet nimetinden yararlandırdığını sanırlar. Osman gibi yaşadıkları halde Ebuzer'e sevgi besleyen kimseler az değildir. Elleri ve gönülleri Muâviye'nin yanında olduğu halde Hüseyin için ağlayan kimseler az değildir. Fâtıma gibi konuşan, ama Melike Hâtûn'un tiksindirici bir kopyası olan

insanlar da çoktur. Hacda, en azından birkaç gün için, eşitliği bir gösteri şeklinde ortaya koymaları gerekirken; tam tersine, "Bizim durumumuz, kafilemiz, otelimiz ve yemeğimiz herkesinkinden daha iyiydi." şeklinde konuşurlar. Hacdan döndüklerinde, buna, seyahatte herkesi geride bıraktıklarını eklemeyi unutmazlar; uyanık, kurnaz, akıllı ve liyakatli olduklarını vurgularlar; paranın büyüsüyle bütün problemlerini çözdüklerini anlatırken de zevkten dört köşe olurlar. Bunlar, kendi zaaflarını örtbas etmek amacıyla dinde uyuşturucu bir neden arayan, tıpkı kırmızı BMW'li Marksistler gibidirler. Öyle ki bu Marksistler de Marksizm de, dinin bireysel hayata yüklediği kayıtlar ve sorumluluklar karşısında laubaliliğe kaçma yollarının peşine düşerler. Bu, bir tür sufice miskinliktir; aydın laubaliliğidir!

Bu ikiz düşmanlara sadece aldanmamakla kalmamalı; buna tutulmamak için de sürekli uyanık olmalıyız. İşte bizi bu hastalıktan kurtaracak olan, ameldir. Peygamberimizin ifadesiyle: "En sevilen iş, bedensel iştir." Buradaki işten maksat, üretim yapan, kendi işiyle değer yaratan, ızdırap ve açlık çeken sınıfın işidir. Elbette zihinsel ve ruhsal ızdıraptan değil, bedensel ızdıraptan; bir oruçlunun duyduğu açlıktan değil, yoksulların duyduğu açlıktan söz ediyoruz.

Bir diğer aydın hastalığı da bilimsel ve felsefî hastalıktır. Aydınlar bu hastalığı sadece ortaya çıkarmakla kalmamış, gelişmelerinin en yüce tezahürü olarak da yorumlamışlardır. Dolayısıyla bugün gördüğümüz şudur: Mahrum kitleleri ve sınıfları kurtarmak, emperyalizmin pislikleriyle savaşmak için seferber olan aydınlar, apaçık insanî ilkeleri belirsiz, geçici, felsefî ya da bilimsel teorilere bağlıyorlar. Sosyalist olmak; çoğunluğun, çalışmayan azınlık için çalışmaması ve aç kalmamasıdır. Bu apaçık bir ilkedir. İnsanlığını korumuş olan hiçbir insan bunda, en küçük bir tereddütte bulunmaz. Sosyalist olmak, bir ulus, bir toplum ve bir ümmetin kaderine bağlı olan üretim ve tüketim yazgısının, herkesten daha fazlasını istemekten başka bir nedeni olmayan ferdî isteklerin elinde bulunmaması demektir. Böyle

apaçık bir durumu, bu çağa ve bu çağın filozof ve bilginlerine özgü olan, her gün değiştiği halde her kesimin itiraf etmediği bilimsel ve felsefî teorilere bağlamak, şimdiye kadar insanlık tarihinde görülmüş en kötü iştir. Örneğin, bir evde yangın çıkardıklarını düşünün. Bu yangını söndürmeyi hiçbir zaman âlemin hudûsüne, kıdemine, ilk sebebe inanmaya veya inkâr etmeye bağlamamak, ilk maddenin laboratuvarda meydana getirilip getirilemeyeceğini ispat etmek gerekir.

Günümüz insanının derdi, tarih boyunca hareket ve heyecan yaratmış en kutsal insanî ülküler doğrultusunda şekillenerek bütün dönem ve sistemlerde sayısız cihat ve şehadete neden olmuş insanî değerleri, kendi çağı, sosyal çevresi, kültürel mirası, bulunduğu zamandaki bilimin tekâmül aşamasının meydana getirip geliştirdiği şu veya bu filozofun teorilerine bağlamış olmalarıdır. Zamanın ilerlemesiyle değişen varsayım ve teoriler ya reddedilir ya da diğer milletler, sınıflar ve topluluklar tarafından kabul edilmez artık. Oysa herkes bu ideallerin asaletini bütün ruhuyla gönülden itiraf ediyor. Bu farazî rütbe ve derecelerin gevşeklik ve tembelliği, söz konusu ideallerin güç, asalet ve devamlılığına darbe vuruyor; bu ideallerin izleyicilerini hafıza dağınıklığına ve düşünce taassubuna maruz bırakıyor. Dahası çoğu sosyolog, teorisyen, bilgin, din adamı, siyasetçi ve evrensel kapitalizme bağlı propagandacı; inkâr veya iptali basit, en azından mümkün olan bu çok eski veya yeni felsefî, bilimsel teori ve varsayımlara saldırmakla, asil ve ebedî insanî değerlerin saldırıya uğramasına ve kökünden kazınıp yok edilmesine en iyi bir biçimde vesile oluyorlar. Bugün sınıfçılığa, kapitalizme, emperyalizme ve tahakkümcü ferdî mülkiyete karşı gerçekleştirilebilecek devrim ve eşitliğe karşı, özellikle mahrum insanların dinden nasıl yararlandıklarını görüyoruz. Sosyolojiden biyolojiye kadar bilimsel teoriler ve çeşitli felsefelerin birçoğunu sosyalizm için nasıl kullandıklarını biliyoruz. Ayrıca, sosyalizme ulaşmak için ahlâkî değerleri, Allah'a tapmayı, tevhidi, özgürlüğü ve maneviyatı terk etmek gerektiğini belirtiyorlar. Oysa bu

kavramlar, yani sosyalizm için terk edilmesi öngörülen bu kavramlar, ancak sınıfsız bir toplumda gerçekleşebilir. Çünkü kapitalizm düzeninde kurban edilen kavramlar bu kavramlardır. Üzücü olan şudur: Sosyalizm adına bilim, düşünce, inanç ve seçim özgürlüğünün yanı sıra, düşüncelerin çeşitliliği, yolların farklılığı ve insanî girişimlerin muhtelif oluşu reddediliyor. Oysa böyle yapmakla, hem faşistlerin yolunu takip ediyorlar hem de vahşî cahiliye âdetini uygulamış oluyorlar. Bir de bütün bu yaptıklarına, sosyolog üslubu ve tavrı içinde filozofça izahlar getiriyorlar! Yirminci yüzyıl insanının, vahşî kapitalizm düzeninde elde ettiği şeyleri dahi sosyalizme kaptırmasından daha büyük bir facia olabilir mi? Bu facia öyle bir noktaya ulaşmıştır ki anti-emperyalist ve özgürlükçü aydınlar, dahası faşist sömürü düzeninden eziyet gören ve kapitalizmle savaş halinde olan geri kalmış ülkelerin sosyalistleri dahi, kapitalist ülkelere kaçmayı tercih ediyorlar. Ne kadar yüz kızartıcı ve utanç verici bir şeydir bu! Oysa hem kapitalizm hem de emperyalizmle yürütülen böylesi bir kavga, böylesi bir savaş için seferber olması gereken, eziyet ve işkence görmüş yediyüz milyon Müslüman bu rezaleti nasıl kabullenir?

İslam, kendisini ilâhî bir din, Peygamberini ise insanlara doğru yolu iletmekle Allah tarafından görevlendirilmiş bir elçi olarak tanıtırken, dini kabul etmek için hiçbir zorlama yoktur, ölçüsünü de getirmiştir. Bizim çabamız, sadece hak yolu sapıklık yolundan apaçık ayırabilmeleri için, insanları bilgilendirmektir. Dolayısıyla özgürce seçimini yapar insan. Allah şöyle buyuruyor: *"Dinde zorlama yoktur. Gerçek şu ki doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır."* (2/Bakara Suresi 256) Ali şöyle emretmiştir komutanına: "Halk ile kaynaş. Eşraftan uzak dur. Bil ki halk ya dinde kardeşindir, ya da türde. Onların kanı kanımız, malları da malımızdır. Her ikisine de hürmet et." İslam'ın gücünün yeryüzünün doğusunu ve batısını kuşattığı ve büyük dünya imparatorluklarını dize getirdiği zaman, Maarra köyünden dine karşı olan kör ve karamsar bir şair, bütün yalnızlığına ve kimsesizliğine rağmen

Allah'a, dine ve egemen olan İslam'a karşı itiraz feryadını yükselttiği halde sağ kalabiliyor, hayatından emin olabiliyor.

Abbasî halifelerinin düzeninde bile, kendi döneminin natüralist ve ateistlerinden "İbn Ebi'l-Avca" veya "İbn-i Mukaffa" gibi düşünürler, düşünce özgürlüğünü alabildiğine yaşayabiliyor; sadece belirli bir sınıf veya dost meclislerinde değil, Mekke'de, herkesin içinde, Müslümanların en kutsal toplanma yeri olan hacla alay edebiliyorlar. Bu tavırlarına, sadece aydınca ve bilgince bir tartışmayla karşılık veriliyor. Şimdi çile çekmiş bir Müslüman, sultanların baskısından, zorbaların egemenliğinden, gerici, donuk, katı ve taşlaşmış din adamlarının tasallutundan doğan yaraları yüreğinde taşıdığı tam on dört asırdan sonra, dinî bir sistemde faydalandığı şeyi, kendisinden geri alacak olan başka bir düzeni nasıl kabul edebilir? Evrensel emperyalizm, böyle bir durumda, bu büyük ümmetin sapmasını ve sosyalizme karşı direnmek için seferber olmasını nasıl istemez?!

Bu faciaları düşünmek, hem kendini yetiştirme yükünün ağırlığını hem de onunla birlikte olması gereken uyanıklığı ortaya çıkarıyor. Böylece bize şu ders verilmiş oluyor: Devrimci olmak, her şeyden önce zihinsel bir devrimi gerekli kılar; devrimi öncelikle görüş ve düşüncelerimizde, dahası düşünce tarzımızda gerçekleştirmek zorundayız. Devrimci, insanlık tarihinin büyük deneyimlerinin meyvesi olan bilinçle iç içedir.

Mollalık, tevhidi alçalttı. Marksizm sosyalizmi belirlenimci, kör ve maddeci ekonomizme dönüştürdü. Kapitalizm, özgürlüğü nifak ve hile için bir maske yaptı. Bütün bunları bilmek gerekir. Bunun bilincinde olmalıdır devrimci. Düşünsel devrim, zamanımızın bu en büyük bozulma olayını tanımak için gayret göstermek ve zihinsel bir yeterlilik elde etmektir. Ancak bu zihinsel yeterlilikle ibadet, çalışma ve sosyal mücadele kavramları arasındaki birliği idrak edebilir; kendi ruhuyla tecrübe etmesinin yanında, bu üçünü fıtratıyla birleştirip yoğurabilir. Bu idealler sadece inançta değil, oluşumda da kök salar ve bu kök öyle bir dereceye ulaşır ki artık kişi bu üç kavramın ağırlığını hissetmez:

Her birini aynı anda diğerine denk tutar. Bu ise derinliğinde ve hakikatinde tevhit olan bir teslistir.

Kendini düşünsel ve varlıksal planda yetiştirmenin bu aşamasına sadece kitap, araştırma ve bilgi yoluyla erişilemeyeceğini bilmek gerekir. Çünkü sözü edilen, yeni bir felsefî teori değildir. Aksine, yeni bir insan yaratmakdan söz ediliyor. Sadece teoriyle yetiştirilemez insan. Çalışma, bu yolda, sadece kitaba yardım etmekle kalmıyor; insanın sapmasına da engel oluyor. Kitap gibi bilgiye, hakikate ve manevî deneyime erişmenin kaynağıdır amel.

Frantz Fanon, devrimci bir aşamaya gelen bir toplumun, halk kitlelerinin bilinç gelişimine nasıl yardım ettiğini; genellikle müreffeh aileler ve ilerlemiş toplumlarda 15-16 yaşına kadar uzatılan gençliğin sessiz, sakin ve sönük dönemini 11-12 yaşına kadar nasıl indirdiğini ve fikrî erginliği 13-14 yaşına kadar nasıl aşağıya çektiğini göstermiştir. Bizim de mahrum ve çoğunlukla çalışan aileler içerisinde eziyet, çile, fakirlik, sertlik ve yoksunluğu yaşayan çocuklarla, müreffeh ve aristokrat ailelerde oyuncaklar arasında yetişen çocuklar arasında bilgi, tecrübe ve yaşamın gerçeklerini duyma yönünden ne kadar fark olduğu konusunda tecrübemiz vardır. Bu gösteriyor ki amel, kitap gibi tecrübe ve bilgiden kaynaklanmıyor. Aksine, doğru, gerçek ve emin bilgi amelden kaynaklanıyor. Kitaptan gelen bilgi hızlı bir gelişim sağlamakla birlikte, genellikle hastalıklı ve sapkın olabilir. Dahası kuruntudan ibaret olabilir. Ya da söz konusu olumsuzlukların birtakım unsurlarını taşıyabilir. Bu ise aydının sapması, hastalanması veya zehirlenmesiyle sonuçlanır. Kitabın da amelin de insan yapısı üzerinde etkisi vardır. Kitap, ameli/işi, düşünsel bilgi, bilinç, çözümleme gücü ve diğer insanların veya dehaların hazırladıkları deneyimlerin yardımıyla birleştiriyor. Amelse, zihinsel düşünceyi gerçek zeminde sağlamlaştırıyor, yerleştiriyor ve düzeltiyor.

İşçilerin grev hakkını savunan ve sendika hakkında bütün ileri ve gelişmiş bilgileri öğrenmiş olan kişilerin grev konusundaki duygu ve algılayışları, elbette bilfiil bir işçi grevine katılan kişilerle aynı değildir.

Bir yakıt maddesinin oksijenle karışımının formülünü bilmekle kazanılan bilgiyle, yanan bir sobaya elini tutan insanın tecrübe ettiği bilgi aynı değildir. Doğru ve gerçek bilgi, bu iki bilginin karışımıdır.

İnsan için yaratıcı ve geliştirici olan ameldir. Yine ameldir, insanın varlıksal özünü cilalayan ve aydınlatan. Amel, aydın için şifadır. Aydın, amel sayesinde, sınıfında ve çevresinde var olan, kendisi ile halk arasına (elbette iş yapan halk) ayrılık düşüren sapık sınıfsal şahsiyeti, sosyal gidişatı, ahlâkı, duyguları ve âdetleri değiştirebilir. Amel, aydına, mahrumiyet ve çile sınıfının çağrısıdır. Bu çağrı, orta veya üst sınıfta hem kendi kurtuluşunu hem de insanî sorumluluğunu yerine getirme arayışı içinde olan aydın için biricik imkândır. Amel, aydını, halk kitlesiyle uyumlu bir hale getiriyor. Böylece aydınla halk arasındaki perdeler kalkıyor. Bu, aydını öyle yüceltir ki bir halk yazarının ifadesiyle: "Halk, sokakta ve pazarda onu kendisiyle değiştirir; yani kendi yerine koyar."

Aydınca moda düşkünlüğünün tuzağına düşmekten sakınmak gerekir. Aydınca ve solcu bir eylem olarak halkçılık etmek, halkın arasında gezip dolaşmak, halkın peşinden gitmek veya köy köy dolaşmak, çirkin ve riyakârca bir tutumdur. Çünkü bütün bunlar halk kitlesini aşağılamaktır. Aydın için de yanıltıcı, boş gayretlerdir. Bu gayretler, aydına sahte ve sapık bir hoşnutluk duygusu verir. Amel, dördüncü imamın yaptığıdır: O, hac günleri, kimsenin kendisini tanımasına fırsat vermeyecek derecede gizli bir şekilde kervanların geçit yerinin başında duruyor, kendisini sadece bir hizmetçi olarak takdim ediyordu. Bazen birkaç ay süren hac günleri boyunca, hacıların hizmetçisi veya işçisi olarak çalışıyordu. Hacılar, onu tanımadıkları için ona saygı göstermiyor, hakaret ediyor, hatta zor işler yaptırmak istiyordu. Bu durum ona zevk veriyordu. Çünkü bu durum, onu en mahrum insanlarla aynı konuma indiriyordu. Bu, onun için, devrimci bir deneyimdi.

Çalışma, insanı, yabancılaşmadan, özellikle de aydınca bir yabancılaşmadan korur. Aydın, kendi başına düşünen bir varlık olduğundan dolayı, kendiliğinden bir tür "uzmanlık" alanına doğru sürükleniyor demektir. Biliyoruz ki uzmanlık bir tür alinasyon, yani insanın kendisine yabancılaşmasıdır. Bugünün devrimci rejimleri, bunu bildikleri için dört uzmanlık duvarına, yani dört ayrı zindana tutsak olmamasını sağlamak amacıyla "memur aydın"a, siyasî makamlar adına iş programı yapıyorlar. Ama bu programlar sembolik ve geçicidir; gösteriş için olduğundan gerçek iş sayılmazlar. Marks şöyle diyor: "Bugün tarlada çalışan bir işçi olmakla birlikte, tiyatro, spor, resim ya da birkaç saat olsun bir sanatçının fotoğrafı üzerinde çalışmanın ne sakıncası vardır!" Marks'ın bu sözü müphemdir. Bugünkü Marksist toplumlarda yapılan şey, gösterişten ibarettir. Oysa bu sorun İslam'da ciddî olarak çözülmüş ve doğal bir şekilde yerini almıştır. İslam'ın önderleri gerçekten işçi olmuşlardır; çiftçilik ve hurmacılık yapmış, kürek kullanmış, toprağı kazmış, başkaları için süt sağmış ve neticede ücret almışlardır. Felsefî, fikrî ve irfanî bir kişiliğe sahip olduğu gibi, ancak bir aydının parmak uçlarından sızabilecek en güzel, en derin kelimeleri yaratmış olan Ali'nin parmak uçları nasırlaşmıştı; işte böyle bir adamdır Ali. O, su kaynaklarında çalışmış, Medine'de, kendi elleriyle kuyu ve kanallar kazmıştır. Yine kendi eliyle bahçe ve hurmalıklar yapmıştır. Onun yirmi beş yıllık siyasî ve zorunlu olan inziva hayatı, düşünmekle, Kur'an'ı bir araya getirmekle, ibadetle ve çalışmakla geçmiştir. Peygamber sadece iki eli öpmüştür: Biri kadın, diğeri işçi. İşte çalışmanın İslam'daki kutsallığı! Oysa hem kadın, hem de işçi bütün düzen, uygarlık ve kültürlerde zillet, hakaret ve yoksulluğun alabildiğine üzerlerinde odaklaştığı insan simalarıdır. Bunların elini öpmek! İşte her yerde horlanan bu insanların elini öpüyor Peygamber. Peygamber ve sahabesi bir savaştan dönmüş; Medine halkı onları karşılamaya çıkmıştı. Peygamber ve mücahitler, Medine şehrinde kendilerini karşılayanlarla görüşmeye başlamıştı. Peygamber, tokalaştığı bir adamın ellerinin nasırlı olduğunu fark etmiş ve hay-

rete düşmüştü. Ona "Ne iş yaparsın?" dedi. Adam "Hurma işiyle uğraşıyorum. Toprağı belliyordum biraz önce. Sizin geldiğinizi duydum ve karşılamaya geldim." dedi. Peygamberimiz adamın iki elini de tutup havaya kaldırdı. Büyük bir heyecan içindeydi Peygamber. Adamın elleri, halkın ve mücahitlerin karşısında bir bayrak gibi yukarı kalkmıştı. "Bu eller, hiçbir zaman ateş görmeyecek" dedi Peygamber. Sonra eğildi, o elleri öptü. İslam ümmetinde sosyal ihtisaslaşma, sınıfsal gruplandırma ve şahsiyet dereceleri yoktu. Medine toplumunda ruhanî grup, dinî zümre, lider grup, sosyal makam sahibi sınıf ve işçi, çiftçi sınıfı tanınmamıştır. İslâmî ümmet düzeninde ve İslâmî görüşte, öğretmen olmak, liderliğe kadar uzanan aktif bir siyasî unsur olmak, yeri geldiğinde kılıç çeken bir savaşçı olmak, hatta Müslümanların halifesi olmak birbiriyle zıtlık oluşturmuyordu.

Hicret, devrimci bir taşınma hareketi olmuştur. Öyle bir harekettir ki hicret, saygın Mekke toplumunda yaşayan zengin Kureyş eşrafı ile bütün Araplara efendilik edebilecek konumdaki kimi şahıslar, Medine'ye geldiklerinde tanınmamış iki kabile olan Evs ve Hazrec arasında işçiliğe başlamış; ekmek için beden işlerinde çalışmışlardır. Dahası eşsiz, ailesiz, evsiz barksız kalmış, mescidi mesken tutmuşlardır. Daha sonra bunlar, yani "Suffa Ashabı", İslam toplumunun en saygın, en aziz ve en parlak simaları olmuşlardır. Aydın, çalışma mucizesi sayesinde, bütün eşraf değerlerini, burjuvazi zaaflarını ve müreffeh sınıfın, parazit sınıfın hastalıklı âdetlerini üzerinden atabiliyor. Dolayısıyla bu aydın, mahrum halk kitlesiyle kaynaşabiliyor. Bu aydın, parazit gibi bir insanken, peygamber gibi bir insana dönüşüyor.

3- Sosyal Mücadele

Eflâtun, insanı, politik bir hayvan olarak tanımlar. Bizim bilginlerimiz bunu, sosyal bir hayvan şeklinde tercüme etmişlerdir. Çünkü insanların ortak sıfatının, politik değil, sosyal olduğunu sanmışlardır. Bundan çıkan sonuç şudur: Yalnızca politik adamlar insandır; siyasete göre düşünüp, siyasete göre iş yap-

mayan halk kitleleri -ki çoğunluğu oluşturan bunlardır- insan değildir. Oysa sosyal olmak, insanın somut bir sıfatı değildir. Zira birçok hayvan, insanlardan daha sosyaldir. Balarısını buna örnek verebiliriz. Ama politik olmak insana özgüdür. Politik olmaktan maksat; bireyi, içerisinde yaşadığı toplumun yazgısına bağlayan görüş, eğilim ve ilgidir. Tabiî bu bağlılık, insanın irade, bilgi, bilinç ve seçiminin göstergesi sayılıyor. Hem sosyal hem de doğal konumunu hisseden sadece insandır. İnsan, doğada veya toplumda karşılığını bulduğu "üs" noktasında bilinç sahibidir. Toplumuna veya doğaya müdahalede bulunabilen insandır. Bu müdahale, itiraz veya destek şeklinde olabilir. Sonuçta insan, doğanın ve toplumun yapısının değişmesine karışmış oluyor. Dolayısıyla siyasî olmayan bir insan, kendine özgü en yüce yetenek tecellisini boşa çıkaran insandır. Ne yazık ki toplumların yazgısına musallat olan güçler, sürekli, halkların siyasî olmasından ürkmüşlerdir. Halkın depolitize edilmesi, sömürgecilerin, baskı güçlerinin, halk karşıtı ve insanlık dışı güçlerin siyasî otoriteyi kendi tekellerine almak için bugün keşfettikleri bir yol değildir. Çarpık sanatları yaygınlaştırma, sporun birçok çeşidinde ifrata varma, cinsel özgürlükleri alabildiğine artırma, ekonomik ve ailevî yaşamda süfli eğilimler oluşturma, sapık sorunları yayma, tüketim düşkünlüğü, dinî, felsefî, edebî ve sanatsal yollarla uyuşturmayı hedefleyerek düşünceleri kendisinin ve kendi toplumunun yazgısından uzaklaştırma olayı bugün ortaya çıkmış yeni bir durum değildir. Bizim toplum geleneğimizde Abbasîler dönemi, İslam toplumunu depolitize etmede başarılı bir dönemdir. Emevîler, sahip oldukları güçlü ırkî fonksiyona, siyasî uyanıklığa, muhaliflerini ezmek için başvurdukları sertliğe rağmen, hâkimiyetlerini bir asırdan fazla devam ettirememişlerdir. Bu güçlü rejimin ömrünü azaltan şey, Müslüman halkın İslam devriminden miras aldığı siyasî duyarlılığıydı. Hükümetin en küçük bir sapmaya eğilim göstermesi, kitlelerin mescide dökülmelerine, düzene problem çıkarmalarına, yani düzenin başını ağrıtmalarına neden oluyordu. Bildiğimiz gibi, İslam toplumu adına onca iftihar duyulacak başarı ve

haysiyeti kazandıran Ömer, ansızın, Medine halkının feryat ettiğini, genel bir itiraz zemini hazırladığını görüyor. Halkın infialinin temel sebebi, Ömer'in uzun bir gömlek giymesiydi. Oysa Ömer, uzun boyluydu. Uzun gömlek giymesi, halk nezdinde, onun, ganimetlerden kendi payına düşenden daha fazla aldığını gösteriyordu. Ömer, bu durumda, halk karşısında kendini muhakeme ettirerek beraat etmek için çalışmaya mecbur oluyor. Böylece giydiği gömleğin, oğlunun payı ile kendi payının toplamından oluştuğunu açıklamak zorunda kalıyor ve bunu ispat ediyordu. Dolayısıyla Medine halkının elinden kurtulmuş oluyordu. Emevîler gibi güçlü bir rejimin, halkın depolitize olmaması yüzünden kazandığı duyarlılık ile yıkıldığını gören Abbasîler, halkı depolitize etme yoluna başvurdular. Bunu hangi yolla yaptılar? Kültürlerini yayma, ilme dayanma, maddî ilerleme, servet, siyasî güç, fetihler ve dinî şiarları tazim yoluyla. İşte bütün bu yollarla bunu başardılar. İslam adına dünyada elde ettikleri ilerlemelerle halkı uyuşturdular. Aydınları ise kelam, felsefe ve fıkıh sorunları içerisinde boğarak uyuşturdular. Emevîler döneminde bütün siyasî ve sınıfsal savaşlar, sınıf adaleti ve insanî liderlik esası üzerine yapılırken; bu durum Abbasîler döneminde grupsal, teolojik, düşünsel, felsefî ve hatta lafzî savaşlara dönüştü. Kapitalizm ve emperyalizm de bugün aynı şekilde hareket ederek rengârenk ideolojiler oluşturmuş; gruba, kabileye ve ırka dayalı düşmanlıkları birleştirerek fesadı yaymış; aile yaşamında ve bireysel ekonomide bin bir çeşit tutkular üreterek tüketim çılgınlığını yaymış; sportif ahmaklıkları artırmış; hastalıklı ve süflî sanatlar icat etmiş; boş ve anlamsız felsefe, sinema, tiyatro, radyo, müzik, televizyon gibi etkinlikleri sağlamış; meyhane, moda ve cinsel özgürlükle göz bağlama yoluna gitmiş; her türlü hokkabazlığı ve hatta danışıklı dövüşü bile gerçekleştirmiştir. İşte bütün bu yollarla kapitalizm ve emperyalizm, arzuladığı hedefe ulaşmıştır. En bilinçli aydınlarımızı aynı vasıtalarla meşgul etmişlerdir. Hurafelerle mücadele eden, ilme dayanan, çok gelişmiş ideolojiler adına gece gündüz teolojik ve felsefî tartışmalar yapan, dine sataşan, ideolojik mücade-

lelerle meşgul olan ileri görüşlü aydın gençlerimiz ne kadar çoktur! Bunlar, ileri düzeyde aydınlar olarak, kendilerini, bu mücadele ve kapışmalarla meşgul etmeleri sayesinde, toplumumuzda, Rıza Han'ların ve Atatürk'lerin yaptıkları; onlardan önce de Takizâde'lerin, Mirza Mülküm'ların başlattıkları işin varisi olduklarını hiçbir zaman hissetmiyorlar. 18. ve 19. yüzyıl Avrupa aydınlarını taklit etmekle iman kalelerimizi, kültürümüzü, ahlâkî değerlerimizi ve tarihî birikimlerimizi yok eden bunlardır. Üstelik bu yaptıklarını aydınca bir tavır olarak tanımlarlar. Sömürünün ülkelerimize giriş yolunu açan ve devam ettirenler yine bunlardır. Bu yaptıklarının Müslümanların azim ve kararlılıklarını ortadan kaldıran faktörlerle aynı olduğunu bilmiyorlar. Dinî inanç, kültür ve millî geleneğimize vurdukları darbe sonucunda oluşan bu yeni saldırıya karşı, halkımızın vermeye çalıştığı savaşı engelleme suçunu da işlemektedirler. Müslümanlar; irtica, hurafe, baskı, sömürü ve kapitalizmin esaretinden kurtulmak için tam ayağa kalktığı ve devrimci bir çehre oluşturduğu zaman, en sadık aydınlarımız İslam'ı hedef yapmışlardır, İslam'da meydana getirdikleri her yara, ortak düşmanların gözünde bir neşe ve şevk şimşeğinin çakmasına neden oluyor. Ruhaniyetin siyasetten ayrılması ve koparılması için sloganlar atan aydınlar arasından ne dalgalar çıktığını bizzat gözlerimizle görmüş ya da kulaklarımızla işitmişizdir. Bu slogan, Avrupa'da halka, akla ve bilime karşı olan kiliseyi yaşam, özgürlük ve hareket sahnesinden uzaklaştırmak içindi. Ama bizim aydınımız çevre, zaman, mekân, koşul, dahası konu farkı gözetmeksizin bu sloganı kendi toplumunda da aynen tekrar etmiştir. Tekrarladığı şey ise Şia toplumunu, İmâm-ı Zamân'ın gayreti adına sosyal ve siyasî işlerle uğraşmaktan muaf tutan Safevî rejiminin yaptığı işin bir devamıdır. Emevî ve Abbasî rejimleri de aynı işi, daha önce ilâhî cebre ve sapık ircâ faraziyesine dayanarak, kaza ve kader düşüncesini yayarak, bilim, adalet ve din adamlığı makamını yalancıktan takdis ederek -bu işlerin siyaset, yöneticilik ve dünya işlerinden ayrı olduğunu söyleyerek-yapmışlardır.

Eğer ileri görüşlü bir aydın, her asrın ileri, gelişmiş, özgürlükçü ve devrimci hareketine özgü sloganlarını, başka bir asrın değişik sosyal koşullarına aynen aktarırsa, sadece kendisine ve halkına karşı suç işlemekle kalmaz, aynı zamanda, insanlık dışı rejimlerin, güç sahiplerinin ve zorbaların en çirkin komplolarının vârisi, dahası sömürünün yepyeni oyuncağı da olmuş olur.

Daha genel anlamıyla siyasî savaş, en yüce sosyal yeteneğin tezahürü olması yanında, aydın için, yapıcı ve kendini yetiştirici bir iştir. Sosyal mücadele bir aydının bilinçlenmesinde en büyük faktör olarak kabul edilir. Masa başı değerlendirmelerde bulunan, etrafı birçok kitapla çevrilmiş, sınıftaşları ile düşünce mübadelesi yapan, kendisini halkın yanında bir devrimci sanan, çözüm yollarını kelimeler teoriler ve ideolojik metinler arasından bulmaya çalışan bir aydın; sadece siyasî pratik sayesinde hem düşüncelerini düzeltebilir hem lafazanlık hastalığından kurtulabilir hem de kendisini deneyerek tecrübe sahibi olabilir. Böylece akıl, zekâ, iş çabukluğu, cesaret, fedakârlık, ihlas, takva, liyakat ve dahası, kendi kendisinden ve kendi malından vazgeçme derecesini tam ve doğru olarak değerlendirebilir. Siyasî mücadele, aydının, genellikle yazımsal ve lafzî olarak öğrendiği ya da öğrenmekte olduğu kavramların gerçek, pratik ve deneyimsel alanıdır. Kitaplar, aydını öyle sorunlarla yüz yüze getiriyor ve öyle gerçeklerle temasa geçiriyor ki artık aydının çevresinde, hiçbir zaman huzur ve güvenlikten eser kalmıyor. Çünkü düşünsel kavramlar kafasını alabildiğine karıştırıyor, işte bu durumdan onu kurtaran siyasî mücadeledir. Yine siyasî mücadele sayesinde aydın, halkın istek, ihtiyaç, ideal, güç ve zaaflarına aşina olur. Sosyal mücadele iş imkânlarını, aydının karşısına apaçık bir şekilde çıkarır; aydını, halktan uzak ve geri kalmaktan koruduğu gibi, genellikle aydınların yakalandığı halktan ileri gitme hastalığından da kurtarır. Halkın en önünde, ama halkla bitişik bir şekilde hareket etmesini sağlar. Ayrıca siyasî mücadele aydına, ideolojik iş öğretir; ideolojik bilincin düzgün ve aktif hale gelmesini sağlar. En önemlisi, aydının ge-

nellikle mahrum olduğu bir bağışta bulunur: Halk kitlesiyle anlaşmak, konuşma dilini bilmektir! Bu dil, aydının, kendi toplumundaki misyonunu yerine getirme aracıdır. Bu dilden mahrum olmak, aydınlarımızı akamete uğratmış; halka yabancılaştırmıştır. Bilinçli aydınlar azınlığıyla, geniş halk kitleleri arasına aşılmaz duvarlar örmüştür. Dolayısıyla geniş halk kitleleri, eşekleştirme işiyle uğraşan insanlık dışı siyaset cambazlarının oyuncağı olmuş; cehalet, hurafe ve yıkım için uygun bir çiftlik haline gelmiştir. Yine bu dilden mahrum olmalarının sonucunda aydınlar, kendi zihniyet kaleleri içerisine sıkışmışlar; ürünsüz, tesirsiz, kısırlaşmış ve neticede öyle terk edilmiş uzak bir vaha olmuşlardır ki güç sahiplerinin ve sömürgecilerin eli onlarla oynamak veya onları yok etmek için açık beklemektedir. Bu zaafla savaşmak için, bizden daha iyi durumda olanların peşinden gitmek zorunda değiliz. Çünkü hâlâ canlı olan ve belirtilerini gözlerimizle görebildiğimiz geçmişimiz bize birçok önemli ders vermektedir. Büyük İslam bilginleri, fakihler, hakimler bütün yücelikleriyle birlikte bilimsel ve düşünsel derecelere ulaştıkları halde halkın arasında yaşıyorlardı. Halkla çok sade ve doğal bir şekilde ilişki kuruyorlardı. Köylerde köylülerle, şehirlerde ise ekonomi, kültür ve düşünce yönünden geri kalmış, yoksul tabakalarla ilişki içinde bulunuyorlardı. Oysa bugün diplomasını alan öğrencimiz, hesabını halktan ayrı yapıyor. Artık bundan sonra halkın sofrasına oturmak ve halkın arasına katılmak istese bile, halkın dili, davranışı, duygusu, ilişki tarzı aniden değiştiğinden halka yabancı bir duruma düşmüş oluyor. Söz konusu ettiğimiz öğrenci duygusal olarak halkla ilişki kurmakla ve aynı derdi paylaşmakla birlikte, kendisinde, halkın anlayacağı ve dolayısıyla iletişim kurabileceği dil yoktur. Bulunduğu sınıfın ve okuduğu kitapların yetiştirdiği aydına, siyasî mücadele halkın dilini öğretir. Daha da ötesi siyasî mücadele, bir ideolojiye bağlı gruba kendi toplum ve çevresinde anlam kazandırır. Bu, çok temel bir konudur. Ali'nin devrimci dindarlığı, Ebuzer'in kesin ve keskin katılımcılığı, Şia hareketinin kapitalizme, aristokrasiye, sınıfçılığa karşı oluşu hakkında

söz söyleyen, kitap yazan ve minbere çıkıp nutuk atan aydınlarımız, bilginlerimiz ve ileri görüşlü dinî çevreler eğer siyasî bir işe de katılmış olsalar; öğrencilerin gerici programlarla savaşımlarında onların arasında görünseler; işçilerin sınıf mücadelelerinde -insanca bir yaşamın asgarî şartlarına sahip olabilmek için emeklerinin karşılığını alabilmek amacıyla itirazda bulunduklarında- söz konusu aydın, âlim ve bilginlerimiz onlara katılımda bulunsalar; faizin, açlığın ve ağır ekonomik şartların baskısı altındaki köylülerin yükselttikleri feryada ortak olabilseler; işte o zaman öğrenciler, işçiler, köylüler ve dahası, topyekün halk bu durumu görecek; aydın ve âlimlerimizin kitap ve nutuk çerçevesinde söyleyip durdukları hakikatler, mahrum bırakılmış ve dış sömürüye maruz kalmış sınıflar içerisinde devrimci bir dönüşüm ve görünüm kazanacaktır. Bu, yüzlerce kitap, binlerce konferans, milyonlarca bilimsel kanıtlama ve tarihî tahlilden daha etkili ve daha işlevseldir. Siyonizmin işgal altındaki Beytülmakdis'i özgürlüğüne kavuşturmak için harekete geçen ilk savaşçılar arasında bir Katolik piskoposu[36] görüyoruz; ama maalesef aramızdan bir kişi dışında hiçbir aydına, hiçbir bilgine rastlayamıyoruz. Sözde bile kalsa, bu derdi paylaşan kimse yok ortalıkta. Katliamlar başladığı ve Filistin yok edildiği zaman bu Müslüman Filistinlileri savunmak amacıyla şehadeti seçmiş olan bir Yahudi'nin kanının, Müslüman mücahitlerin siperlerinin yanı başında aktığını gözlerimizle gördüğümüz halde, İmam'ın payından[37] bir dinarın bile Filistin mücadelesinde katkısını göremiyoruz. Bu durumda, Caferî fıkhının Ehlibeyt fıkhı olduğunu, Şia'nın gerçek Müslümanlığı ifade ettiğini, İslam'ın dünya ve âhiret mutluluğunun kaynağını oluşturduğunu ortaya koymak maksadıyla yüzlerce âyeti delil göstermek, hadis rivayetinde bulunmak, mantıkî deliller getirmek ve "İslam yücedir, hiçbir şey yücelikte onun üzerine çıkamaz." sloganını atmak anlamsız söz-

[36] Bu piskoposun adı Piskopos Kapuçi'dir. Filistinli fedailer için silah taşıdığı gerekçesiyle hapse atılan devrimci bir Hıristiyan'dır.

[37] Humus'tan İslam ümmetine harcaması için, lidere verilen pay. (Çev.)

ler mecmuasından başka bir şey değildir. Bunlar, kendini yetiştirme bağlamında siyasî savaşın tesirlerinin incelenmesinden ibarettir. Siyasî mücadelenin temel fonksiyonu, bir toplum yaratmak, bir toplum yetiştirmektir. Bu ise bizim konumuz dışında kalan, başlı başına ayrı bir meseledir.

Seksen yıl öncesinden bugüne değin Seyyid Cemâleddin'ler, Kevâkibî bin İbrahim'ler, Mirza Küçek Han'lar, Şeyh Muhammed Hiyâbânî'ler, Tabatabâî'ler, Melikü'l-Mütekellimîn'ler ve Muhammed İkbâller'den ilmî açıdan daha üstün müderris, filozof, fakih ve taklit mercilerine sahip olduk. Bilimsel bakımdan adı geçen kişilerden üstün oldukları halde İslam'ın ihyası, İslam toplumunun gelişip ilerlemesi, Müslümanların bilinçlenmesi ve özgürlük mücadelesine girişmesi konusunda sosyal etkileri sıfır olmuştur demesek bile, sıfırdan daha fazla da olmamıştır dememiz gerekir. Bu iki grup arasındaki varlıksal etkinin farkı, sadece havza ve kitaplar içerisinde mahsur kalan bilgiler arasındaki farkla birlikte, kendi çağlarının siyasî işlerine katılan kişilerle olan farkı da gösteriyor. Peygamber'den sonra, Selman karşısında bilimsel açıdan avamdan sayılan Ebuzer, zamanının siyasî mücadelesine aktif, kesin ve doğrudan katıldığı için, tarihte öylesine bir etki bırakmıştır ki Peygamber'in ashabı içinde bilimsel ve düşünsel bir kişiliği bulunan Selman böyle bir etki bırakamamıştır. Bilginler arasında bir talebe sayılan Mirza Kûçek Han bizim çağımızda öyle bir yol başlattı ki Müslüman mücahitlerin görevi, çağlar boyunca bu yolu devam ettirmekten ibaret olmuştur.

Burada, bu yolun yolcuları için büyük bir deneyimi tekrarlamamız gerekir. Bu, dünyadaki özellikle de tarihimizdeki büyük simalarla mucizevî tanışma gücüdür. Bunlar, kendini yetiştirmenin en yüce derecelerine erişmişler; kendilerini her üç boyutta da geliştirmişlerdir. Büyük siyasetçi, zahit ve aynı zamanda mevkilerinin bütün yüksekliğine rağmen geçimlerini kendi el emeğiyle temin eden şahsiyetlerimiz vardır. Fakat bizim için öğretici, faydalı ve mükemmel bir örnek olabilenler her üç boyut-

ta da ilerlemiş, parlak simalardır. Zaaf ve ümitsizlik, düşmanın güç ve hâkimiyetinden yılmak bizi pusuda bekleyen hastalıklardır. Ruha direniş gücü, iman, umut ve güç bahşeden etkenlerden biri biyografidir. Yaratıcı ve bizde hayret uyandıran güçlerin kaynağı olan büyük insanların biyografisi. Büyük insanların ve güçlü ruhların biyografilerini okumak, alçak, korkak, düşkün, hor ve hakirlerle çevresi kuşatılmış bireyi büyük insanlarla tanıştıran, kendi çağına hükmeden, hatta esir olduklarında bile azametleri ile cellâtlarda aşağılık kompleksi yaratan kimselerle dost ve arkadaş yapan büyük bir etkendir.[38] Zihinsel dostluk, gerçek dostluk derecesinde etkileyicidir. Devrimci edebiyat, direnen ve sorgulayan sanat bizim için, suyun yaşamdaki fonksiyonu kadar hayatîdir. Çünkü ruhu, iki kaynak meydana getirip yetiştirir: Biri kültür, diğeri iman.

Maalesef kültürümüzün temeli şiirdir. Şiirimiz ise ya tasavvufa meyletmiş -bu tasavvuf! şiirler aydınlatıcı ve nefisleri eğitici olmalarının yanında, zehirleme, zaaf ve düşkünlükten de uzak değildir- ya da irfanî şiire yönelmiştir. Bu tip şiirler de ya methiyedir ya da gazel. Bunların her ikisinde de insan, sürekli köpekleşiyor! İnsan methiyede, övülenin köpeği; gazelde ise sevgilinin köpeğidir.

İmanımızın adı, her ne kadar onurlandıran İslam, Hz. Ali'nin velayeti ve şehit Hüseyin'in Şiası ise de şimdi halkın yemesi için verilen şey uyuşturucu maddelerdir. Bu uyuşturucu madde, halk içinden "imamın eşiğine bağlı bir köpek" yetiştiriyor, Ali ve Hüseyin'i takip eden bir Şiî değil! Gördüğümüz gibi hem "dinimiz", hem de edebiyatımız bizi köpekleşmeye çağırıyor! Sadece sosyal, dinî ve edebî kültürümüz düzleminde değil, kendini yetiştirme düzleminde de bu köpekperverlikle savaşıp mücadele etmek hepimizin aslî görevidir. Mücadele yollarından biri, Şia'nın devrimci şiirine ulaşmaktır. Bin yıllık devrimci bir ha-

[38] Şehit kardeşimiz, büyük mücahit Muhammed Hanif Nejat'tan bir örnek olarak bahsetmektedir.

reket olan Şia'nın, kendi çerçevesinde, devrimci kültür, şiir ve edebiyatı da vardı. Di'bil[39] gibiler öyle şairlerdi ki hayatları, devrime hizmet ve zamanlarının zulmüyle mücadele içerisinde geçiyordu. Kendi deyimiyle, "darağaçlarını bütün ömürleri boyunca sırtlarında taşıyarak" yaşıyorlardı.

Büyük Fransız Devrimi döneminin devrimci edebiyatı, Ekim Devrimi döneminin devrimci edebiyatı, bugün Latin Amerika'nın devrimci edebiyatı ve özellikle de Filistin ateşinden geçmiş devrimci Arap edebiyatı, İslâmî görüşe göre, Allah'ın halifesi ve Allah'ın benzeri olması gereken insanların yeniden doğması için hayatî kaynaklardır. Ama bugün bu insanlar köpekleşmeye davet edilmektedir!

Ek Not

Her şeyden önce Batı'ya karşı durmak için kendimizi güçlendirmeliyiz. Çünkü Batı, kültür ve medeniyet bakımından zamana egemen olduğunu sanmaktadır. Elbette şunu hatırlamak gerekir: Batı'ya karşı durmak, hiçbir zaman kendi içimizde boğulmaya, Batı'ya karşı bağnaz ve yobaz bir tavır takınıp küsmeye neden olmamalıdır. Aksine, bilinçli bir şekilde karşı olmayı bilenler, Batı karşısında durabilirler. Batı karşısında direnmesi gereken şeyi iyice bilen kişi, Batı'ya karşı durabilir. Doğu İslam kültürünün sömürgesi olan Orta Çağ Avrupa'sı, İslam kültürüyle beslendikten ve bizim medeniyetimizi tanıdıktan sonra, İslam'ın karşısında nasıl duracağını öğrendi. Bizim kültürümüzün sömürgesi olarak kalmak yerine, kendi dinlerini, eski dönemlere ait felsefe ve ilimlerini İbn Sinâ, İbn Rüşd, Mettâ b. Yûnus, İbn İshâk, Fârâbî, Fahreddin Râzî ve Gazzâlî vasıtasıyla tanıma yoluna gittiler. Böylece kendilerine dönebildiler ve ölümcül Orta Çağ döneminden sonra Avrupa'nın yeniden doğması demek olan Rönesans hareketini başlattılar. Dolayısıyla Antik Yunan'ın altın çağına döndüler.

[39] Di'bil el-Huzâî imam Rızâ taraftarı bir Ehlibeyt şâiri. (Çev.)

Biz de Batı'yı derinlemesine tam ve doğru olarak tanıyabilirsek, bilinçli ve sorumlu bir şekilde kendimize dönebilir ve yeniden doğabiliriz. Bu iş için, Batı'daki iki seyir çizgisini izlemek gerekir:

1- Batı tarihine, en çok da Avrupa'nın sosyal değişimine ve uygarlık seyrine dayanarak...

2- Rönesans döneminden günümüze kadar Batı düşüncesinin hareket seyrine dayanarak...

İşte bu iki seyre dayanarak Batı'nın gelişim çizgisini izlemeliyiz. Ancak sosyalizm, felsefe, sosyoloji, diyalektik ve beşerî sorunları sadece Marks ve Engels çevresinde tanıyan ve ne Marks'a kadarki düşünce seyrinden ne de Marks'tan sonraki asırda alınan mesafeden haberi olan Üçüncü Dünya aydınlarının sınırlı düşünce, soyut görüş ve dar kafalılıktan sakınmaları için, aşağıda belirtilen hususların incelenmesi gerekir:

a) Ekonomik temellere dayanarak Rönesans'ı tanımak... Şehirli sınıfın ve küresel ticaretin gelişimini tanımanın yanında, Batı'nın, Müslüman Doğu'yla ilişkisini, düşünsel ve kültürel köklerini de tanımak gerekir.

b) Protestanlığı ve dolayısıyla Luther ve Kalvint'i, Avrupa sanayi medeniyetinin ilerleyişindeki, bilimsel ve maddî gelişimindeki ve Orta Çağ'a ve Katolikliğe bağlı düşünsel patlamadaki rolünü, İslam'la mukayese ederek tanımak gerekir.

c) Bacon, Kant, Descartes, Hegel, Fichte, Nietzsche, Spengler, Spinoza, Pascal, Bergson, Scheller, Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre, Voltaire, Rousseau, Maks Planc ve Darwin gibi çağdaş Batı'nın düşünce ve kültür çadırının asıl direklerini tanımalıyız.

d) Batı'da, Büyük Fransız Devrimi'ni, İngiliz Sanayi Devrimi'ni, Rusya Ekim Devrimi'ni, dagcirizmi (mutlak eşitlik taraftarlığını), Almanya'daki ahlâkçı sosyalistleri, Fransız komünistleri, Hıristiyan komünistleri, İngiliz dagciristleri, Marksizmi, sosyal demokrasiyi, anarşizmi, Saint Simon'u, Proudhon'ü, Stuart

Mill'i, Meed'i, Gurwitch'i, Durkheim'i, Mann'ı, Erich From'u; Doğu'da ise Lao-tsu, Konfüçyüs, Hinduizm, Budizm, Mitraizm, Zerdüşt, Mani düalizm felsefesi, Mazdek komünizmi gibi sosyal akımları, siyasî ve sosyal düşünürleri tanımak gerekir.

ALTINCI BÖLÜM

HAK KAPISINA VARLIK TOKMAĞINI VURMAK

Hak Kapısına Varlık Tokmağını Vurmak

Soru şudur: Oturup yarım saat düşünmenin birey için sağladığı sonucun aynısı, acaba namaz kılmakla sağlanabilir mi?

Burada namazı sadece bir örnek olsun diye verdik. Şöyle bir sorun vardır burada: Güzellik uzmanları, yani güzellik bilimi dalında çalışan, incelemede bulunanlar şu önemli noktąyı vurguluyorlar. Eğer güzelliğin cevheri, kendine özgü güzellik formunda ve uygun şekilde bulunmazsa, o cevher ölür. Dolayısıyla güzellik, dışsal yönden gerçekleştiği zaman kendine uygun formu kazanır.

Babanıza, annenize, sevgi duyduğunuz birisine ve ilgilendiğiniz bir şeye veya bir yere karşı duygularınız alabildiğine şiddetli olsa bile, eğer bunu ortaya koymaktan yoksun iseniz, sizin için, acaba nasıl bir durum ortaya çıkar?

İnsan, duygularını ne şekilde veya hangi şekillerde dışa vurur? İnsan, ya duyguları için özel kelimeler seçecek ya el ve yüz öpecek veya kucaklaşacak, ya da özel jest yollarını deneyecektir. Duyguları dışa vurma şekillerinden olan yüz renginin değişmesi yolunu da özel görünüm olarak ortaya koyacaktır. Elbette yazma yoluyla da duyguların dışa vurumu mümkündür. Duygularınızı ifade etmek için oturur bir şey yazarsınız; müzik dinler, hatta beste yaparsınız. Bütün bunlar insan duygusunun dışa vurullmasının çeşitli şekilleridir. Eğer kişi, bir insana, bir şeye, bir duruma veya bir hatıraya olan sevgi ve bağlılığını açıklayamazsa, yani bu duygusunu herhangi bir şekilde ortaya koymaktan mahrumsa, artık içindeki sevgi ve bağlılık duygusu yavaş yavaş zayıflıyor, dahası ölüyor demektir. Kelime nedir? Benim duygumun cevherinden bir şekil. Müzik nedir? Düşünceye olan bağlılığın ve bu bağlılık duygusunun cevherini açıklama şekli. Kucaklamak nedir? Duyguya karşı bağlı olduğum şekil. Böyle değil mi yoksa? Dolayısıyla şeklin nereye kadar içerik, anlam ve kavramın muhafızı olduğunu görüyoruz. Evlenmek form mu yoksa içerik midir? Formdur. Birbirini seven iki kişi,

birbirlerine bağlanmış; daha sonra birlikte yaşamaya koyulmuştur. Birlikte yaşamak, bir ruhî bağlılık formudur. Ruhî bağı koruduktan sonra acaba birlikte yaşamak da gerekli midir? Duygunun formaliteye ne ihtiyacı vardır ki? "Gece gel, sabah git, ama düzenli bir şekilde." denilirse, şöyle cevap verilir: Evet, herkes işinin peşine gitme duygusunu korumada özgürdür. Bu duygu, bu temiz ve iyi duygu daha sonra ölecek de olsa bu böyledir. Ama sonra ne olacak? Hiç! Görülen şudur: İçerik, form ile korunmakta ve form içerisinde gelişmektedir. Vatanseverlik ve cesaret birer duygudur. Ancak dünyada hamasetini açıklamak için formu olmayan bir ordu var mıdır? Her günkü idman, özel değerlerin tekrarı, müzik ve "hurra" diye bağırmak bireylerde, askerlik duygusunu canlı tutmaktadır. Filistin içlerine doğru sarkan ve kedi-fare misali orada burada gizlenmesi gereken, dahası birbirlerini bile tam göremeyecekleri yerlere saklanan yedi sekiz kişilik gerilla grupları, düşmanın gözü önünde yedi sekiz kişilik özel askerî törenlerini yaparlar. Niçin? Askerlik ruhunu, birlik, beraberlik ve sorumluluk duygusunu korumak için. Kişinin kendi canını tehlikenin tam ortasına atmasında, forma dayanmanın fonksiyonunu görüyoruz.

Amerika'nın Antil adalarından Karaipli meşhur bir zenci olan Frantz Fanon, öğrenim görmek için geldiği Fransa'da doktor olduktan sonra, psikoloji dalında uzman olmak istiyor. Bu arada Cezayir Savaşı başlıyor. Fransızlar, Cezayir'in ulus olmadığını söylüyorlar. Frantz Fanon, öğrenimini yarıda bırakıp gidiyor; "Ben Cezayir milletinin yanındayım, Cezayir vatandaşı oluyorum." diyor. Cezayir'in henüz millet aşamasına ulaşamadığı o günlerde Cezayirlilere bağlanan Frantz Fanon, savaşmaktan da geri durmuyor. Ama o, bir psikolog, bir bilgindir. Ona ihtiyaç vardır: Savaşta, özellikle de gerilla savaşı döneminde artan ruh hastalıklarını tedavi etmek için. Bu işe onu, güçlükle razı ediyorlar. "Hastane işinden canım sıkıldı." diyor Frantz Fanon; "Gidip düşmanla savaşmam gerekir." Cezayirli savaşçılar, onu en azından bir gerilla grubunun refakatindeki seyyar hastane ile

Cezayir'e girmeye mecbur ediyorlar. Böylece hem savaşıyor hem de doktorluk yapmış oluyor. Kalemi de "Mücâhid" dergisinde en iyi makalelerini bu dönemde yazıyor. Kısaca, devrime bilim ve düşünce yönünden birçok hizmetlerde bulunuyor. Pratik ve uzmanlık bakımından da hizmetlerini sürdürüyor.

Frantz Fanon yabancıdır. Misafirdir. Cezayirli değildir. Dolayısıyla Cezayir milleti için çok aziz ve yücedir. Kansere yakalandığı zaman, ona altı ay sonra öleceğini söylediklerinde, cephe içerisine gidip şehit olmak istiyor. Ama onu koruyorlar; izin vermiyorlar. O da cephe dışında, normal bir şekilde ölüyor.

Şimdi de formun, nereye kadar asil olduğuna bakalım. Fanon şöyle vasiyet etmiştir: "Beni Şehitler Kabristanı'na gömünüz." Bu şehitler mezarlığı, Cezayir'in kuzeyinde, Tunus sınırına yakın bir köydür. Fransızlar, mücahit gerillalarla yaptıkları işbirliği nedeniyle bu köyün bütün ahalisini katletmişlerdir. Bu olaydan sonra buranın ismi "Şehitler Kabristanı" olmuştur. Frantz Fanon'un cesedi Tunus'tadır. Oysa o, Şehitler Kabristanı'na defnedilmeyi vasiyet etmişti. Onu, bir köşeye defnedebilir, özgürlüğe kavuştuktan sonra cenazesini kaldırır, kemiklerini şehitler mezarlığına götürüp defnedebilirlerdi. Fakat Cezayirliler böyle düşünmediler; Cezayir Kurtuluş Cephesi de böyle yapmadı. Bunun yerine, Cezayir Kurtuluş Cephesi, mücahitlerden çok iyi bir grubu bu iş için seçti. Askerî merasim düzenlendi. Bu askerî grup, Tunus'un kuzey sınırından Cezayir'e girmeye hazırlandı. Bu sınırsa, Cezayir'in en tehlikeli yeriydi. Çünkü bu bölgenin bir karış toprağı bile kurtarılamamıştı, her taraf Fransız askeriyle doluydu ve Fransız casus uçaklarının gözetimi aralıksız sürüyordu. Fransızların bu bölgeyi bu kadar önemle gözetlemelerinin nedeni, mücahitlerin bu bölgeden, bu sınırdan Cezayir'e girip savaşmaları ve tekrar geri dönmeleriydi. İşte Şehitler Mezarlığı bu bölgedeydi. Şimdi düşünün: Ordu, değerli ve muhterem bir cenazeyi uğurlamada âdet olmuş bütün resmî tören ve kuralları uygulayarak bir cenazeyi götürmek ve defnetmek istiyor. Bunun için de mücahitlerden çok iyi bir gru-

bu görevlendiriyor. Acaba Cezayirliler bu formaliteye riayet etmek için mi bu mümtaz grubu kaybetme riskini göze alabiliyor? Üstelik bir içerik zenginliği de yok. Evet, formalitedir, şekildir bu yaptıkları. Ama Cezayir milleti bu formaliteyle, Cezayir Devrimi'ne yapmış olduğu büyük hizmetler anısına, bütün bir ömrünü fedakârlığa adamış olan bu yiğit insanı yüceltmek istiyor. "Düttürü, düttürü, düüt v.s." yaparak, tören düzenleyerek insanları yüceltmek mümkün mü? Herkes kalbinde saygı duysun, yüreğinde yüceltsin Frantz Fanon'u. Yetmez mi? Herkes, "O ne iyi bir insandı." desin. Cezayirliler böyle düşünemezler miydi? Onlar da onun için, "İsmi tarihe geçmiş, mezarı ise insanların kalbindedir..." diyebilir ve bununla yetinebilirlerdi.

Hayır! Bu sözler yeterli değildir. Zihinsel şeylerdir bunlar. Hayale benzer bunlar; çok geçmeden hatıradan silinip gider. O halde bu seçkin mücahitleri kaybetme pahasına da olsa, Frantz Fanon'un cenazesi bütün askerî teşrifat ve gösteriyle Tunus'un tehlikeli sınırından geçirilmeli; Kuzey Cezayir'in en tehlikeli bölgesine getirilmelidir. Fransız casus birlik ve uçaklarının gözetimi ve bombardımanı altında, Fransız askerî siper ve üslerinin arasından geçilmeli ve onun vasiyetinde bizden istediği gibi Şehitler Mezarlığı'na defnedilmelidir.

Tehlikeyi ve riski göze aldılar. Plân yaptılar, incelemelerde bulundular, cesur davrandılar. Bir çetenin dahi gece yarısı bin bir güçlükle girdiği bir sınırdan geçtiler. Cenazeyi mezarlığa götürdüler. Mezarlığın bir köşesine cenazeyi hemencecik defnedip sessizce geri dönmediler. Başında durdular cenazenin. Nerede? Her an tehlikenin cirit attığı bir yerde. Bölükteki herkes uygun bir şekilde durdu. Bölük komutanı, cenazenin karşısında bir konuşma yaptı. Bundan daha çarpıcı, daha ateşli ve samimî bir konuşma yoktur: "Sen milletine bağışladın canını, sen ey aziz...

Bu konuşmadan sonra saygı ve merasimle Frantz Fanon'u defnettiler. Mezarına işaret koydular ve sonra döndüler. Bu bir formdur. Fransız yazarlarından "Martine", Fanon'un defin macerasını Fransız dergilerinden birinde yazdı. Hiçbir müziğin,

hiçbir şiirin ve hiçbir trajedinin böyle bir tesiri olamazdı. Ne Fanon ile aynı ırktanım ne de Cezayirliyim. Bu olay bende derin izler bıraktı. Siz bir de Cezayir ulusunu, mücahitleri ve bütün dünya mücahitlerini bu olayın ne denli etkileyeceğini düşünün!

İşte bu şekilde form içeriğe yardım ediyor, içeriği zenginleştiriyor. Hâccevî Kirmânî'nin şâir duyarlılığı, belki Hâfız'dan daha fazla olabilir. Ama Hâfız'ın söyleyişi, duygularını açıklama formu bambaşkadır. Dolayısıyla Kirmânî'nin şiirindeki duygular, ikinci elden duygular olarak kalmıştır.

Tesir bazen formda gizlidir, bazen de aslında konum kazandıran formdur, telkin gibi. Telkin ne demek? Telkin, tekrardan başka bir şey değildir. Bir kısım hastalıkları, telkin ve tekrar esasına dayanarak tedavi ediyorlar. Aynı şekilde, telkin ve tekrar vasıtasıyla bazı iradeleri tahrik ediyorlar; eğitiyorlar. Düzenli ve devamlı olarak dinlemek ve söylemek tesir bırakır. O halde temel faktör tekrardır. Tekrar ise bir formdur.

Bu mesele, ibadetlerde formun bireysel yönünü aydınlığa kavuşturuyor. Bu boyuttaki duygumuza, biz, form/şekil diyoruz. Bu duygu ve bağı bütün yaşamımızda koruyor, terbiye ediyor ve geliştiriyoruz. Oysa onu, şans ve tesadüfe bıraksaydık, ölmesi için zemin hazırlamış olma ihtimali söz konusu olacaktı.

İslam'ın sosyal görüşünde formun başka bir fonksiyonu daha vardır. Çünkü bu görüşte, hiçbir zaman bireysel sorunlar, siyasî, sosyal, ekonomik, felsefî ve ahlâkî sorunlardan ayrı değildir. Bu konuda örnek olarak haccı ele alalım. Hac, Allah'ın evinin etrafında yedi defa dönmek, sonra yedi tur sa'y yapmak, akabinde Arafat'a gitmek, Meş'ar'a ve Mina'ya gelmek ve kurban kesmekten ibarettir. Yoksa hac bu değil midir? Çok iyi. O zaman şöyle diyelim: Bir pasaportum var, zamanım da müsait olduğundan hacca gider, kurallara uygun şekilde bu işleri yaparım. Olmaz mı? Hayır! Neden? Sadece Zilhicce'nin dokuz ve onunda olur. Sekizinde veya on birinde gitmenin iki paralık bir değeri olmaz.

Dokuzunda başlamak gerekir. Peki neden? Niçin sadece Zilhicce ayının dokuz ve onunda? Form nedeniyle! Günün, muhteva ve anlamla ne ilişkisi var ki! Benim Allah ile ilişki noktasında yaptığım bu işin günle ne ilgisi var? Evet, böyle diyorsun. Ama ilgisi vardır. Niçin ilgisi vardır? Bu işin, iki milyon kişiyi aynı yer ve aynı zamanda bir araya getiren, olaya sosyal bir şekil kazandıran özel bir günle ilgisi olduğundan. Herkes arzu ettiği zaman gitmiş olsa, o zaman olay bireyselleşir, dolayısıyla kitleleri toplayarak bir araya getiren, değişik soyları birbirine kaynaştıran ve sınırları kaldırıp atan haccın bütün bu önemli boyutları ortadan kalkmış olur. Olaya somutluk ve şahsiyet kazandıran formdur. Medine'ye bakın; bu şehrin tamamında ilginç ve garip bir görüntü vardır. Peygamber Mescidi'nin beş altı kapısı var. İmam namaza durmuş, mescidin tamamı saf tutan cemaatle dolu. Cemaat dalgası, tıpkı dışarı taşan su gibi, kapılardan dışarı taşmış, caddelere yayılmıştır. Caddelerden sokaklara, sokaklardan ara sokaklara, ara sokaklardan dükkânlara, evlere, avlulara ve halvet odalarına kadar bu cemaat dalgası uzanmıştır. Herkes bu namaza katılmıştır. Öyle ki bir şehre, bir ümmetin bütün dünya temsilcileri gelmiş ve bir bütün, bir saf olmuşlardır. Hep bir ahenk ve makam içinde eğilip dalgalanıyorlar. Topyekün ümmet eğiliyor, topyekün dalgalanıyor. Bu durum öyle bir gerçeklik yaratıyor ki başka hiçbir durum, hiçbir duygu veya düşünce onun yerini tutamaz. Bu harekette bulunan insan, yeryüzündeki bütün İslam varlığıyla dost olduğunu ve uyum içerisinde bulunduğunu hissediyor. Bundan dolayı dünyada, "Biz" duygusuna sahip oluyor.

Bir zamanlar Arafat'a Filistinliler gelmişlerdi[40]. Biraz para toplanmıştı. Onların bizim yanımıza gelmelerine izin verilmemişti. Bu yüzden biz, onların yanına gittik. Hem paraları sayıyor hem de sohbet ediyorduk. Birden ezan sesi yükseldi. Paraların geri kalan kısmını saymadan öylece bıraktılar; sözlere de artık kulak ver-

[40] Onlara şehrin dışında, çadırlardan kurulu bir yer verilmişti. Bu yer de Filistin adına değil Kızılay adına tahsis edilmişti.

mediler. Sanki birden delirmişlerdi. Bizi bıraktılar. Bir de baktık ki dağ kenarındaki kum ve çakılların üzerinde bir saf tutmuşlar. Ne kilim serdiler ne de hasır. Tümü mücahit-gerilla idi. Çoğunda toprak renginde gerilla elbiseleri vardı. İlk defa, namazdan birtakım manaları kavradık. "Bismillah" dedikleri zaman, kıyamı anlatmak istiyorlardı. Bunu hissettik. Kıyam! Yerden kalkmak! Kıyam kervanına canlılık bahşetmek. Sebat etmek. Direnmek ve başkaldırmak. Sonra duaya koyuldular. Duaları, "Ya Rabbi, bizi falan hastalıktan koru! Bizim borcumuzu öde!" şeklinde yaptığımız dualara benzemiyordu. "Rabbimiz" diyorlardı, "Bize yardım et. Senin yardımınla bu zalim ve alçakların fantomlarını, havan toplarını, B-52'lerini ve tanklarını vuralım."

İşin sosyal ve siyasî boyutu budur. Mevlana, varlıksal, felsefî ve irfanî bir boyuta da işaret ediyor. Rükû ve secdede söylenen, "Sübhâne Rabbiye'l-azîm ve bihamdih" ve "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ ve bihamdih" dualarının anlamı konusunda, Mevlana, şu açıklamada bulunuyor:

Peygamber dedi ki: "Rükû ve secde,
Hak kapısına varlık tokmağını vurmaktır."

Bu nasıl oluyor? Olayı nasıl anlamıştır? Zihninde nasıl bir manzara oluşmuştur. Tasviri, çöldeki yalnız bir süvarinin yaşamından almıştır. Atlı olarak, yalnız başına eski yollardan bir yolcu geliyormuş. Gece olmuş. Tabii ki çöl burası; ne bir lamba var, ne de kahvehane. Yol bekçisi yok. Gelip giden yok. Yorgunluk, avarelik, yalnızlık, açlık, susuzluk... Ansızın bir kale kapısına varıyor. Kale kapısı kapalıdır. Ne yapıyor? Biliyor ki burası bir sığınaktır. Burada yemek vardır, yaşam vardır, insan vardır; korku, vahşet, avarelik, kurt, soğuk ve kardan kurtuluş vardır. Bunları düşünmek, duygularına öylesine şiddetli şekilde tesir ediyor ki kendisini kalenin içine atmak istiyor. Peki ne yapıyor o? Kale kapısının tokmağını hızlı hızlı vuruyor.

Varlık sahnesi ve hayat meydanında yapayalnız bir şekilde öyle korkuya kapılmış ve ürkmüş olan insan, bu dünyanın öte ya-

nındaki gizli kapının karşısında, hayatın ötesinde kendi yüzüne kapalı olan kapıya, "Aç kapıyı, aç!" diye hergün tokmak gibi vurup durmak.

Peygamber dedi ki, rüku ve secde
Hak kapısına varlık tokmağını vurmaktır.

Vesselam.

YEDİNCİ BÖLÜM

NAMAZIN SELAMLARI

Namazın Selamları

Burada söz konusu edilen, yalnızlığın ne olduğu konusuydu. Şüphesiz, insanın, bütün hallerinde yalnızlığa erişmesi mümkündür. Yani insan, kendisini sadece bir köşeye attığı ve kapıyı yüzüne kapattığı zaman yalnız olmaz. Bazen yaşamın ve toplumun ortasında da yalnızlaşabilir. Daha yerinde bir ifadeyle, varlıkla bir bağ kurduğunda, kendisinde yalnızlık duygusu oluşur.

İki çeşit yalnızlık vardır. Birincisi, adî bir yalnızlıktır. Bu yalnızlık, hasta ruhun bir çeşit tepkisidir. Ruhî sorunlara, ahlâkî ve sinirsel çöküşe yakalanan kişi, aslında noksan bir kişidir. Başkalarından korkan bu kişi, toplumdan da kaçıyor demektir. Bencillik ve sindirilmiş eğilimler, onda toplum karşıtı bir kompleks meydana getirmiştir. Bu tür hastalıklara, "anti sosyal hastalıklar" adı verilmiştir. Yani, toplum karşıtı hastalıklar anlamına gelir. Bu tip insanlar, bir köşede yalnız başlarına oturup dururlar. Örneğin pazarda iflas eden, yaşamda veya aşkta yenilen insanlar da böyledir. Kimi zaman çocuklar da bu duruma düşerler. Özellikle ergenlik öncesi ve ergenliğin başlangıcındaki bunalım yıllarında böyle olurlar. Bu hastalıklar, üzerinde durmaya değer nitelikte olmayan türdendir. Bir psikolog vasıtasıyla bu hastalıkları tedavi etmek mümkündür. Kuşkusuz belirli bir süre sonra hastalar iyileşir. Dolayısıyla hasta, tekrar toplum içine döner; herkesle kaynaşır; arkadaşlarıyla görüşür; ferahlık verici ve eğlendirici şeylerle meşgul olur.

İkinci tür yalnızlık ise benim "yüce yalnızlık" dediğim, insan ruhunun gelişiminden ve normal ilişkiler düzleminden daha yükseklere çıkmasından kaynaklanan yalnızlıktır.

Normal bir insan sabahleyin uykudan kalkınca yaşamını, evini, işini, dostunu, birtakım kimseleri görmeyi, onlarla irtibat kurmayı, arkadaşlık ve dostluktan zevk almayı düşünür. Kurduğu ilişkiler, alışverişi veya işi için yararlıdır. Bu ilişkiler sayesinde ya geçim, yaşam ve eğlenceyi düşünmekte ya da güç kazanarak birileri karşısında korkulan veya itibar edilen biri olma amacındadır.

Bazen insan ruhunun tekâmülü öyle bir noktaya ulaşıyor ki sıradan insanları meşgul eden, onlara zevk veren bu günübirlik eğlenceler düzenini aşmak istiyor. İnsan, mutatlık seviyesinden yükseldiği ölçüde "halvet"e erişiyor. Örneğin Tahran'da yol alan bir kimse trafikte boğulacaktır. Ama insan yükseldiği ölçüde, bulunduğu düzlemi aştığı oranda, yeryüzündeki insanların, karşısında iki büklüm olduğu bu ilişkiler ötesi bir duruma erişir.

Yalnızlığın en büyük etkeni; kendini bilmektir, bilinçtir. İnsanın, kendisine yönelerek varlıksal ve içsel bir bilinç elde etmesi ölçüsünde dışsal ilişkileri azalır; içe yöneldiği oranda dışa eğilimi azalır; metafizik bir ilişki kurduğu ölçüde de günübirlik ilişkiler ağından kurtulmaya başlar. Bunlar, yüce bir insanı yalnızlığa, kendi içine yönelerek düşünmeye çeken etkenlerdir. İki tür yalnızlık olduğunu belirtmiştik. Bunlar, bütünüyle tanıdığımız, tecrübe ettiğimiz ve haklarında konuştuğumuz yalnızlıklardır. Örneğin, temeli yalnızlığa dayanan Kevir'de[41] bu yalnızlıklardan bahsettik.

Üçüncü tür bir yalnızlık daha vardır: Yapay yalnızlık. Burada, ruh hastalığı veya felsefî yalnızlık olmaksızın insana, bir nevi yapay bir yalnızlık yüklüyorlar. Örneğin insanı bir köşeye atıyorlar; kapıyı da üzerine kapatarak o halde bırakıyorlar. Bu üçüncü tür yalnızlığın kendine özgü bir psikolojisi vardır. Toplumla iç içe yaşayan insanın, taassubu, haysiyeti ve şerefi vardır. Duyguları bilinçlidir. Fertlerle ilişkisi sayesinde konum, durum ve sorumluluk kazanır. Bu faktör, onun direnmesine, muhafazakârlığına, takvasına, kendisini, şerefini, onurunu, yönünü ve yolunu korumasına; ayrıca başkalarının beklentilerini gözetmesine ve tutucu davranmasına neden olur. İnsanı bütün bu güçlerden soyutluyorlar. Böylece ona her şeyi kolayca yüklemiş oluyorlar. İnsan öyle bir duruma düşüyor ki artık onun için hiçbir şey fark etmiyor. Dolayısıyla itaatkâr, hatta araç konumuna düşüyor. İnsanı bu şekilde yalnız bırakmak, ondan yararlanmayı sağlayan faktörlerdendir. Yalnızlık durumunda, insanın bü-

[41] Kevir, Ali Şeriati Külliyatının 13. kitabıdır. (Fecr)

tün ilişkileri kesilir. Öyle bir hale gelir ki eşini, çocuğunu, ebeveynini düşünmek istese de artık onları hatırlayamaz. Çünkü onların çehresini unutmuştur, hatırlayamamaktadır. En yakınlarına karşı durumu bu olan insanın, diğer insanlara, arkadaşlarına, yoldaşlarına, çevre ve toplumuna karşı içine düşeceği yalnızlığı siz düşünün! Yavaş yavaş zihninden silinen hayalî vehimlere dönüşüyor bütün bunlar. Dahası isimler, kelimeler ve diğer şeyleri bile unutuyor. Artık onun için, konuşmak boş ve anlamsızdır. Ne bir şeyin kötü veya iyi, ne bir işin hıyanet veya hizmet ne de insan onuruna darbe vurabilecek bir iş olması onun umurundadır. Artık onun için geriye kalan tek etken merak edip araştırmaktır. Ancak bu merak ile dışarı çıkabilir ve tekrar halkı görebilir; insanların ne yaptıklarını, nerede olduklarını görebilir. Sadece bu durum onda kalıcı olur. Dışarı çıkmak! Ama direnmek yoktur artık! Sonuçta, bir insanın mutlak alçaklığa düşmesi için, mutlak yalnızlığa çekilmesi gerekir. Yani onun hâlini hatırını sormamak, ona küfür bile etmemek gerekir. Çünkü bunlar dahi ona, normal yaşamı, toplumu ve ilişkilerini hatırlatır. Bundan dolayı sınırlı atmosferde kalması, bütün kapıların yüzüne kapanması, onunla en küçük bir ilişki bile kurulmaması, dahası bir insan dahi görmemesi gerekir. Eğer hiçbir ilişki söz konusu değilse, on beş yirmi gün sonra mutlak yalnızlık insanı kuşatacaktır.

Ruh da tıpkı beden gibidir. Beden, direncini ve ısısını, bir veya iki saatte bir yediği yiyecek, tatlı ve çerez gibi maddelerden aldığı gibi, ruh da insanlarla ilişki kurarak sıcak ve güçlü kalır. Eğer on, on beş, yirmi gün içinde bedene hiçbir şey ulaşmazsa, beden kendiliğinden çöker. Ruhun durumu da aynen böyledir. Siyasî psikolojinin bir tecrübesidir bu. Orada mutlak yalnızlığa erişir birey; çünkü orada mutlak sessizlik vardır. Bireye şekil ve şartlar kolayca empoze ediliyor. Çünkü bu sessizlikte bütün yönler onun için eşit oluyor. Ona göre hiçbir şey kötü değildir ve onun için her iş mümkündür.

Tecrübe, bu durumlarda, içe dönük olanların yalnızlığa daha geç ulaştıklarını göstermiştir. Saatlerce yalnız kalabilen; kendi

kendine düşünebilen insanlar, yalnızlığa karşı çevresinden, halktan ve toplumdan çok daha fazla direnebilirler. Her zaman herkesle konuşanlar, kalabalıklara karışmak isteyenler, evlerine gitmek istediklerinde kalabalık cadde ve yolları tercih edenler, dahası pazarların, çarşıların ortasından yürümeyi sevenler, kısaca halkla kaynaşanlar daha çabuk bir şekilde yalnızlığa erişiyorlar. Fakat içine kapanık insanlar yalnızlığa karşı daha çok dirençlidirler. Bu durumun nedeni, içe dönük olanların içsel beslenmesidir. Bu yüzden daha fazla direnirler. Bir noktaya ve bir mekâna bağlı olmayan ve bütün dünyada tecrübe edilmiş diğer bir husus da şudur: Dindar olanlar, dinsizlerden daha çok direniyorlar. Materyalistler, dinsizler yalnızlığa ve zaafa daha çabuk düşüyorlar. Bu durumdaki bir insan, bütün bu şartların kendisini yalnızlığa düşürmek için hazırlandığını anlarsa, bu şartların kendi üzerindeki etkisi azalır. Dikkatli olmadığım bir anda birisi sokak ortasında kafama vursa, hemen kafamın tası atar, sinirlenirim. Yine böyle bir durumda iken birisi bana hakaret etse, derhal tepki verir, harekete geçerim. Ancak bütün bu maruz kaldığım hareketlerin bir plândan kaynaklandığını bilirsem elbette ki durum değişir. Örneğin işe giderken, birisi caddenin tam ortasında bana hakaret etse, sövse, kesinlikle sinirlenmem. Tahrik de olmam. Çünkü bu hakaretlerin bir plân çerçevesinde hazırlanıp uygulandığını biliyorum. Bu yüzden insan, etrafındaki koşulların nedenini bildiği ölçüde onların daha az etkisinde kalır. Gerçi, yine de mutlak anlamda ve tam olarak şartların etkisinde kalmaktan kurtulamaz. Yalnızlığa ve yalnızlığın etkilerine yaslanır insan. Sadece sevdikleri kişileri düşünen insanların bir ölçüde yalnızlıkları da azalmış olur. Geçmiş hatıraları, sahip oldukları hedefleri, ailelerini, korunması gereken eşyaları, kısacası her şeyi düşünürler. Bir bakıma içsel bir beslenmedir bu; yalnızlığın bir dereceye kadar giderilmesine de neden olur. Ancak belli bir yere kadar devam eden ve direniş gösteren bu düşünceler, yani bu beslenme, bir süre sonra kaybolup gider. Dahası hafızadan bile silinirler. Artık böyle insanlar belirli bir süre sonra ailelerini düşünemezler. Çünkü tahayyülleri da-

ralmış, tahammülleri kalmamıştır. Onlar için, düşünülen her şey, canlılığını yitirmiş, cazibesini kaybetmiştir; geçmişi olmayan çocukluk anıları ya da müphem bir anı durumuna düşmüştür.

İnsanın yalnızlığa karşı koymak için gösterdiği gayrette, en etkili ve gerekli etkenlerden biri, namazın selamlarıdır. Bu üç selam, yalnızlığı reddetmek ve yalnızlıktan kaynaklanan boşluğu doldurmada ilginç bir mekanizmadır.

Gerçekte yalnızlık nedir acaba? Kimsesizlik, yani her şeyle ilişkiyi koparıp atmaktır yalnızlık. Çünkü ilişkiler kesilince ya da makaslanınca insan yalnız başına kalıyor. Dolayısıyla insan, sonsuz bir atmosfer, mutlak bir ölçüsüzlük içerisine giriyor. Kendimi atmosferde bir zerre olarak hissettiğimde, yalnızlığa düştüğümde, selâm ne işe yarıyor? Böylesi bir durumda, bir çeşit yalnızlık karşıtı bir fonksiyondur selâm.

Öncelikle selâmı anlamlandıralım ki ne olduğunu anlayalım. Selâmın yaptığı ilk iş ve sahip olduğu ilk işlev, selâmımıza muhatap olan kişiyi çağırmaktır. Önemli bir konudur bu. Yanınızda olmayan birisine, olmayan bir insana selâm vermeniz mümkün değildir. Selâm vermek dostluğa da dost olmayışa da bağlı değildir. Gelen herkese selâm verirsiniz ya da siz bir yere girdiyseniz, muhatabınızla doğrudan ilişki içinde bulunuyorsanız selâm verirsiniz. Bir kimsenin, bu giriş ve ilişki öncesi selâm vermesi mümkün değildir. Aslında, böylesi bir durumda selâm vermenin anlamı da yoktur. Öyleyse, muhatabı çağırma özelliği vardır insanın. Yani selâm verdiğinizde, muhatabınızı karşınızda hissediyorsunuz demektir. O halde selâm, doğal olarak, yalnızlığa karşı bir rol oynuyor. Çünkü hiç kimseyle hiçbir ilişkinin olmadığı bir ortamda selâm, sizi, önünüzde oturan, odanızda hazır bulunan canlı bir muhatapla doğrudan bir ilişki içerisine sokuyor. Bu ise yalnızlığı sınırlayan veya ortadan kaldıran bir durumdur.

Namazın bu üç selâmı, üç çağrıdır; üç muhataba çağrıda bulunmaktır. Eğer insan gerçekten inanıyorsa, inancı oranında, mu-

hatabını karşısında daha belirgin ve somut bir şekilde hazır bulur ve onunla ilişkiye girer. Bu üç selâm, birey ile muhatabı arasında üç ilişki meydana getiriyor ve üçüncüde bir hücreye oturtuyor. Bu üç kişi, üç muhatap ve üç ilişki nedir? Öncelikle bunun için burada, bu üç selâmın anlamının daha çok belirginleştiğinden bahsediyorum; içerisinde binlerce kişinin yaşadığı mutat, karışık ve kalabalık bir hayata, bu üç kişinin de katılması pek önemli değildir. Ama eğer hiç kimse yoksa, elbette bu üçünün önemi büyüktür. Burada konu, mutlak bir atmosfer, mutlak bir yalnızlık, mutlak bir ölçüsüzlük ve yapayalnız bir insandır. Dolayısıyla öncelikle şu koşulları göz önünde bulundurmak gerekir: Kişinin hiçbir ilişkisi yoktur. Herkesle olan tüm ilişkileri kesilmiştir. Bu yüzden, içinde bulunduğu atmosferde, dünyasında, odasında, zihninde ve zihninin dışında artık hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur. Ve şimdi ilk selâm söz konusudur: Selâmın muhatabı çağrılıyor. İlk selâmın muhatabı kimdir? "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü". İlk selâm Peygamber'i huzura çağırıyor. Oda, Peygamber'in gelişiyle doluyor. Sonsuz atmosfere asılı olan ben, hiçbir cazibeye kapılmış değilim. Tıpkı bırakılan, yerin cazibesinden çıktığı halde ay ve güneşin cazibesine ulaşamayan, boşlukta ağırlıksız bir biçimde bulunan füze gibi. Orada da o yalnızlıkta da insan muallâktadır. Eğer orada durabilseydi, orada kalırdı. Hatta hiçbir cazibe onu kendisine çekmez. Böylesi bir durumda Peygamber, insanın karşısına birden çıkıyor. İnsan, o boşlukta asılı duran insan, Peygamber'le ilişki içerisine giriyor. Peygamber kimdir? Peygamber, benim ideolojimin menşei, sahip olduğum bütün inanç ve düşüncelerin kaynağıdır. Ben bu inançlar yüzünden bu yazgıya düşmüşüm; bu hücredeyim. Öyle bir duruma düşmüşüm ki bütün şartları kabul etmişim. Başıma gelen bunca talihsizlikleri hep bu Peygamber getirmiştir. Evet, bütün inanç, bağ ve duygularımın kaynağı olan bu Peygamber karşısında hazır bulunuyor; bu ilk selâmla, inanç ve düşünce kaynağımla ilişki kuruyorum. Şimdi bakın, bu ilk vuruşla, yalnızlık ne kadar kırılmış, ne kadar sürülüp uzaklaştırılmıştır. İçimdeki boşluk, en güzel şeylerle; duy-

gu, inanç ve mukaddesatımı meydana getiren fikir önderimin getirdiği güzel şeylerle doluyor. O halde ilk selâm itikadî bir ilişkidir.

İkinci selâm iki kısımdır. Yani iki selâmdır. Gerçekte namazda dört selâmımız vardır. Fakat ikisi bir kenara atılmıştır. Bunun için namazı bir selâmla eda ediyoruz. Ancak muhataplar iki tanedir. "Esselâmü aleynâ" birinci muhataptır. Buradaki "aleynâ" nereye yöneliyor? "Aleynâ" kişilere yani "biz"e, "kendimiz"e yöneliyor. "Nâ", bir çoğul zamiridir. Dolayısıyla topluluk olan bir mercie dönüyor, yöneliyor. Bu topluluk içinde ben de varım. Eğer ben olmasaydım, "aleyhim" derdik. Fakat "aleynâ" diyoruz. O halde bu, benim de içinde bulunduğum bir grubu işaret ediyor. Acaba bu çağrı yalnızlığı ortadan kaldırmıyor mu? Bu selâmı, yalnız kalmış olan "ben"i bir gruba sokmak bağlamında düşünürsek, aslında topluluğu bana sunuyor demektir. Yani ben birey değilim. Biz bir parti, bir cemiyet, bir grubuz; bin, yüz bin, bir milyon kişilik bir grup, yani alabildiğine kalabalık bir grubuz. "Nâ", her durumda yalnızlığı ortadan kaldırıyor. Burada insan bu "nâ"nın o tarafında bu tarafında oturan, diğer yer ve şekillerde bulunan, evlerinde, çölde ve gizli olan yerlerde olan veya değişik yer ve şekillerde görülen kişiler olduğunu hisseder. Onların bu ideoloji ve bu peygamberle zihinsel ilişkileri vardır. Onların tamamı, "biz" adıyla çok kalabalık bir grup oluşturmuşlardır. Her yer dopdoludur onlarla. Ben de onların bir parçasıyım. Selâm olsun onlara. Yalnızlığın bu ilişkiyi bozmaya gücü yetmez.

Şimdi üçüncü selâma, yani ikinci selâmın ikinci boyutuna geçelim: "Ve alâ ibâdillâhissâlihîn". "Bu dünya ve beşeriyetin tamamında bu ideolojiye bağlı olan, meşhur ifadeyle, doğru çizgi üzerinde bulunan yalnız biziz. Diğer bütün insanlar kâfir, arsız ve saçmadırlar; hiçbir işe yaramayan cehennemliktirler." diyecek kadar bencil değiliz biz. Hayır, bizim dışımızda başka insanlar da vardır. Başka bir ideoloji, başka bir yol, başka bir isim, başka bir millet, başka bir gelenek ve başka bir dile bağlı olan-

lar vardır. Bunların içinde temiz, doğru, çevreyi değiştirici ve kendini insan hayatı için feda edebilecek duygular taşıyan insanlar vardır. Fakat bunlar bizim bir parçamız değildir. Çünkü selâm verdik kendimize ve bitti. O halde onların bizim bir parçamız olmadığı belli oluyor. Peki kimlerdir onlar? Salihlerdir. Salihlerdendir. Bütün salih insanlara selâm olsun.

Demek ki ben bir taraftan Peygamber'i buraya getirirken, ikinci selâmla bütün cemaatimi buraya getirdim ve yer verdim. Ben de bu cemaattenim. Üçüncü selâm vasıtasıyla da yer ve zamanın her köşesinde bir mücadele içerisinde bulunan temiz iş yapıcı ve inançlı, salih ve ıslah edici insanların tümüyle ilişki kuruyorum. Bakınız, benim topluluğum ne kadar geniş, ne kadar büyüktür.

Dördüncü selâmı irdeleyelim şimdi. Bu selâm, çok ilginçtir. Bu selâma kadar Peygamber'le, fikrî bir önder ve fikrî bir kaynak olarak ilişki kurdum. "Nâ" ile de fikrî bir grup olarak ilişki kurmuş oldum. "İbâdillâhi's-sâlihîn" ile ise insanî ve ıslahçı bir yönle ilişki kurdum. Güzel, tamam; ama bütün bunlar yeryüzü ve beşeriyetle sınırlıdır. Kurduğum bu ilişkiler, sonsuz uzay, güneş sistemi, samanyolu, yıldızlar ve diğer gezegenler karşısında son derece küçük olan bu yerküresi sınırları içerisinde geçerlidir. Kısaca, Peygamber'le, "biz" ile ve "salihler"le kurulan ilişki bütünüyle insan, yaşam ve yeryüzüyle sınırlıdır. Dördüncü selâmda, yerküresi sınırlarından çıkarak bütün varlıkla, bütün evrenle ilişki içerisine giriyoruz: "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtüh."[42] Bütün varlık ve kâinatta var olan herkese, bütün güç, bilgi ve bilinçlilere selâm olsun. Tanımadığım, ilişkiye girmediğim, benim cinsimden olmayan; fakat yaratılışın genel ve bütünsel gidişatı içerisinde bulunan ve içerisinde bir insan olarak hareket ettiğim yön ve gidişatta yürüyenlere; dolayısıyla evrensel külliyat içerisinde kendileriyle aynı mizaç, aynı fıtrat, aynı yol ve yazgıyı paylaştığım kimselere de selâm olsun.

[2] Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi üzerinize olsun. (Çev.)

O halde, dördüncü selâm sayesinde, evrenle varlıksal bir ilişki kuruyorum. Bu ilişki, düşünsel, siyasal, ideolojik, partisel veya insanî değildir. Varlık ilişkisi ve evrensel ilişkidir. Bu ilişki bir savaş sahnesidir. Bir hareket ve bir yön içerisindedir. Bizim dışımızda birçok varlık vardır. Evrenin bütünsel hakikati yolunda, Allah tarafına doğru hareket eden güçler, bilinçler, duygular ve diğer yaratıklar vardır. Onlar bizim cinsimizden değillerse de savaş ve ülkü bağlamında bizimle ilişki içindedirler. Dolayısıyla, onlarla da içsel bir ilişki kuruyoruz. Dahası, tanımadıklarımızla da ilişki içerisine giriyoruz. (Tıpkı, diğer gezegenlerden dalgalanan sistemler gibidir bu. Hiç kimse bunların kime ait olduğunu bilmiyor. Ama başka yerlerde de bir beyin, bir merkez ve bir uygarlık olduğu ortaya çıkıyor.) İnsanlarla doğayı yöneten güç arasında böylesine varlıksal bir ilişki kuruluyor. Bu dört selâm, benim için böyle bir atmosfer yarattığında benim etrafıma çekilen duvarlar, dışarı çıkmaması için çocukların beşiklerine yaptıkları dört duvar kadar komik olur. Etrafıma çekilen duvarlar, betonarme özelliğini yitirir; aptallaşır ve bir oyuncak durumuna düşer.[43]

[43] "Biz" ve "doğruluk yolunda gayret gösteren ve halkının yaşamını düzen ve intizam içerisinde kurtuluş yolunda değiştirmekle meşgul olan bütün doğru insanlar", zamanın bu mustazaflar dünyasında, Fanon'un deyimiyle, "Yeryüzünün Lanetlileri" dünyasında tek bir kadere ve yazgıya sahiptir. Şimdi biz, kendi topluluğumuzla birlikte günde beş defa onlara selam gönderiyoruz; üstelik de bir selamla. ("Biz ve İkbal"den - Derleyen).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HÜR

Hüsran veya Kurtuluşu Seçmekte Olan İnsan

Hür

> "Hüsran ya da kurtuluş seçiminde bir insan" Hür, bütün durumlarda hürdür. Başına bir zorluk, sıkıntı ve belâ geldiğinde, yani zamanın balyozu ona bir darbe indirdiğinde, başını sabırlı bir örs yapar. Başına musibetler isabet etse, boynuna esaret zinciri vursalar ve kolaylıkların yerini zorluklar alsa; o, yine kırılamaz, yenilemez ve yolundan döndürülemez. Bütün bu durumlar içerisinde de o hürdür."
>
> İmam Sâdık

Takdir, hayret verici yaratma eylemine bazen birçok zevk ve güzellik katıyor. Gece gündüz çalışan büyük yaratılış fabrikasında sayısız taşlar, güller, çamurlar, ağaçlar, balıklar, kuşlar, haşereler, dört ayaklılar, hayvanlar, yırtıcı canavarlar ve insanlar yapıp üretiyor; hep standart ve birbirinin benzeri olan şeyler yaratıyor. Bu fabrika, arada bir çeşit çeşit ve zarif sanatlar üretiyor. Dolayısıyla normal üretiminin dışına çıkmış oluyor; yeni icatlarda bulunuyor, istisnaî şeyler yaratıyor: Şiir okuyor, bir sanat eseri yaratıyor, zevk ve güzelliği gösteriyor.

Bir fabrika hep monoton kalıplarda, pazarları dolduran ve "yap-sat" cinsinden tüketim malları üretiyor. Ama bu fabrika zaman zaman sanatını göstermek, asalet ve ruhî bir lezzet yaratmak, bazı özel kimselere, kimi dostlarına hediye vermek için veya bu nedenlerle değil de canı çeşitliliği istediğinden "başka çeşit" mal üretiyor. Bu "başka çeşit" malların yapımına kendi elini katıyor, onlar üzerinde çalışıyor ve yeni bir iş yapıyor. Bu tür mallar "numaraları" ile değil, "şahsiyetleri"yle tanınır. Özel isimleri vardır bunların. Sahalarında tek olduklarından dolayı yerlerini başka mallar dolduramaz. Bittiklerinde ya da olmadıklarında yerleri daima boş kalır. Bir sanat eseridir; emsalsiz ve paha biçilmezdir. Standartlaşmış sayısız tüketim mallarından değildir. Bunlar daha çok vitrin, sergi, tanıtım, seyretmek ve düşünmek içindir sanki, ambarda stok etmek ve pazarda satışa sunmak için değil.

Tek kelimeyle bunların “şahsiyet” sahibi oldukları söylenebilir. Kendi türleri arasından bizzat kendilerini seçip ayıran bireysel özellikler en yüksek düzeyde ve eşsiz derecededir: Elmaslar arasında “Kuhnever”, kılıçlar arasında “Zülfikâr”, duvarlar arasında “Çin Şeddi”, setler arasında “Zülkarneyn”, evler arasında “Kabe”, güneşimizin etrafında dönen gezegenler arasında “yeryüzü”... ve kendilerini hakikat yolunda âşıkane bir şekilde feda eden insanlık tarihi ve İslam kültüründeki bütün şehitler arasında da “Hür” gibi!

Sahneye bakın! “Hür” olayının tarihte olmadığını ve aslında bir destan yaratmayı hedeflediğimizi varsayalım: Bir kısım yönetmen, senarist, tiyatro yazan, edebî ve sanatsal öykü yazan en yüce insanî değerlere ve hayal gücüne dayanarak bir hikâye yaratmak istiyorlar. Takdir eli, böyle bir eseri yaratmak için nasıl sanatkârca ve mükemmel bir şekilde iş araçlarını, vesileleri ve eşsiz yaratılışa müdahale eden faktörleri bütünüyle “mutlak”lardan seçip ayırmış ve sanki hikâyenin asıl ritmini mümkün olduğu kadar pekiştirmek, kendi kahraman çehresini alabildiğine parlak göstermek, en yüce eseri yaratmak ve ona en güçlü etkiyi yapmak amacıyla bütün imkânlarını kullanmıştır.

Bir seçim meselesinden söz edilmektedir: İnsan türünün en yüce varlıksal tecellisi, insanın anlamı, insanın varlık felsefesi ve aynı zamanda en zor sorumluluğundan, yani.

Fakat hangi seçim? İnsan sürekli bir seçim içerisindedir. İnsan, birkaç kez ve defalarca iş, öğrenim dalı, dost, meşguliyet, konut, eş, siyasî eğilim, sosyal konum, yol, vesile, moda gibi konularda her gün seçim yapıyor.

Oysa en yüce, en zor, en çetin, en ağır, aynı zamanda en acı ve en sızlatıcı seçim; hak ve bâtıl seçimidir. Bu seçim, felsefî, ilmî, kelâmî, fıkhî ve grupsal tartışma ve kavgalarda değildir. Dinin doğrusu ile yanlışı, politikanın âdil olanı ile adaletsizi, halkın eşitliği ile eşitsizliği, insanın özgürlüğü ile esareti arasındaki kavgada insan, “hüsran” ya da “kurtuluş” seçimindedir. Bu, insanın bizzat kendisinin “nasıl olması” seçimidir. O da ne pahasına? Kendisinin “olması” ya da “olmaması” pahasına!

Ancak burada destan yapan takdir; seçimin zorluk, azamet ve gücünü en iyi şekilde pekiştirmek için ona olağanüstü bir baskı, kuvvet ve şiddet verir. Bu nedenle, destanın kahramanına, iki kutup, yani facia ile kurtuluş arasında bir noktada yer vermemiştir. Mevlana'nın deyimiyle: "Şunu mu yapayım, onu mu?" diyerek tereddüt içerisinde kalmaması için, onu facianın ortasına oturtmuş ve faciaya boğmuştur... Ne diyorum ben? Facia işinin âleti, meşhur, madalyalı, kukla subay ve facia ordusunun komutanı... Halkın çadırına dörtnala saldırmak için, facia sarayından gelen ordu... Bu ordu, yaratıkları kuşatan "bu karanlık gecede" ve böylesine dehşet dolu bir dalga ve girdap korkusu içerisinde "hidayet lambası"nı söndürüp yok etmek, "kurtuluş gemisi"ni[44] ortadan kaldırmak ve facia sarayının emriyle "kurtuluş çadırı"nı ateşe vermek istiyor. Ne hayret vericidir ki bu öyküde kurtuluşu seçen kahraman, bu faciaları gerçekleştirmekle görevli facia kahramanı idi. Mücahitleri takip etmekle görevli olan bu komutan, "ğâsık"[45] fermanıyla yolu "felâk"a bağlayandı; insanların başına zorba ve baskı ipini geçiren, ümmetin arasına ayrılık ve ayrıcalık sınırı koyan "hannâs"ın[46] vesvesesiyle, halkın bilinçlenmesi ve kurtuluşu için devrimci Kûfe şehrine gitmekte olan "imamet" ve "adalet" muhâfızlarını katliam yeri Kerbela'ya getiren ve iman imamını, özgürlük ümidini esaret ve küfrün pençesine bırakandı.

Olayı tekit etmek için "seçim zamanı"na[47] bakalım. İçerisinde devrimci seçimin onca azametiyle oluştuğu kaba bir bakın. Bu

[44] Kuşkusuz, hidayet lambası ve kurtuluş gemisidir Hüseyin.

[45] *"Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden - Min şerri ğâsıkin izâ vekab."* (113/Felak Suresi, 3) "Gâsık", aysız, karanlık gecedir. "Vekab", her şeyi ansızın kuşatan, her şeyin ve her yerin üzerini kapatan ve hiçbir yeri serbest bırakmayan yerdir.

[46] "Hannâs", tefsirlerimizde de bizim aldığımız anlamda kullanılmıştır. Halka musallat olan zalim, diktatör, gaddar ve zorba anlamındadır. Sonuç olarak, tefsirlere göre bundan maksat Rum Kayseri'dir.

[47] Onun seçimi, Ali ve Hasan'ın zamanını idrak etmiş ve daha sonra bunların ortamı olan Medine'de kalmış bir babanın seçiminden farklıdır.

seçim, aşamalı bir bilinç, düşünme ve bir ömür deneyimiyle değil, bir yarım gün içinde, bir günün sabahında, Âşûrâ günü gerçekleşmiştir. Yani en son saatler ve en son fırsatlarda olmuştur. Bu seçim, şimşeklerin çaktığı, rüzgârların estiği, her şeyin elden gideceği ve son bulacağı alabildiğine elektrikli bir zamana rastlar. Olayın patlama öncesi acı ve ızdırap dolu dakikalarda zirve noktasına ulaştığı zaman bu zamandır...

Bizim binlerce "Hür"ümüz vardır, binlerce... Onların ismi genel olarak Tevvâbîn (tevbe edenlerdir.) Bütün Tevvâbîn hürdür. Fakat birkaç saat gecikmeyle... Bunlar da öldürülmüştür; tıpkı "Hür" gibi. Bir bakın, zaman ve zaman seçiminin ne kadar anlam ve değer taşıdığına!

İki zıt kutup; hayır ile şer, iyilik ile kötülük, çirkinlik ile güzellik, hak ile bâtıl, temizlik ile pislik, hakperestlik ile haksızlık, adalet ile zulüm, özgürlük ile esaret, doğruluk ile sapıklık ve felah ile facia arasındaki çelişkiyi öfke ve şiddetin zirvesinde göstererek, olanca tahrik ve tesir gücünü yaratabilmek amacıyla yola çıkan bilgin, bilinçli ve sanatçı bir yönetmen, bu kutupların her biri için öyle kaynak ve destekler seçmelidir ki ilâhî ve şeytanî kavramları en etkin ve en derin biçimde canlandırma gücüne sahip olabilsin. Kahraman, iki kaynak ve iki sembol arasından birini seçmek istiyor. Bu durumda, yönetmen ve yazar, sembolleri öyle seçmelidir ki bu iki kutbu temsil etme ve canlandırma gücüne sahip olabilsin. Biz bu hikâyede bunların kimler olduğuna bakıyoruz şimdi. Bakarken de bizim bizzat seçmek istediğimizi ve bir öykü yazmak istediğimizi varsayın.

Peki, yazmak istediğimiz öykünün iki kutbunda kimler olmalı? Bir kutupta "Promete", diğer kutupta "İfrit" mi olmalı? Yoksa dev ve peri mi olmalı? Veya melek ve iblis mi? Ya da iyilik ve bereket tanrısı "Mehr" ile kötülük ve nefret tanrısı "Set" mi? Hayır, bu çehreler öyküyü fantastik yapar. Oysa bu öykü, insanî gerçeklerden söz ediyor. Dolayısıyla gerçek insanlarla açıklanması, beşerî çehresinin ve realist yönteminin olması gerekir.

O halde Rüstem ve Efrasyab mı olmalı bu iki kutupta? Yoksa Feridun ve Dahhâk mı? Veya Spartaküs ve Krasiyus mu? Hayır, bunlar da değil. Çünkü bunlar ulusal ve siyasal çehrelerdir. Nasyonalist içeriğe sahiptirler. Oysa bu öykü, bir toplum, bir kavim ve bir ülkenin sınırları içerisine sıkıştırılmamalı, bütün beşeriyeti kuşatmalıdır. Bu öyküye evrensel bir zemin, hümanist bir içerik verilmelidir.

Peki, Hâbil ve Kabil veya Hızır ve İskender olabilir mi? Tarih öncesi mitolojik simaları ele almamak gerekir. Bu, gösterimin gerçekçi doğasını zayıflatır çünkü; çehreler meçhulleşir, uzaklaşır ve sonuçta etkilerini azaltır. Bu öykünün şahsiyetleri tanınmış ve hissedilir olmalıdır. Öykünün kanlı ve gerçekçi olması, hayatî sıcaklığını üzerinde taşıması gerekir.

Bunlar da olmadığına göre, acaba İbrahim ve Nemrud, Musa ve Firavun, İsa ve Yehuda, Yahya ve Herodis olabilir mi? Yine hayır! Eğer bunlar olursa, okuyucu ve izleyici kendisini bizim cinsimizden olmayan başka bir su ve başka bir çamurdan yaratılmış, yani bizim su ve toprağımızdan olmayan daha üstün bir cevher, fıtrat ve soya sahip olağanüstü mitolojik ilahlar türünden metafizik, müstesna ve kahraman şahsiyetler karşısında bulur. Bu ise öykünün öğretici ve etkileyici özelliğini azaltır. Çünkü insanlar peygamberleri daha çok melekûtî, lâhutî, tabiat ötesi ve semavî olarak düşünmeyi ve onları insanüstü varlıklar olarak hayal etmeyi âdet edinmişlerdir. Oysa peygamberlerin değerlerini o kadar övdükleri halde, onları bir türlü taklit etmezler. Sonuç olarak, onları insanüstü gördüklerinden dolayı, kendi yaşamlarına aktarmayı mümkün görmezler.

Oysa bu öykünün temel felsefesi öğreticiliğidir. İnsanın şaşırtıcı gücünü göstermek ve kendi devrimci değişimi içerisinde bütün sosyal, sınıfsal, ailevî, hatta geleneksel özelliklerini reddetmek ve ilâhî bir mucize göstermek için; normal, basit, kirli ve bağımlı insan iradesinden doğan devrimci bir seçimdeki öykünün kahramanı insanlar gibi bir insan olunmalıdır. Binaenaleyh bu öykü kahramanı tıpkı diğer insanlar gibi bir insan olmalıdır.

Ayrıca günahtan ve utançtan da uzak olmamalıdır. Beşeriyete ait ve bize yakın gerçek, tarihî çehreler içinden, iki kutbun temsilcilerinin sembolleri arasından seçilmelidir. Bundan dolayı, bu seçim dairesi sınırlıdır.

Bu bağlamda İslam tarihi çelişki, tecrübe, tartışma, çatışma, duygu ve insanî değerlerle dolu olduğu gibi; en canlı, en yeni, en sağlam, en güvenilir, en tanınmış, en zengin, en doğurgan ve en hareketli bir kültürdür de. Her zaman beşeriyetin macera ve alınyazısıyla iç içe olan ve beşeriyet toplumunu bütün boyutlarıyla iki kutuplu yapmış olan birbirine zıt iki akım, Emevî ve Alevî iki çehreye bürünmüştür İslam'da. Facia ve kurtuluşu kendi gelişimlerinin zirvesine eriştirmiş ve aralarındaki çelişki mesafesini iki sonsuz kutba kadar uzatmış olan bu iki hizip içerisinde, her biri kendi kutbunun tam, aydın ve mükemmel sembolü olan birbirine zıt iki çağdaş sima vardır. Bu iki sima, sembol haline gelmiş ve halkımızın kültüründe âdeta mitolojik ilahlar mesabesine ulaşmış, sanki halkın etrafında dönen bir efsaneye dönüşmüştür.

Ne kadar hayret vericidir ki kahramanımızı seçmemiz için düzenledikleri iki zıt sahnede şu iki sima görülüyor:

Yezid ve Hüseyin!

Eğer bu destanı gerçekten büyük, bilgin ve bilinçli bir yazar veya yetenekli bir yönetmen yaratmış olsaydı, olağanüstü bir edebî eser olurdu bu. O zaman da bu eserin yaratıcısına "aferin" demek gerekirdi. Ama biz bunun tarihî bir olay olduğunu görüyoruz. Bu olayın kahramanlarının gerçek âlemde, belli yer ve zamanda gerçek varlıkları olmuştur. Güçlü takdir eli yaratmıştır onu. Bu yüzden, "yaratıcıların en güzelini" tebrik etmek gerekir.

Evet, takdir-i ilâhî mucizevî yaratmalarında birçok zevk ve güzellik sergiliyor. Acaba bu kahramanın adı nedir? Tarihî bir şahsiyet için dikkate alınan şey, onun ismi değil, rolü ve işlevidir. Onun rolü, varlıksal değerinin temsilcisi ve şahsiyetinin tanıtıcısıdır. İsmi ise ailesinin zevk ve geleneğine göre verdikleri bir

lafızdan ibarettir. Eğer öykü bir yazarın düşünce ve sanat eseri olarak ortaya çıksaydı, o zaman onun ismi bilinçli bir şekilde ve şahsiyetinin rolüne uygun biçimde seçilirdi. Dolayısıyla, onun ismini, isminin anlam ve musikisini, şahsiyet ve rolüyle uyumluluğunu sormak gerekirdi. Fakat o, gerçek bir şahsiyettir. Doğduğu zaman, annesi onun için bir isim seçmiştir. Yani bu isim bizzat annesinin zevkini temsil ediyor. Annesi ona isim koyduğunda o bir hiç idi. Ama bu anne yeni doğmuş çocuğunun yarının tarihindeki sahneler içinde en görkemli ve en müthiş rolünden sanki haberdar olmuştu. Ve bu anne, kendi yazgısının onun için hazırladığı müstesna misyonu biliyormuş sanki. Çünkü isminin seçiminde gereken fikrî derinlik, şiirsel seziş, anlayış güzelliği, musiki, kültür ve itikadî bilinçten yararlanmıştır. En hayret verici, en gözü pek beşerî devrim çehresi ve kölelik zincirinden kurtulup özgürlüğü seçmede en şaşırtıcı role mazhar olacak olan çocuğuna isim olarak "Hür" kelimesini beğenmiştir. Hür kelimesi, lügatte sadece özgür anlamında değildir. Bu kelime oldukça zengin anlamlar taşır: Asil kişi, özgür (köle ve cariyenin karşıtı), büyük insan, yardımsever, ulu, her şeyin en iyisi, en asili, en seçkini. "Hür at", soyu güzel at; "Hür eddâr", ev ocağı; "Hür elvech", yüzde görünen şey, yanakların tepesi (burada da seçkinlik, ululuk ve görünme söz konusudur), kartal, atmaca, kumru, en temiz yer, yeknesak ve katıksız toprak anlamlarına da gelir. Özgürlük önderi de onun kanlı Kerbelâ'nın toprak yatağındaki hayret verici şehadetini kutlarken, annesinin onun için seçmiş olduğu isimdeki zevk ve bilinci, onun yanı başında bulunduğu sırada şöyle övüyor:

"Aferin, aferin ey Hür! Sen Allah katında, tıpkı annenin seni 'Hür' olarak adlandırdığı gibi, hem bu dünya hem de öbür dünyada hürsün."

Masallarda, öykülerde, piyeslerde ve tarihî olaylarda, yaptığı işin en yüce varlık felsefesini ve insan türünün en seçkin ilâhî misyonunu açık, titiz ve mükemmel bir şekilde hikâye edebilecek derecede "yükselme"nin güç ve hasletine sahip olan çok az

kahraman vardır. Diğer kahramanların tamamı, insanî haslet, değer ve duygulardan birinde zirveye tırmanırlar. İnsanın birkaç boyutlu varlığından bitakım boyutlar olan anne sevgisi, vatan sevgisi, insan sevgisi gibi duyguların yanında, muhabbet, temizlik ve takva gibi hasletlerden her biri değer ve ilkelerden birini teşkil etmektedir. Fakat Hür'ün işi, insan varlığının tamamını hikâye eden bir güç ve kapasiteye sahiptir. İçsel hayat, varlıksal devrim, bireysel şahsiyet, sosyal hayat, düşünsel sorumluluk ve askerî, siyasî eğilimde Hür'ün rolü tam anlamıyla müstesna, biricik ve kendine özgü olmuştur. Aynı zamanda "Hür", bütün insanların dünya, tarih, toplum ve insanî benliklerindeki genel misyonunun müşterek sorumluluğunu ve varlıksal imtiyazını açıklıyor. Tabiî bu misyonu en parlak, en güçlü ve en mükemmel tecellisi içerisinde yapıyor. Bu da Hür'ün insanî fıtratında ve tarihî macerasındaki özel ve istisnaî diğer bir kimliktir. Onun rolünde var olan bu münferit ve aynı zamanda müşterek keyfiyet, onun rolünün "şekil", "içerik" veya "anlam"ından doğmuştur. O, rolünü kendine özgü bir "şekil"de ilan etmiş; bu şekle ferdî ve müstesna bir keyfiyet vermiştir. Fakat bu durumda şekillenmiş ve açıklanmış "anlamlar", insanın bütün varlığını kuşatıyor; varlıksal anlamını anlatıyor. Öyle ki onun işi, insan türünü tarif eden[48] bir ibare ve kendisi de bu dünyadaki varlıklar arasından mümtaz bir fasıldır. İnsanın doğa, tarih, Allah, mahlûkat, halk ve kendisi karşısındaki hakikat ve misyonunu müstesna bir fesahat ve belagat ile açıklamak, yine onun işidir. Üstelik "zihin" ve "lafız" ile değil, bilakis "aşk" ve "kan"la. Her kelimesi onun "olmak"ının bir parçası olan ifadeyle yani. Eğer gerçekten İmâm Sâdık'ın, "Her gün aşûrâ, her yer Kerbelâ ve her ay Muharremdir" sözünün derinlik ve içeriğini görebilirsek, şu hakikati de hissederiz: "Ve her insan bir Hür'dür."

Tarih felsefemiz çeşitli boyutlardaki çelişkiye; "maruf ile münker", "istikbâr ile istiz'af", "tâğut ile Allah", "şirk ile tevhit", "zulüm ile adalet" arasındaki çatışma esasına dayanmaktadır. Öyle

[48] İnsan, seçebilen hayvandır.

ki bizim tarih felsefemizde zaman, savaşla başlıyor ve savaşla bitiyor (Hâbil'den İmâm-ı Zamân'a kadar). Bu savaşta, yani zamanın başlangıcında, haktan yana olan insan, hak yiyici ve katil insanın hırslı tecavüzüyle şehadete eriyor. Âhir zamanda "Süfyânî rejim" yıkılarak "Deccâl"ın aldattığı insanlara yapılan komplolar yok edilecek; silahlı bir evrensel devrim gerçekleştirilecek ve mazlum, hakkı gasp edilmiş, aldatılmış insanın intikamı alınacaktır. Dolayısıyla da eşitlik, kardeşlik, barış ve aydınlık galip gelecektir. Kur'an'ın deyişiyle, *"Biz ise yeryüzünde ezilenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz."* (28/Kasas Suresi 5) Bu yüzden tarih, Hâbil'in intikamını gütme macerasıdır. Tarihin her dönemi, sürekli devam eden bu savaşın bir sahnesidir. Dolayısıyla her asır, her dönem, her zaman, her kuşak ve üzerinde insanın yaşadığı her toprak parçasında Allah ve tâğût, Hüseynî ve Yezidî çehreler vasıtasıyla yüz yüze gelerek savaşıyor ve insanları kendi yardımlarına çağırıyorlar. Zaman ve insanın tarihine böyle bir bakış açısıyla yaklaşılırsa, herkesin her zaman ve her yerde kendisini yalnız, sersem, şaşkın ve mütereddit bir insan olarak gördüğünü anlamak mümkündür. İki ordunun bulunduğu meydanın ortasında, iki önderin muhatabı, "sıfır" üzerinde bulunan bir ibre gibi olumlu ve olumsuz iki akım arasında birbirine zıt iki kutba doğru çekilmektedir. Birbirine karşıt iki "yön"den iki ses... "tereddüt", "titreyiş", "sorumsuzluk" içerisinde bir "hiç" olan kişiyi, sürekli "bir şey olmaya" çağırıyor. Kendisi, tek başına, iki ümmet arasında durmuş. Bir taraftan, bir komutanın tâğût askerinin başında attığı şu narayı duyuyor:

"Ey Allah'ın süvarileri, bininiz!"

Diğer taraftan ise bir imam, bütün çağlarda ve birbiri ardınca gelen tüm nesillerde, insana, tarihin sonuna kadar uzanan ve evrenin duvarına çarpan ve insanoğlunun ruhunda yankılanan bir nidayla şu soruyu[49] yöneltiyor:

[49] Emir vermiyor, soru soruyor. Çünkü o, emîr değil, imamdır. Emîr, emreder, imam ise soru yöneltir.

"Bana yardım edecek biri var mı?"

Ve sen, ey insan, "seçim" yapmalısın!

Ortada üç yol var: Birincisi; "Rey şehrini yönetmek" sahte Hay-lullah'a/Allah'ın ordusuna katılıp özgürlük ve adalet çadırını ateşe vermek, sözde Allah Rasulü'nün halifesinin rızasını kazanmak için "Allah'ın halifesi" gerçeğine kılıç çekmek, hak temsilcilerinin cesetlerinin üzerine at sürmek, müminlerin emîrini öldürme hediyesi ve mükâfatını arzulayarak imanı kesip boğazlamak ve müminlerin emirinin başını sefer hediyesi olarak küfrün başkentine götürmek, Allah'ın namusunu esaret zincirine vurmak ve çirkin facia pazarında dolaştırmaktır. Bütün bu cinayetlere seni iten tek şey, güç sistemine yaklaşmak istemendir. Bu cinayetleri işlemedeki tek ülkün, altında şerefinin gizlendiği ve dirseklerine kadar şehitlerin kanıyla kirlenmiş ellerinle pençe vurduğun riyaset tahtına dayanmaktadır.

İkincisi; bütün bu çirkinlik ve alçaklığa tahammül edemezsin sen. Bütün ömrün boyunca omuzunda taşıman, Allah'ın ve halkın gözü önünde dolaştırman gereken bunca cinayet ve rezaletin ağır ve öldürücü yükünü kaldırmaktan âcizsin. Seni bir odun gibi yutmak için peş peşe üzerine saldıran cehennemin yakıcı alevlerinin sıcaklığından kaçarak, vücudunu cennetin güzel rüzgârına emanet ediyor; dostluğun hayat verici kokusuna gönül veriyor; ilâhî takdirin bu hikâyesindeki kahraman gibi, çizmelerini hakikat huzurunda huşu gösterisi olarak kulluk boynuna atıyor; siperini hakperestliğe (İslam'a) teslim olmanın işareti olarak tutuyor; karanlığın ve mahvedici bataklığın kalbinden nuranî bir zerre gibi güneşe doğru yükseliyor; doğruluk ve kurtuluş imamının tâğûta saldırma konusunda yaptığı davete, "lebbeyk" diyerek; "pis kokulu mutluluk çamuru" içerisinde kıvrılan solucan olmak yerine, bizzat kurtuluş gemisi oluyor ve bu gemiyi şehadetin kızıl dalgası üzerinde kemâle doğru sürüyor; unutulmaya ve alçalmaya yüz tutan insanî değerler hazinesini zamanın çevresine koyuyorsun. Böylece yarının hakperestleri o hazineye varis olurlar. Bu "mutlak fedakârlık" vergisiyle

insanlar, kemale ve nura doğru ilerlerler. Sen de varlıksal yükseliş ve yüceliğinle misakına sadık kalma ve misyonunu yerine getirme konusunda alnı açık olarak Allah'a kadar yükseliyorsun. Onun yanında ebedî olarak yaşıyorsun; aşk, sabır, takva ve şehadetinin karşılığı olarak Allah'ın sevgili ve şefkatli ellerinden sırf şehitler için yaratılmış olan[50] yemeklerden yiyor, içeceklerden içiyorsun. Doğanın doyurmaktan ve susuzluklarını gidermekten aciz olduğu ruhlar, o yiyecek ve içecekler karşısında doymak bilmiyorlar.

Üçüncüsü ise ne o, ne de budur; doğru ve yalan savaşının tam ortasındasın. Öfkeyle inip kalkan ve birbirine giren esaret ve kurtuluş kılıçlarının şakırtısının olduğu yerde, çadırların yanında, savunmasız ve sığınmasız çocukların feryatlarından, cellatların narasından, yağmacıların talanından ve mücahitlerin olağanüstü yaratıcılığından oluşan tufanın ve şehitlerin sıcak vücudundan yola akan kan nehirlerinin tam ortasında bulunduğun halde bütün bu olanları, bütün bu feryatları görmezlikten ve duymazlıktan geliyor ve zilletle diz çökerek oturuyorsun. Gaflet dişini ciğerine koyuyor ve kendini "Hürriyet"in ısı, ateş ve aydınlığında "eşeklik"e vuruyorsun. Ellerin, bakışlarını, uzağı görmekten gizliyor ve bencilleşiyorsun. Cebindeki paraları sayıyorsun veya ateş ve kan kargaşalığı içerisinde, yüzünün önüne bir ayna koyuyorsun. Her durumda ya şarabın başına oturuyorsun, ya da kendi Âşûra'nın ve kendi Kerbelâ'nın şehidi olmamak, afyon veya ibadetin uyuşturmasıyla ve ilim veya dinin aldatmasıyla; "iyi olmak sarhoşluğu"yla[51] veya hayır kurumu işleriyle uğraşmakla sahneden kaybolmak için namaza duruyorsun.

Ortada üç yol vardır her durumda: Pislik, temizlik, saçmalık ve anlamsızlık.

[50] *"Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın. Hayır, onlar Rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar."* (3/Âli İmran Suresi 169). Yani onlar, Rableri katında susuz ekinler gibi güzellik ve aşk yağmuruyla sulanan ve doyurulan dirilerdir. (Rızık=Yağmur)

[51] Mark Twain: "Kelimenin en kötü anlamıyla iyi olmak, kötü olmamak demektir. Bu ise tam manasıyla adîlik, alçaklık ve horluk anlamına gelir."

Her insanın ayağının önünü açan bu üç yoldur. Sen anlamsız bir kelime, mahiyetsiz bir varlık olarak bu üç yolun başında durmuş bir hiçsin! Evet, orada durdukça bir hiçsin sen. Bu üç yoldan birini seçiyor ve yola düşüyorsun. Gidiş yolunu seçmekle kendini seçiyorsun. Böylece varlıksal mahiyetin belirmiş oluyor. "Olma" şeklin ortaya çıkıyor. Böylece doğumla varlık bulmuş olan insan, seçimle de mahiyet buluyor.

Heidegger'in deyişiyle; insan, mahiyetini kendisi yaratan bir varlıktır. Mahiyet ise "insanî durum" olarak adlandırılan bir kapasite içerisinde gerçekleşiyor.

O halde insan hiçbir anlamı olmayan, önceden belirli bir niteliği bulunmayan bir varlıktır. Üzerinde bulunduğu durum, ona, özel bir anlam, özel bir hakikat ve özel bir cevher veriyor. İşte bu esnada "ben" ortaya çıkıyor ve insanın yaratılışı tamamlanıyor. Bu konum, dünyada, toplumda ve yönlerin kavuşup birleşme noktasında insanın seçtiği makamdır. Egzistansiyalizm'de "yürek titremesi"[52] olarak adlandırılan şey, böyle bir seçimin hassasiyetini ve korkunçluğunu derin bir şekilde hisseden, kendisini insanî hakikat ve varlıksal niteliğini belirleyen doğumun eşiğinde bulan, böyle bir seçimle hem Allah'ın hem de doğanın yalnız ve tek başına bıraktığı[53], anne ve babasına isyan ederek yalnız kalmış ve dolayısıyla kendi yaratılış sorumluluğunun ağır yükünü tek başına taşıması ve onun ciddî sonuçlarını yalnız başına kabul etmesi gerektiğini anlayan insanın varlıksal bilincinden doğmuştur.

Büyük varlık düşünürü Mevlana, Sartre'dan yedi yüzyıl önce insanî bilinç ve seçim sorumluluğundan doğan varlıksal sarsılma ve yürek titremesini idrâk etmiştir. O şöyle diyor: Seçim, insanın büyük ve korkunç ıstırabıdır. Uyuşturucuya veya sarhoşluğa sığınanların, gaflet ve unutkanlık peşine düşenlerin yaptıkları şey, kendi duygu ve bilinçlerini köreltip felç etmek yoluyla,

[52] Izdırap - Angoisse.

[53] Tefviz (ihale etmek) - Delaissement'tir.

seçme derdi ve sorumluluğunun ağır yükünün dayanılmaz baskısından kurtulup dinlenme çabasıdır.[54]

Alfred de Vigny'nin Musa şiirinde[55] ifade ettiği gibi, doğanın rahat ve sakin uykusunda dinlenme; insanın varlıksal dairesine koydukları, onu özgürlük içinde serbest bıraktıkları, yazgısını kendisine ihale ettikleri, yol seçimini kendisinden istedikleri ve ilâhî bir iş olan mahiyetinin yaratılışını kendi iradesine verdikleri sorumluluğun korkunç derecede ağır yükünü omuzlardan atma, doğa cebrinin mandası altında olan ve Allah'ın meşiyyetine boyun eğen bütün dünya varlıklarının sükûnetini ve dertsizliğini kendilerinde duyumsama ve Musa'nın sırtını ağrıtan, Muhammed'i ihtiyarlatan[56] sorumluluğun baskısından kurtulma çabasıdır.

İşte şimdi Hür'ün hayret verici rolü değerlendirilebilir. Onun hayat hikâyesi ve macerasında Beyhakî'nin ifadesiyle, "işin genişliğinin ta nereye kadar olduğu" hissedilebilir. Ve o büyük günün sabahının dayanılmaz saatlerinde, Yezîdî Hür'den Hüseynî Hür'ü doğurması gereken diğer doğumun acı verici sıkıntılı anlarında, onun acısı ve yürek titremesi tanınıp bilinebilir. Bir an bile gaflete tahammül edemeyen ve seçim fırsatının elden gittiği korkunç kaçış dakikalarında rüzgâr gibi giden süvari, bu fedakârlık yarışında şehadet kahramanlarının önüne geçebiliyor.

En kısa zamanda İblis'in zindanından sıçrayarak kendisini Allah'a eriştirebiliyor. Seçimde birazcık gecikmiş olsaydı, iğrenç

[54] Mevlana'nın Mesnevi'si.

[55] Fransız şair Alfred de Vigny'in, Musa hakkında bir şiiri vardır. Bu şiirden anlaşılıyor ki Musa risaletinin sonunda tahammülsüzleşiyor; yalnız başına Tûr'a gidiyor ve orada Allah'a hitaben şöyle diyor: Bu ağır risalet ve sorumluluk yükünü omuzumdan kaldır. Bu ağır yükün altında dizlerim kırıldı. Beni doğanın rahat ve sakin uykusunda dinlendir, uyut. Buna çok hasretim. Şu ağacı görüyorsun; rahat, sakin ve çilesiz doğup büyüyor, yeşeriyor, gelişip yapraklanıyor ve meyve vermeye başlıyor ve sonra da ölüyor. Doğadaki her şey, bütün canlılar mutludur. Çünkü Allah'ın iradesine itaatkar ve köledirler. Doğanın temiz eteklerinde yaşıyorlar. Hiçbir sorumlulukları yok. Yol onlar için seçilmiş; onların olma niteliği önceden belirlenmiştir. Fakat insan her nefesi, her adımı, her bakışı için karar vermeli, hesap yapmalı, düşünüp seçimde bulunmalı ve neticede bütün bunların hesabını vermelidir.

[56] "Hûd Suresi beni ihtiyarlattı." (Hz. Peygamber)

ve onursuz düzenin ücretli bir memuru olarak kalması, hakir bir ömür olarak geçen zamanın başına tekrar oturması ve tarihin, adını kötüye çıkarma değerine bile sahip olmaması gerekirdi. Cani diye çağrılmasından daha küçük bir değere bile sahip olmaması gerekirdi. Çünkü böyle bir kimse cinayet âleti, cinayet aracıdır. Böyle bir insan, bir yazarın deyişiyle, "Caninin âsa, çizme, gözlük, tabanca ve kırbacının kuyruğudur."

Hür, kısa bir ömürde ortaya çıkan, onca görkemiyle tarihin bile ender sahip olduğu en güzel ve en ulu seçimi kendisine veren böyle yüce fırsatı kaçırmayacak kadar bilinçli ve uyanıktır. Patlamadan önceki bu yürek hoplatıcı korkunç anlarda, Hür'ün çilesinin şiddetini ve derdinin derinliğini doğru ve tam olarak ölçmek mümkün değilse de ordunun bu cesur kahramanının çok perişan olduğu ortadadır. Bu anlar, Kadir Gecesi'ne[57], takdirin yazgı ve değer yaratıcı gecesine[58] ait anlardır. Bin aydan daha üstün ve hayırlı olan gecenin anları... Kısa anlar... Uzun ve verimli bir ömrün kalıcı yıllarından kaçış anları[59]...

[57] Kader: Yazgı, takdir, sınır, ölçü değer güç, hürmet, eşitlik, bir işte tedbir ve hazırlık, olguların tecelli zamanıyla irade arasındaki ilişki anlamına gelir.

[58] "Şüphesiz biz onu Kadir Gecesi'nde indirdik. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu sen ne bilirsin?" Kadir, hem değer, hem de takdir anlamındadır. "Kadir Gecesi bin aydan daha üstündür." Bir gece var, herhangi bir gece... Zamanının değerleri arasında fark vardır. Bu birkaç saat (Kadir Gecesi) tarihin bütün zamanlarından daha kıymetlidir. *"Melekler ve Ruh bu gecede Rablerinin izniyle her yönden inerler. Selâm olsun bu geceye, güneş pınarı ansızın fışkırıncaya kadar."* (97/Kadir Suresi). Kuşkusuz bu gece, güneş patlamasına bağlanacak bir gecedir. Bunun için gece, karanlık ve gergin olmasına rağmen o kadar değerlidir. Çünkü değer yaratan, yeni bir takdir ve yeni insanlar yaratan gecedir. Bütün geceler ve bütün çağlar böyle değildir elbet. Tekrarlanan, birbiri ardınca gelen zamanlar, geceler ve gündüzler çoktur; ama onlarda yeni bir insan, yeni bir düşünce ve yeni bir hareket meydana gelmiyor, İnsanlar geçmiş kavramlarla geviş getirmektedirler. Varis oldukları şey donuk ve katıdır. Bu devrim yaratıcı, devrimci, yetiştirici kısa zamanlar; karanlıkların hâkim olduğu ve fecre bağlandığı zorlu, sıkıntılı, işkence ve güçlüklerle dolu olmasına rağmen mukaddes zamanlardır. Dolayısıyla, Kadir Gecesi mukaddes bir gecedir.

[59] Hür, kaç yıl ömür sürmüştür? Ömrü boyunca gelişmesi sadece biyolojik açıdan olduğu halde, bu birkaç saat içinde yeni bir kader, yazgı, takdir ve yeni değerler oluşmuştur onun için.

İlâhî değerlerin melekleri ve o ruh, uyumuş bir neslin soğuk ve boş cesetlerinde esip dolaşıyor, onlara ruh üfürüyor, bir patlamayı harekete geçiriyor, bir devrim kıyameti koparıyorlar. Tıpkı baharı yeşerten İsfend[60] yağmuru gibi, her taraftan coşup geliyor. Cehalet ve zulüm karanlığının kalbine ansızın bir güneş parlıyor; özgürlük ve kesin inanç fecri[61] Hür'ü, Yezîd'in pençesinden kapıp Allah'ın kucağına atıyor. Bu fecr, Hür'e, içsel bir boyut kazandırmıştır.

Evet, Hür olayında bütün bunlar, hızlı bir şekilde meydana geliyor. Ve işte Hür hikâyesine yeni başlanmıştır. Acaba biz, Hür'ün duygularını ne kadar anlıyoruz? Aslında Hür de bizim gibi bir adamdır; tabiî ki bugünün (Âşûrâ'nın) sabahına kadar.

Hür, olayın başında bu işin anlaşma ve uyumla biteceğinden ümitliydi. Fakat olaylar acele bir şekilde savaşa doğru sürüklenmiştir. Artık savaşın eşiğine gelinmiştir. İnsanın sınırlı bir rezalete tahammül yeteneği vardır. Elbette kahraman ve dahi olanlar hariç. Çünkü bunlar, işi sonuna kadar getirenlerdir. Fakat Hür, bu yolda yeteneği az olan birisidir. Onun, başka bir yolun iyi süvarisi olduğunu yazgı göstermiştir. Hayat macerası ve çevrenin gereği olarak bilinçsizlik onu bu yola çekmişti. O, Yezîd'in hizmetinde çalışmanın, Yezîd'in cinayetlerine ortak olmak anlamına geldiğini hiç düşünmemişti. Bu işi bir meslek, meşguliyet ve maaş aracı olarak görüyordu. Ne dinle çeliştiğini ne de siyasetle ilgisinin olduğunu biliyordu. Fakat iş şimdi savaşa kadar varıp dayanmıştır. Hür, gerçekten olanların niçin olduğunu anlıyor ve olup biteni artık gözleriyle görüyor.

O darbelerden ilki hemen insanı kendine getiriyor; kendisi ve işi hakkında düşünmeye, araştırmaya itiyor; mevki, makam, sorumluluk ve işi arasındaki mesafeyi değerlendirmeye yönlendi-

[60] İran takviminin 12. ayı, 20 Şubat-20 Mart (Çev.).

[61] Fecr, doğuşdan farklıdır. Fecr, kök bağlamında anî oluş ve şiddette gizlidir. İnficar da aynı köktendir. Güneş yavaş yavaş doğmuyor. Fecr ani doğuşu ifade eder. Güneş parlaması ve güneş fışkırması; günün ansızın devrimci bir şekilde şiddetle doğması demektir.

riyor. Hür'ün arzusu hem işini hem de şerefini korumaktır. Evet, bütün istediği budur onun. Fakat savaşa varan hak ve bâtıl çelişkisi, yoruma, kaçmaya, gaflet ve dedikoduya yer bırakmıyor. O iki yolun arasını birleştirmeyi imkânsız kılıyor. Dolayısıyla Hür, belki bir çare bulunur da barış ve antlaşma müjdesini duyarım diye ümitsizce son gayretini gösteriyor. Savaş komutanı Ömer b. Sa'd'ın yanına gidiyor. Ömer b. Sa'd da Hür gibi, işin savaşa varmasını istemiyor. Ancak Rey ve Gorgân eyaletlerinin valiliğini almak için böyle bir görevi kabul etmiştir.[62] Dolayısıyla Peygamber'in ailesini katletmek ve kendi ailesinin şerefini çiğnemekten ne kadar ucuz kurtulursa, kendisi için o kadar iyi olacaktır. Kendisi, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğludur. Sa'd, Peygamber'in ünlü sahabesi ve İran'ın fatihidir. Hem muhacirdendir hem de Bedir'e katılanlardandır.[63] Burada öğrenmek ve düşünmek için çok derin ve çok zarif psikolojik, antropolojik dersler vardır. Ömer b. Sa'd ve Hür'ün her ikisi de aynı sosyal statüye sahiptir. Hatta Yezid'in sarayından Hüseyin'in öldürülmesine bir adım kalana kadar yolu birlikte aşmışlar, buraya kadar aynı siyasî bağımlılığa, aynı ruhsal ve düşünsel eğilimlere sahip olmuşlardır. Her ikisi de cellât ve katil olmaktan nefret ediyor. Dışarıda savaş başlamadan önce, onların içinde Allah ile tâğût, takva ile fücur, ide ile madde, dünya ile âhiret savaşı başgöstermiştir.[64] Fakat en son adımı atma esnasında birlikte hareket eden ve aynı adımı atan bu iki arkadaş, birbirine zıt iki seçim yapıyorlar. Hür, ümitsizce barış yolları arıyor ve Ömer'le konuşmaya başlıyor. Ömer'e şunu soruyor: "Acaba bu işin yaz-

[62] Tahran'ın (yani Rey'in) bu Kerbela cinayetinde ne kadar da büyük bir rolü vardır.

[63] Şimdi sorunlar çözülmüştür. O zamanlar bu isim büyük anlamlar ifade ediyordu.

[64] Bu kavram, ilişki, zıtlık, hüküm ve yargılar böyle insanî zeminlerde doğru anlam kazanıyorlar. Bunların doğru anlamı, filozof, kelamcı ve din bilginlerinin felsefî bir dille bilimsel gerçekler olarak söz ettikleri gibi değildir. Onların verdikleri anlam ile ileri ve insan yetiştirici en yüce kavramlar, hayal ve hurafeler topluluğuna dönüşüyorlar.

gısını barışla bitiremez misin?" Korku ve tamahkârlık dolu varlıksal hareketi içerisinde, hiçbir zaman güzel huy ve iyi kalpliliğe olan eğilimini ortaya koymaya mecali olmayan[65] Ömer, memurlara özgü bir üslup ve aynı zamanda uşaklık ve teslimiyete yaraşır bir biçimde Hür'e şöyle cevap veriyor:

- Eğer bu iş benim elimde olsaydı söylediğin gibi yapardım. Ama senin emirin olan Ubeydullah b. Ziyâd, barıştan yüz çevirdi; savaştan başka bir şeye rıza göstermedi.

- Peki bu yiğit adamla savaşacak mısın?

- Evet. Allah'a yemin olsun ki savaşacağım. Yapılması gereken en basit şey kellelerin uçması, ellerin kesilmesidir.[66]

Böylece Ömer, son seçimini yaptı. Hür ise başına yıkılan göğün altında buldu kendisini. Bu andan itibaren şüphe, onun ruhunda sürekli yuva yapmıştır. İlk olarak mücahitleri takip etmekle görevli grubun komutanı iken mücahitlerle karşılaşıp sahip olduğu görev gereği İmam'a yolu kapattığında ortaya çıkan şuydu: Kendisi cinayetin ruhsuz ve katı âleti; gücün yeminli, ücretli ve itaatkâr kulu değildir ki ruhu, şuuru, imanı ve ahlâkı, çirkin ile güzeli, doğru ile yalanı, hak ile bâtılı, iyi ile kötüyü idrâk etme gücünden mahrum olsun ve artık Kûfe valisinin pençesi altında, verilen emri yerine getirme aracından başka hiçbir şey olmasın.

Ömer sosyal bir şahsiyetti, itibarlı bir sülâleye; hilâfet döneminde komplo, fesat, tahrik, katliam, hak yeme, din satma ve halkı aldatma ile elli yıl boyunca[67] meydana gelmiş olayların tamamından bütünüyle haberdar olan meşhur bir aileye mensuptu. Dolayısıyla siyasî bir adam olarak bilinçli bir şekilde düzenin

[65] Bu biçarelerin gönülleri, iyi olmayı istiyor. Ama bu genellikle olmuyor.

[66] İyi ve güzel huyları da olan bu zayıf iradeli adamlar, kendilerine verilen emri uygularken cellâtlardan daha katı davranıyorlar. Bu tiplerin genel psikolojisidir bu.

[67] Hicrî 11'de Hz. Peygamber'in vefatından, hicrî 61 âşûrâ gününe kadar 50 yıl geçmiştir.

hizmetine girmişti. Ünlü bir sahabî, seçkin bir şahsiyet ve büyük İslam fatihi Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğlu olmasına rağmen, Emevî rejimiyle işbirliği yaptı. O, ne yaptığını, hangi sisteme, niçin ve ne pahasına hizmet ettiğini iyi biliyordu. Kendisini göstermiş olan tehlikenin başını ezmede Emevîlere yardım etmenin karşılığında, su ve ekmeği bol olan belirli bir siyasî makama sahip olmak koşuluyla buraya gelmiş; düzene hizmeti kabul etmiştir.

Hür ise sıradan bir insandır. Siyasî bilinçten yoksun olmasına ve zamanın temel cereyanlarını bilmemesine rağmen, bireysel hayatının doğal akışı ve kişisel yetenekleri sayesinde bir makam elde etmiştir. Bu makam meslekî ve idarî yönü olan bir makamdır. Ne rejimi savunmaya, ne de Emevî karşıtı devrimci güç ve cephelere karşı koymada bilinçli bir siyasî yön tutmaya dayalı bir makamdır bu.

Biraz önce her ikisinden de cinayetten kaçınmaya eğilimli kişiler olarak söz etmiştik. Ama artık din ile oyun oynanamayacağı, dinin dünyanın yedeğine alınamayacağı, ikisinden birini mutlaka seçmeleri gerektiği bir anda, aynı idare ve aynı düzene bağlı iki şahsiyet saflarını ayırıyor.

Ömer, "Yapılması gereken en basit iş, kellelerin uçurulması ve ellerin koparılmasıdır." diyerek savaşa karar veriyor. Fakat böylesi bir görevi yerine getirmek son derece vahşi, korkunç ve ürpertici bir iştir Hür için. Hür, sessiz ve düşünceli bir şekilde dönüyor. İç kavgalar, onu, etrafında meydana gelen şeylere yabancılaştırmıştır[68]. Çehreler, yanından geçerken ona hayretle bakınan hayaletler gibidir[69]. Alışkın olmadığı bu bakışların şimşeğinden rahatsız oluyor, eziyet çekiyor. Artık kendisinin, tanındığı, komutanı sayıldığı bir toplulukla olan ilişkisi tamamen kesiliyor. Bu durum, onun için tahammül edilemez bir durumdur. Fıtratında derin bir dönüşüm hissediyor. Kendi mahiyeti-

[68] Bu, insan psikolojisi değiştiğinde bütün ilişki, manzara ve bakış açılarının nasıl değiştiğini gösteriyor.

[69] Bundan, Hür'ün bile çehresinin değiştiği ortaya çıkıyor.

ni yaratarak şahsiyet kazanıyor, varlık buluyor. Yakınlarından süratle uzaklaştığını, dostlarına yabancılaştığım hissediyor ve kendisini o toplum içinde yalnız görüyor. Yezid'in yaklaşık 100.000 kişilik ordusunu; gölgeler, hayaletler, mukavvadan yapılmış adamcıklar, oyuncak kuklalar, mahiyetsiz, anlamsız, boş ve saçma yaratıklardan; sadece sayıları hesaplanan ve hepsi birbirinin tekrarı olan kişi, baş ve tane ile belirlenip ortaya çıkan değersiz, monoton ve içeriksiz yığınlardan ibaret bir topluluk olarak değerlendiriyor. Ona göre, bütün bu topluluk, ortalığı karartan ve geniş bir alanı işgal eden bağımlı varlıklardır. Gürültü patırtıları işitiliyor; ama hiçbirinin varlığı yok. Karikatürdürler sanki. Bir vücudun yansımasıdır onlar. Karikatür tipli olan bu insanlar efendinin varlığıdırlar. Bunların hepsi bu efendinin çizme, kılıç, siper, kalkan, gürz, kırbaç ve hizmetçilerinin kuyruğudurlar. Bunlar efendilerin zimmetinde olan eşyadırlar. Bunlar bir hiçtirler. Bunlara kötü bile denilemez. Kötü olan Yezid'dir sadece. Bunlara sövmeye bile değmez. Bunlar bıçak çekseler de öldürmekten âcizdirler. Suyu, susuz kalmış ve susamışlara kapatabilirler ancak. Öldürülmeye bile değmeyecek karikatür tipli bu yaratıklar çadırları yakıyor, hak ve özgürlük ordusunu katlediyorlar; insanlık ve iman cesedinin üzerine dörtnala gidiyorlar. Risalet ailesini yok ediyor, Allah'ın kanununu zincire vuruyor, kutsal âyetleri, insanın özgürlük ve izzetini esaret ve zillet bekçilerine teslim ediyorlar. Evet, bütün bunları yapıyorlar; ama bedduaya bile layık değildir onlar. Güçleri, kurbanlarının kalbinde bir kin oluşturup düşmanlarını harekete geçirmeye yetmiyor.[70]

[70] Büyük ve asil insan Hz. Ali, Sıffin Savaşı'nda, âdet gereği ve öfke tahrikiyle Şam ordusuna söven dostlarını bundan men ediyor: "Ben sizin küfretmenizden hoşlanmıyorum." diyor. "Siz onlara sövecek kadar küçülmediniz, onlar da sövmeye değecek kadar büyük değildirler." Ali, kendisini gerçek mücahitlerin ve ilk Şiilerin halifesi olarak çağıran ve Muâviye'nin tesiri altında bir oyuncağa dönüşen; Ali Şiası'ndan olmakla övünen; "Mevlâ sevgisi"ni, ilâhî intikam elinin günahtan kirlenmiş ve kararmış eteklerine erişemeyeceğini sanarak İslâmî emirlerden kaçamak yapmaya vesile kılan; "Velâyet"i, ruhlarının

İnsan; bilgi, bilinç, özgürlük, ideal, irade ve seçim gücü olan bir varlıktır. Bu insanların ise sadece efendileri vardır. Dolayısıyla iyi ile kötü, çirkin ile güzel anlayışları da savaşta ve barışta olduğu gibi yine o efendiye bağlıdır. Ben inanıyorum ki Rüstem bir pehlivandır. Ama onlar, bayrağa nakşolunmuş aslan resmidirler. Onların hamleleri, zamanın bayrağına esen rüzgârdandır. Bir kimseye ait olan eşyadır onlar. Bir metnin dipnotu, bir zatın gölgesi, bir çehrenin resim, tasvir, ok, kılıç, siper ve usturası ve ancak emir ulaştığında anlam kazanan boş, bâtıl ve sonsuz olan varlıklardır.

İnsan kendisine, ihtiyacının gereği olarak bir hedef seçiyor. Daha sonra bu hedefe kavuşmak için bir yol keşfediyor; eylem programı yapıyor ve bu işin araç, vesile ve koşullarını araştırıyor. Fakat "yüzsüzler", bu aşamaların hiçbirinde hazır bulunmuyorlar. Hatta ne hedef, ne de gereksinimde onunla (efendileriyle) ortak değildirler. Çünkü efendileri, sadece çalışmaları için bir grup amele istiyor ve bunlardan gerektiği kadarını topluyor. Elbette bu amele de çalışıyor. Efendileri, bunların niçin çalıştıklarını, niçin acele bir şekilde gayret gösterdiklerini ve nereye gittiklerini biliyor. Çünkü onun kini vardır. Bunlar ise sadece savaşırlar. Çünkü o öfkelidir. Bunların işi ise nâra atmaktır sadece. O fethetmiştir, mutludur, sevinçlidir. Bunlar da oynuyor ve raks ediyorlar. Elbette kendilerine verilen bu görevlerden her birinin karşılığı olarak uygun bir ücret elde ediyorlar. Bu ücret halife idrarı[71] şeklinde veya Ömer'in yaptığı gibi mu-

alçaklığını ve yüzlerinin çirkinliğini gizleyen bir perde olarak kullanan; adî, tembel, korkak, rahata ve dünyaya düşkün takipçilerine şöyle hitap ediyor: "Öncekilerin yerini siz mi aldınız? Siz, arsız ve şerliler... Dudaklar ancak onları kötülemek ve küçük görmek ve onları anmayı terk etmek için... Fesat yaygınlaştı, kötüyü değiştiren yok. Zulüm yaygınlaştı, kendisini kurtaran yok.. Ne kadar yazık! Hile yaparak, tuzak kurarak Allah'ın cennetine giremezsiniz. Marufu emredip kendisi terk edene, münkerden nehyedip kendisi işleyene Allah lanet etsin." (Hutbe-129)

71 İdrar, burs, aylık veya iş deyimiyle sabit haklar (daimi gelir) anlamına gelir. Sadi (Allah rahmet eylesin) şöyle buyuruyor: "Benim Nizâmiye'de idrarım vardı." Yani, öğrencisi olduğum Nizamiye Medresesi'nde öğrenim bursu ve aylık harçlık alıyordum, demek istiyor.

kataa şeklinde oluyor. Yaptıklarının karşılığını başka şekillerde almaları da söz konusudur tabii: Hediye, ödül, elbise, kaftan elde etmek, mazlumların evini yağmalamak, kocası ölmüş dul bir kadının boynuna pençe atmak ve kaybolmuş bir çocuğun kulağındakileri almak... Evet, bütün bunlara ulaşabilme umudu ile bu vahşet, cinnet ve iğrenç kavgada bulunuyorlar. Bazıları ise kanlar içinde yatıp dinlenen şehidin parmağını kesiyor; gerdanlık, küpe ve yüzüğünü şevkle çalıyor... Şöhreti bulunan yüz ağartıcı Rey valiliğine sahip olmak için... Elbette kıymet yönünden ellerine geçen ganimetler farklı farklıdır. Fakat insan olmama noktasında ellerine geçen değerlerin hepsi aynıdır. Onlar sıfatsız mevsuflardır. Çoğu şahsiyetsiz heykeller ve dev bayrak aslanlarından oluşmuş bir topluluktur.

İşte kader yaratan o ruh, bu asılsız heykellerden birine giriyor şimdi. Küfrün bayrağına işledikleri bu yalan, bu yapmacık aslanlarından birinin rolünde esiyor ve sarsıyor onu. Kalpleri ve durumları değiştiren Allah, hayret verici bir devrim yapıyor. Bilinç ve aşk köre şifa veriyor. Mesih, ölüyü diriltiyor ve Hz. Hüseyin'in katledilme zamanının eşiğine kadar gelmiş Yezid'in cellâdından, bir şehit yaratıyor Hüseyin için. Hür'ün içinde artık ilginç bir kavga başlamıştır. Henüz Kerbelâ meydanı sakin olduğu halde, Yezid ile Hüseyin'in savaşı onun tâ göğsünde tutuşmuştur. Adam, ruhunun derinliklerinden alevlenip çıkan yangından eriyor. O, beşerî ululuğun zirvesine kadar yükselmek için diğerleri gibi toprağın yüzeyinden değil, toprağın dehlizlerinden, yani şeytanî devletin, ruhların, lanetlerin yuva yaptığı yerden başlamalıdır.

Her yolculukta sadece kervanın nereye vardığına bakmamak gerekir. Hakkı arama ve insaf, yolcuya, nereden yola çıktığını sormak gerektiğine hükmediyor.[72] Ancak bu şekilde Hür'ün Mirac'ından insanlığın Sidretül-Müntehâ'sına, zulmün bu ka-

[72] Hür, altmış yetmiş kişinin arasında, safındadır. Ama onlar nereden gelmiştir? Medine'den Kerbelâ'ya bir yol yoktur. Fakat Kûfe'den Kerbelâ'ya birçok yol vardır.

ranlık ve cehalet gecesinde Hür'ün İsrâ'sından özgürlüğün Mescid-i Aksâ'sına kadar söz edilebilir. Büyük bir muhacir olarak idrak edilebilir o; büyük bir hicrete girişen bir muhacir! Bu muhacirlik makamı insanî makamların en yücesi olan şehadetten daha yücedir. Hicret, şirk puthanesi ile şehadet Medine'si arasındaki mesafeyi yarım günde, bir karar ve birkaç adımla kat etti. Öylesine bir mesafedir ki bu ebediyete kadar; şeytandan Allah'a kadar yol buluyor. Bu yolu, Hür hızlı bir gidiş gelişle kat etti. Ne birtakım aşamalardan geçti, ne de başlangıç yollarından. Ne felsefe öğrendi, ne de hikmet-i ilâhî. Ne ahlâk ilmi ile tanıştı, ne de tasavvuftaki Yedi Aşk Şehri'ni gördü. Ne ahlâk ilmi ile uğraştı, ne de nefis tezkiyesiyle. Tevessül, şefaat, riyazet ile uğraşmadı o. Tevhidi ve velayeti anlamak, sünneti keşfetmek ve sorumluluk hissi duymak için "kelâm"dan bir kelime duymadı. Onca "usül"den bir ilke öğrenmedi. Ne savaştaki fırkalar arasından, ne de onca fıkıh arasından, "Acaba hangisi?" diye sormadı. Peki Hür ne yaptı? Yön değiştirdi sadece. Onun bütün yaptığı budur. Her şeye anlam veren yön olduğu gibi, her şeyi anlamsız yapan da yöndür. Bilimi, sanatı, edebiyatı, yaşamı, medeniyeti, işi, dini, mezhebi, tevhidi, cihadı, Allah'a tapmayı, Kur'an'ı, Muhammed ve Ali'yi, haccı ve ibadeti hem anlamlı, hem de anlamsız yapan yöndür. Bütün inançların ve amellerin kabulü yolun doğruluğuna ve iyi bir kılavuzluğa bağlıdır. Bu, Şia'nın sürekli tekrarladığı ne kadar derin ve ne kadar akıllıca bir aklî ilkedir. Bu ilke ve esas, bütün devrimlerin tarih tecrübesidir. Bütün yenilgi ve sapmaları gösteren bir derstir. Her inanç, amel ve sözü değerlendirmek için temel delil ve ölçüdür. Her sapma, uyuşturma ve aldatmayı gösteren dikkatli bir pusuladır. Fakat ne yazık ki en yüce kavramlar alçalmış zihniyet darlığı içerisinde değersizleşiyor.

Hür, ebediyete kadar uzanan ve şeytandan Allah'a kadar yol alan mesafeyi kat etmek için devrimci bir seçim yaptı; ansızın yolunu değiştirdi. Her insan yön gösteren bir oktur. Hür, Âşûrâ sabahı Yezid'e giden yolu gösteren bir oktur. Âşûrâ'nın öğle

vakti yön değiştirerek Hüseyin tarafını gösteren yön oku oldu. Söylenecek sözlerin tamamı budur ve bunun dışında her ne olursa olsun boştur.

Hür, şimdi büyük hicretini başlatmıştır. Yezid'in cellâtlığından, özgürlük için bir şehit yaratmaya gidiyor. Kurra b. Kays'a şöyle diyor:

- Atını bugün suladın mı?

- Hayır!

- Sulamak istemiyor musun?

Sorduğu sorunun cevabını bile beklemedi. Derhal yola koyuldu. Atını yavaş sürüyor, yavaş yavaş ordudan ayrılıyordu. Su içilen yeri geçti; Hüseyin'e doğru hızla hareket etti. Savaşın başladığını zannettiler. Onu gören Muhacir b. Evs: "Amacın ne? Saldırmak mı istiyorsun? Böyle bir niyetin mi var?" dedi. En heyecanlı anları yaşayan Hür cevap vermedi. Belki de müphem bir sesin dışında bir şey işitmedi. Çünkü o, iç patlamalarla boğuluyordu. "Kendi öz doğuşunun azametine ve ilginçliğine hayrandı." Hür'ün perişanlığından hayrete düşen Muhacir şöyle dedi: "Ey Hür! Senin durumun bizi şüpheye düşürmüştür. Allah'a yemin olsun ki seni hiçbir savaşta böyle görmemiştim. Eğer bana, 'Küfe halkının en cesuru kim?' diye sorsalardı, hiçbir zaman senin isminden vazgeçmezdim. Senin isminden başkasını söylemezdim yani. Peki şimdi bunca perişanlık ve zaaf neden?"

- Kendimi cennetle cehennem arasında buluyorum. Birisini seçmem gerekir. Fakat Allah'a yemin olsun ki beni lime lime etseler ve ateşte yaksalar cennetten başkasını seçmeyeceğim.

Hür'ün yaratılışı sona ermişti. Seçim çilesi, onu, ihlâs ve kesin inancın zevk verici ve biricik aydınlatıcı sükûnetine götürmüştü. Onu sağlam ve emin adımlarla şehadete doğru yaklaştırıyordu. Bizim halk hikâyemizin gerçek "Âreş"i[73] olan Hür, canını,

[73] İran ile Türkistan arasında savaş olduğunda, sınırı belirlemek için şöyle dediler: "Bir kişi Sârî'den Türkistan'a doğru ok atsın. Okun düştüğü yer İran sını-

okların hedefi yapıp kendini beşeriyet düşmanlığına doğru mümkün oldukça yakınlaştırarak onları uzaklaştırdığı ölçüde insanın özgürlük sınırını daha da genişletiyordu.

Her iki taraftan da binlerce bakış; hayret içinde ve suskun bir şekilde onun üzerinde odaklanmıştır. Ne yapacağını görmek istiyorlar bu adamın.

Hüseyin'in ordusuna yaklaştı süvari; sanki ellerin uzaktan uzanabildiği, sakin ve emin bir halde sahile doğru ilerleyen bir gemi. Hemen kalkanını tersyüz etti ve aşağı tuttu. Ellerini başına koydu, savaşların mağrur ve başkaldıran subayı. Burada azamet, tevazu içindedir. Birkaç kelimeden fazla bir şey söylemedi ve teslim olduğunu bildirdi. "Seni takip ve muhasara eden benim ey Hüseyin!" diyerek af diledi.

İmam'ın "Atından in ve biraz dinlen!" şeklindeki davetini kabul etmeyerek şöyle dedi: "Hayır! Senin önünde, atın üzerinde olmam daha iyidir. Bir saat sonra, attan inmemle birlikte iş de bitecektir." Hz. Hüseyin de Hür'ü serbest bıraktı. Ona, "İstediğini yap!" dedi. Hür, attan aşağı inmedi. Bütünüyle şehadet aşkı ve şevkiyle doluydu. Yezid rejiminin ve İbn Ziyâd'ın utanç verici polislik damgasının yüzünde meydana getirdiği çirkin ve kara maskeyi kaldırıp atmıştı. Şimdi ise kendisini, dosta ve düşmana, bütün varlıklara, Allah'a ve bizzat kendisine sunmak istiyordu. Elbette yeni çehresiydi bu sunmak istediği; en güzel, en azametli ve ilâhî, insanî bir çehreye. sahipti artık. Bir an önce geri dönüp, kendi ordusu karşısında feryat etmenin ve kendi komutanı Ömer'e şunu haber vermenin sabırsızlığı içindeydi:

"Ben artık gücün, zorbalığın ve baskının kulu; zulmün uşağı ve ücretli kölesi değilim. Aksine, özgür bir insanım, Hür'üm. işte

rı olsun." Âreş, yayını çekti ve İran sınırı daha da genişlesin diye, kendisini öyle çok sıktı ki ok çok uzaklara giderek kayboldu. İşte bu Âreş, İran'ın efsanevi kahramanlarından biridir.

şehadet benim şâhidimdir. Artık ne geciktirmenin, ne de sözün yeri vardır."

Evet, bu sözleri söylemenin sabırsızlığını yaşıyordu. Atlı olarak döndü. Düşmanın karşısında dikildi. Ateşli serzeniş ve isyan sözlerinin yağmurunu ordunun üzerine yağdırdı. Savaşçı istedi. Ona, eski işbirlikçisi, meslektaşı ve gönüldaşı Ömer, bir ok fırlatarak şöyle haykırdı:[74] "Hüseyin'in ordusuna ok atan ilk kişi benim. Emir'in yanındaki ordunun gizli casusları şâhidimdir."

Âşûrâ savaşı işte böyle başladı...

[74] Ömer'in babası Sa'd, İslam'da düşmana ok atan ilk kişidir. Kerbelâ'da ise İslam erlerine ilk oku atan Ömer'dir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KADİR GECESİ

Kadir Gecesi

Bu geceye selam olsun.

Selam olsun bu geceye sabaha kadar.

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla. *"Şüphesiz biz onu Kadir Gecesi'nde indirdik. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu sen ne bilirsin? Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh bu gecede Rablerinin izniyle her yönden inerler. Selam olsun bu geceye, tanyeri ağarıncaya kadar."* (97/Kadir Suresi).

Tarih; uzun, karanlık, sessiz, suskun ve kederli bir kabristandır. Çağlar çağların ardından hep boş, hep soğuk, ölümcül ve karanlık; nesiller nesillerin peşinden hep tekrar ve hep taklit; yaşamlar, düşünceler ve idealler hep geleneksel ve kalıtımsal; kültür, uygarlık, sanat ve iman hep ölüden kalma miras...

Bu birbiri ardınca gelen gecelerden birinin solgun ve durgun karanlığında her şeyi harekete geçiren, bütün uykuları kaçıran, tavanları çökerten bir titreyiş, bir hareket ve bir çarpıntı ansızın meydana geliyor. Ruhların derinliklerinde bir devrim, yumuşak ve sakin vicdanlarda bir coşku ve bir heyecan gerçekleşiyor. Dert, acı, çile, hayat, hareket, vahşet, çatışma, kavga, telaş, korku, çaba, cihat, aşk, isyan, yıkma, ideal, sorumluluk, iman ve fedakârlık "büyük bir doğum"un işaretleridir. Bu gece, bir Mesih'e gebedir. Bunca esaret bir kurtuluş doğurmaktadır. Her yerde hayat ve hareket ansızın baş göstermiştir. Başka bir yaşamın başlangıcıdır bu. Allah'ın meleklerinin, o Ruh ile birlikte bu gece yere, yeryüzüne, bütün insanlar içerisinde iskeletleştiği bu siyah, karanlık ve mahvedici kabristana indikleri apaçık bir şekilde belli oluyor. Bu gece Kadir Gecesi'dir; yazgı gecesi, değer gecesi, yeni bir insanın takdir gecesi ve yeni bir tarih oluşturan yarının başlangıç gecesidir. Bu gece bin aydan daha üstündür. Bu gece, Kurban bayramı sabahını ve o üç İblisî üssün görkemli bir şekilde taşlanışını beraberinde getiren Meşarî[75] bir

[75] Meş'aru'l-Haram: Arafat'tan sonra vakfeye durulan ve Mina'da şeytan taşlamak için taş toplanılan Müzdelife'nin yanında bir yerdir. (Çev.)

gecedir; aşk, fedâkârlık, kurban ve zafer toprağı olan Mina'nın kapısının yanındaki siyah gecedir!

Tarih, bütünüyle, birbiri ardınca gelen ve tekrarlanıp duran bu aylardan ibarettir. Hep birbirinin tekrarı olan aylar, boş ve kısır yıllar, hiçbir şey yaratmayan, dudaklarında hiçbir mesafe taşımayan ve sadece geçen ve yaşlandıran çağlar... Bu sessiz, sönük ve uzun geceler dizisinde tarih yaratan, yeni bir insan yaratan bir gece ortaya çıkıyor... İlâhî melekler yağmurunun yağdığı bir gece... O ruhun, o zamanın bedenine üfleyip estiği bir gece... Kadir Gecesi... Bin aydan daha üstün olan bir gece. Tıpkı, Muhammed'in yirmi küsur yıllık bi'setinin, yirmi küsur yüzyıllık tarihimizden daha üstün olduğu gibi. O ruhun bir millete, bir nesle indiği bin yıllık tarihten daha üstün yıllar... Ama şimdi bu iskeletleşmiş İslam'ın vücuduna, medfun olmuş bu neslin mezarına ve sönük kabristanımıza o "Ruh" değil, gecenin siyahlığı, karanlığı ve vahşeti inmiştir. Ya Kadir Gecesi?! O, her katresi bu kurumuş ve yanmış çöle, damaktaki taneye, kuru çalıya, yanmış ağaca ve susuz tarlaya inen; yeşillik, sevinç, bahçe ve kırmızı gülün müjdesini veren bir melek yağmurunun yağdığı gecedir.

Kadir Gecesi'nde olduğu ve bu yağmurun altında kaldığı halde cildinde, alnında, dudağında ve gözünde ondan bir katre hissetmemek; kuru ve tozlu bir şekilde yaşamak ve ölmek, ne çirkin bir cehalettir!

Herkes bir tarihtir. Ömür her insanın tarihidir. Ayların hep tekrarlandığı, soğuk ve anlamsız geçtiği bu kısa bireysel tarihte, Kadir Gecesi de bulunmaktadır. Bu gecede, insanın bütün varlıksal ufuklarından melek yağıyor. O "Ruh", Ruhulkudüs, ilâhî mesaj getiren Cebrail sana geliyor. O zaman bi'set görevi veriliyor sana; risalet yükleniyor ve tebliğ için yaşamın inzivasından, düşünce, ibadet, her şeyden el çekme ve halvet itikafından, kendi bireysel dağının yüksekliğinden halka iniyorsun. Artık bundan sonra savaş, çatışma, çile, telaş, hicret, cihat ve mesaj yolunda kendini feda etmek başlıyor. Çünkü Hz. Muham-

med'den sonra peygamberlik yoktur. Fakat her bilgin ve bilinçli insan peygamberlerin varisidir. O Ruh şimdi inmiştir. Yıllar, Kadir Gecesi'nin yıllarıdır. Dünyamızı yutan, göğümüzü karartan ve gaybî yağmurun yağdığı bu geceye kulak verirseniz, onun hoş, ahenkli ve yumuşak terennümünü işitirsiniz. Hatta bu çöl gecesinde, bitkilerin yeşerme sesi bile duyulabilir.

Bin aydan, bin yıldan, hatta bin asırdan daha üstün olan bu geceye, Kadir Gecesi'ne selam olsun. Selam, selam, selam olsun bu geceye... Güneşin bu taştan kalbini ansızın yaracağı kızıl şafak gülünün, bu ufkun solmuş dudaklarında açacağı ve güneş nehrinin bizim karanlık dünyamıza ve mahvolmuş kalbimize akacağı âna, yani bu geceye selam olsun!

ONUNCU BÖLÜM

MİRAÇ VE İSRÂ

Miraç ve İsrâ

Rahman ve rahîm Allah'ın adıyla.

"Bir kısım âyetlerimizi göstermek için, kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ'ya götüren O (Allah) ne kadar da yücedir. Gerçekten O, işitendir, görendir." (17/İsrâ Suresi 1) *"Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. Nitekim (ikisi arasındaki uzaklık) iki yay kadar (oldu) veya daha da yakınlaştı. Böylece O, kuluna vahyettiğini vahyetti."* (53/Necm Suresi 8,10) *"Andolsun, onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidretü'l-Münteha'nın yanında."* (53/Necm Suresi 13,14)

İslam Peygamberi, Miraç ve İsrâ'da iki hareket gerçekleştiriyor ve bu hareketiyle de iki konuyu açıklıyor: Dikey hareket ile yatay hareket.

Dikey hareket, yani "miraç", insan yetiştirme fonksiyonu ve insanın varlıksal gelişimidir. Hz. Muhammed'in, "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" sözü, hangi rolden bahsediyor? Bu hadis, insanın varlıksal rol ve tekâmülünü açıklıyor.

Peygamberin tarihî rolü. Hz. Peygamber bu tarihî rol nedeniyle şöyle diyor: "Ben, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'nın varisiyim." Peygamber, kendi tarihî rolünden ve bu risaletten söz ediyor, işte bu, dikey rol ve harekettir. Tek kelimeyle beşer tarihinin, Muhammed'den âhir zamana kadar -zamanın gidişatında hareket ettiği- tarihî bir gelişim hareketi ile Müslüman olan kişinin kendi şahsına, kendi oluşuna, kendi zatî ve özsel gelişimine ruhî yücelik verdiği varlıksal bir hareket vardır.

Miraç, insanın varlıksal ve dikey yükseliş/gelişim hareketinin rolünün kaynağıdır. İnsanın hareketi ve gelişimi, yerden göğe, topraktan Allah'a doğrudur. İnsanın varlıksal miracı, Peygamber'in miracından sembolik ve gizemli bir canlılık kazanıyor. Peygamber'in, insanın varlıksal gelişiminde sahip olduğu rol, kendi miracı olarak beyan olunmuştur. Peygamber nereye git-

miştir? Topraktan hareket ederek "Sidretü'l-Münteha ev edna"ya gitmiştir. Peki, "Sidretü'l-Münteha ev edna" neresidir?

"Sidr", Arabistan coğrafyasından alınmıştır. Ne kadar da yüce bir kelimedir. Arabistan çöl olduğu ve oralarda ağaç yetişmediği için, sidr (sedir) ağacının Arabistan dağlarında büyük bir fonksiyonu vardır. Üzüm ve gez ağaçları bizim çölümüzde bir canlılık ve bir kaynaktır. Arabistan ve Filistin topraklarında yetişen "sidr" ağacının konumu, aynen bu üzüm ve gez ağaçlarının bizim için taşıdığı öneme benzer. Arabistan'da yaşayan halk genellikle çobandır. O zamanlar karşılıklı konuşmada, birisi diğerine; "Senin koyunların Ebu Kubeys dağının neresindedir?" diye sorduğu zaman, diğeri; "Birinci Sidr'de" diye cevap verirdi. İkinci şahıs öbürüne, "Sen nereye gittin ve koyunların neredir?" dediğinde; öbürü "İkinci Sidr'de" diye cevap verirdi. Çünkü dağın aşağısından yukarısına kadar sadece dört beş sedir ağacı vardı. Dolayısıyla sedir ağaçları adres rolünü üstlenmişlerdi.

- Sen nereye gittin?

- Geçen kış koyunları ta en son sidre (Sidretü'l-Münteha'ya) kadar götürmüştüm. (Burada en yüksek yere, yani kendisinden daha yükseğinin bulunmadığı yere götürdüğünü kastediyor.)

- Bu varlıksal miracında nereye gittin sen?

- Son Sidr'e.

- Son Sidr nerede?

- Varlık coğrafyasında.

Bu dağlık bölgede benim dikey gelişimim, varlıksal yükselişim nereye kadardır? Birinci Sidr, İkinci Sidr, Üçüncü Sidr mi? Hayır! Sidretü'l-Münteha, yani sonun sonu olan yerler. Sonun sonu, "iki yay kadar veya daha da yakın"dır. Bu ince nokta neyi gösteriyor. Allah ile insanın, İslam'ın (insanın yani) varlıksal gelişim hareketindeki ilişkisini gösteriyor. İşte bu İslam antropolojisidir. İslam antropolojisinin varlıksal gelişim yönü nedir?

Hayat mı, yoksa yer mi? Bu basit toprak hayatı dediğimde maksadım, madde değil, meşgul olduğumuz toprak/çamur hayatıdır. Başımız, burnumuz, çenemiz topraktandır. Koşuyor, otlanıyor, ona buna haksızlık ediyor ve neticede yaşıyoruz. Bu bizim oluşumumuzdur. Fakat varlıksal gelişimde Allah'a doğru yükseliyoruz. Sidretü'l-Müntehâ'ya geçiyoruz. Hangi yoldan? Allah tarafına giden yoldan. Nereye kadar varıyoruz? Kur'an bunun cevabını insanların yaşamından almıştır. Bu durumu Kur'an, işaret ve sembollerle çok güzel açıklamıştır. Aydınca konuşmak, halk ve ümmî diliyle konuşmak gerekir. Allah, çoban, deveci ve çöl insanlarının diliyle konuşuyor burada.[76] Genellikle yöre halkının elinde yay vardı. Sürekli ava gidiyorlardı. Herkes yayını yanında taşıyordu. Çünkü ölçmede de bu yaylardan yararlanıyorlardı. Biz bir karış, iki adım ve bir zira'[77] derken; onlar, bir kavis, iki kavis diyorlardı. Kavis, çöl insanlarının dilinde bir ölçü birimi olan yay kavisi idi.

Kur'an burada en derin ve en yüce varlıksal felsefî meseleler hakkındaki konuşmasını; deve ve koyun sahiplerinin, çölde yaşayanların diliyle yapıyor.

Kısaca, varlıksal miraçta, Allah'a yaklaşmaya, varlıksal yüceliş ve yakınlaşmada bulunmaya gidiyor. Son Sidr'e kadar gittiği halde Allah'a ulaşması ve ilah olması mümkün değildir. Çünkü böylesi bir durumda ortaya çıkacak olan, vahdet-i vücûd ve şirktir. Ama insanın varlıksal uçma ve azamet yeteneği nereye kadardır? Allah'ın yakınlarına, Allah'a dört parmak kalaya kadar, iki yay kavisi kadar veya daha da yakın, "ev ednâ" kadar. Kur'an, bu kelime, deyim ve açıklamalarla, gelişim hareketine sonsuz varlıksal bir yükseliş ve zengin bir muhteva kazandırıyor.

[76] Allah, gereh (Eski bir İran uzunluk ölçüsü birimi), mil, yard (14 gerehe tekabül eder) gibi ölçülerden söz ederek, "ölçün kaç mil veya gereh" demiyor. O insanların anlayacağı dilden konuşuyor.

[77] Zira': İran'ın eski bir uzunluk ölçüsü birimi. 104 cm veya 16 gerehe eşittir. (Çev.)

İran ordusunun komutanı, İslam ordusunun elçisine şöyle diyor: "Niçin buralara geldiniz? Aç mısınız? Susuz musunuz? Ekmeğinizi, buğdayınızı, suyunuzu veririz. Daha ne istiyorsunuz?" Bu Müslüman elçi bedevi bir Arap'tır. Ama ideoloji noktasında ne denli bilinçlendiğine dikkat edin. Bu çöl insanı dünya medeniyetinin en büyük imparatorluğu ile karşı karşıya gelmiş ve onları eşekliğe, fikrî yıkıma, anlayışsızlık ve bilinçsizliğe mahkûm ediyor. Bu müzakerede İranlı komutan şöyle diyor: "Siz fare yiyorsunuz. Yalın ayaklısınız. Kumandanınız da çıplaktır." İranlı komutan böyle konuşmakla, sanki açlıktan, elbisesizlikten dolayı bir millete, bir orduya sitem eden yeni güngörmüş alçak vahşîler gibidir. Çöl insanı ise şöyle cevap veriyor: "Biz senin söylediğinden daha kötü bir durumdaydık. Fakat bu bize, ne utanç ve rezalet vesilesidir, ne de söylediğin ve gösterdiğin şeyler bizim için iftihar kaynağı olmuştur." İslam elçisi devamla şöyle diyor: "Birbirinize eğilip bükülmekten, birbirinize kulluk etmekten kurtarmaya geldik sizi.[78] Başınızı yüceltmeye teşvik etmek, birbirinizin önünde veya huzurunda rükû ve secdeye gitmekten sizi alıkoyarak, sadece Allah karşısında secdeye davet etmek; birbirinize tapmaktan Allah'a tapmaya, dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine ve yerin alçaklığından göğün yüksekliğine çağırmak için buralara geldik."

Bu sözler İslâmî davetin üç boyutunu açıklıyor:

1- Birbirine kulluktan Allah'a kulluğa; insanî bağı böyle değiştiriyor.

2- Dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine; insanın din ile ilişkisini değiştiriyor.

3- Toprağın ve yerin alçaklığından göğün yüceliğine; insanın hem kendisi hem de varlıkla ilişkisini ortaya koyuyor.

Bu üç boyut, kısaca, varlıksal boyut, sosyal boyut, düşünsel boyut şeklinde özetlenebilir.

[78] İkbal'in deyişiyle: "Bir köpeğin, başka bir köpeğin önünde baş eğdiğini görmedim."

Böylece miraç, Peygamber'in, insanın yerden Allah'a doğru varlıksal yükselişindeki rolünün açıklayıcısı ve sembolüdür.

İsrâ nedir? Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya hareket etmesi ne demektir?

Peygamber'in tarihî rolü nedir? Peygamber, bu harekette, İslam'ı kendisiyle başlayıp kendisiyle biten yeni bir hareket olarak ortaya koymuyor burada. Aksine, meseleyi şöyle gündeme getiriyor: Beşer tarihinde sadece bir din vardır. O da İslam'dır. Ben İslam'ı getirmedim. İslam'ı, beşer, yani Âdem getirmiştir. Aslında İslam beşere aittir ve hiç kimse İslam dinini getirmemiştir. Biz peygamberler insanları, İslam'a davet edicileriz; insanlar için İslam'ı getirici değiliz. Çünkü bu iki ifade arasında büyük bir fark vardır. Hatta birbirinin zıddı iki ifadedir bunlar. Dolayısıyla ben, İsa'nın devam ettirdiği bir hareket üzerindeyim; İsa'dan önce Musa, ondan önce İbrahim ve ondan da önce Nuh aynı dini takip etmiş, insanları hep bu dine çağırmışlardır. Bu durum Âdem'den başlayıp günümüze kadar sürmüştür. Dolayısıyla Peygamber'in en büyük daveti, bu üç din yani Musa'nın dini, İsa'nın dini ve İslam dini arasında tarihî ve beşerî bir birlik oluşturma esasına dayanmaktadır.

Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin dünyadaki sembolü, Beytü'l-Makdis'te bulunan ve adı geçen dinlerin kaynağı ve sembolü olan Mescid-i Aksâ'dır. İslam'ın sembolü ise Mescid-i Haram'dır. Dolayısıyla Peygamber, geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı İsrâ hareketiyle, büyük tevhidî dinlerin iki kıblesi arasında bağlılığı bildirmek yani kendi varlığında Mescid-i Haram'ı Mescid-i Aksâ'ya bağlamak istemektedir. Bu bağlanma manevî bağlanmayı sembolize etmektedir: Peygamber, kendi İslam'ını Hıristiyanlık ve Yahudilik hareketinin köklerine yani Musa ve İsa'ya bağlamak istemektedir. Bu bağlanma aynı zamanda bütün tevhidî dinler arasında şirke karşı bir vahdet, tarihî veraset ve ortak cephe oluşturmak için sembolik bir alt yapıdır. İşte bu üç büyük tevhidî din arasındaki vahdette İs-

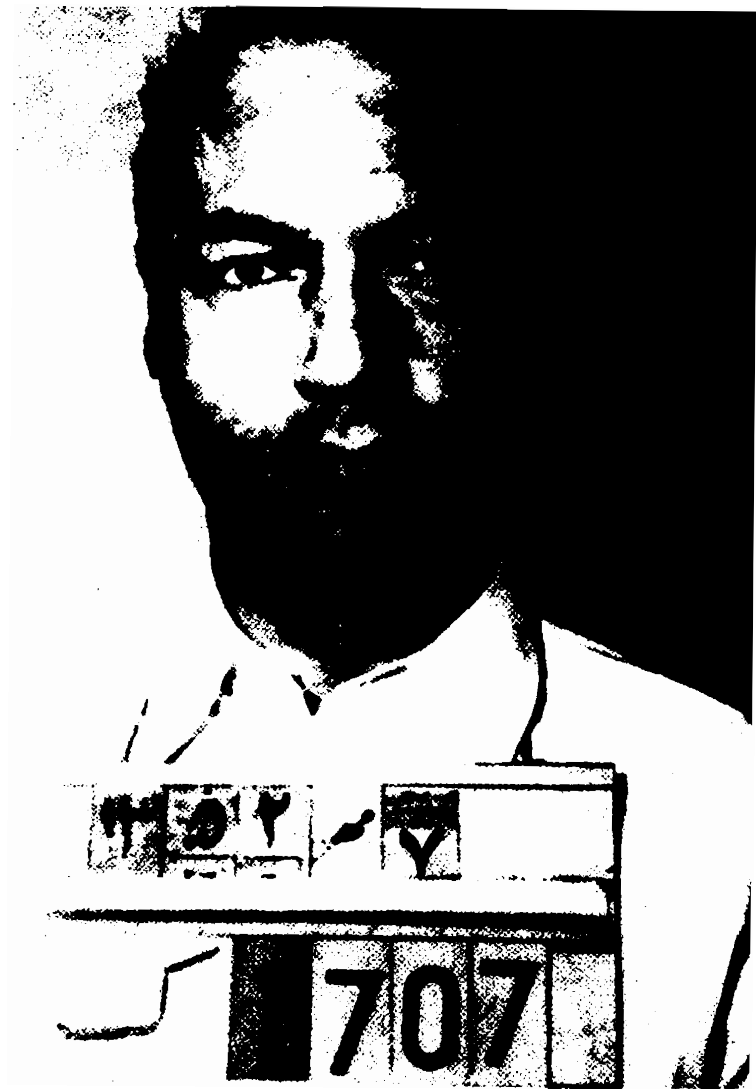
râ, yani Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş hareketi, bu siyasî ve tarihî rolün sembolüdür.

Dünyanın üç büyük dinini açıklayan, bu iki sembolün birleşmesidir. Dolayısıyla bu "miraç", insan varlığı açısından, insanın varlıksal yükseliş ve gelişimini gösteren felsefî bir konudur. "İsrâ" ise İslam Peygamberi'nin de varlıksal iki rol ve boyutu olan tarihî ve sosyal bir konudur.

RESİMLER

Ali Şeriati üniversite günlerinde (Meşhed Üniversitese, 1958)

Ali Şeriati hapisteyken (1973)

[illegible]

Ali Şeriati'nin el yazısı

"Ey özgürlük! Seni seviyorum. Sana muhtacım. Sana aşığım. Sensiz hayat zordur. Sensiz ben de yokum. Senin sevgi, dostluk ve şefkatinle beslenmişim.

Ey özgürlük! Ben zulümden bıkkınım, esaretten bıkkınım. Zincirden bıkmışım, zindandan bıkmışım, hükümetten bıkmışım. Zorunluluktan nefret ediyorum. Seni tutsak yapmak ve bağlamak isteyen her şeyden ve herkesten bıkkınım.

Hayatım, senin içindir. Gençliğim senin içindir. Varlığım senin içindir.

Ey özgürlük! Kutlu özgürlük!
Seni tahta oturtmak istiyorum.
Ya sen beni yanına çağır,
Ya ben seni yanıma çağırayım!

Ey özgürlük! Kırık kanatlı güzel kuşum! Keşke seni vahşet bekçilerinden, duvarları, sınırları, kaleleri ve zindanları yapanlardan kurtarabilseydim. Keşke kafesini kırıp seni sabahın temiz, bulutsuz ve tozsuz havasında uçurabilseydim. Fakat... Benim de ellerimi kırmışlar, dilimi kesmişler. Ayaklarıma zincir vurmuşlar ve gözlerimi bağlamışlar...

ISBN 978-975-6004-58-6
9 789756 004586

www.fcr.com.tr